

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

GULYÁS JÓZSEF, TARI ISTVÁN, SZŰTS ZOLTÁN
ÉS DÉSI ÁBEL VERSEI
BRASNYÓ ISTVÁN ÉS DRAGAN VELIKIĆ REGÉNYÉNEK
FOLYTATÁSA
MELLÁR LAJOS ÖNÉLETÍRÁSA NÉMETH ISTVÁN
JEGYZETÉVEL
GOBBY FEHÉR GYULA ÉS SZABÓ PALÓCZ ATTILA
HANGJÁTÉKA
LÁNCZ IRÉN ÉS CSÁNYI ERZSÉBET TANULMÁNYA
IRODALMI MÚZEUM – KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
AZ ÖNKÉPZŐKÖRBE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1996

November

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LX. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

Gulyás József: Hiába siettem (vers) 833
Brasnyó István: Ezerszáz (regény, IV. rész) 838
Tari István versei 844
Szűts Zoltán: Arccal a front felé (vers) 850
Dési Ábel: Maga a lét (versciklus és kommentár) 854
Dragan Velikić: Az északi fal (regény, V. rész) 864
Németh István: Bevezető sorok egy önéletíráshoz 873
Mellár Lajos: Csúrogon születtem (önéletírás, I. rész) 874
Gobby Fehér Gyula: Ezüstlepke a piacon (hangjáték) 881
Szabó Palócz Attila: Sorban állók (hangjáték) 897

HIÁBA SIETTEM

Apám halála

G U L Y Á S J Ó Z S E F

Fölvartták nekem a fekete szalagot.

Ó, jaj,
gyászunkban nem osztozik az ég.

Jaj, jaj, te kék szemű fájdalom.
Hiába siettem.

Ez a tél, ez a tél mibe kerül.

Jaj, a karod, jaj, a vékony vállad,
fájdalmas tücsök-ember.
Cimbalmód a múzeumba vitték,
falnak fordították,
örökre megnémult.
Zúgtak benne
a Szelevényi erdő éhes varjai,
nap süttött, jég hullt.
Liszt Ferenc, mondtad,
megrázva sörényedet.
Karod, mint egy éhező kisgyermeké.
Elestél a hazáért.

Itt állunk fölötted hóban és vízben,
a bánattól elázva.

Átkozott folyó,
ne tudjon soha megállni,
soha elapadni,
ne tudjon soha megállni.

Emlékszem küzdelmedre a vízzel,
ahogy ezer évig rád,
szívemre csavarodó fekete zászlóval.

Vizet vittél kebledben le a földbe,
levitted ő,
égett, rossz kabátomat,
nadrágom is levitted a mélybe.

Itt állunk fölötted sárban, vízben,
a bánattól elázva.

Hetes inged savanykás, mennyei
szagára emlékszem,
ahogy kihúztam a suglót alsó fiókját.

Megpörkölt kabátomban,
égett, rossz kabátomba csavarva
fekszel az idők mélyén.
Te csapzott hajú, jégvert,
a szakácsnők és
jószággondozók közt a lakodalomban,
az utolsó vacsorán,
hova néztél, mikor a gép
kattant, hova néztél
az utolsó fényképnél,
te földöntúli arc,
te drága, szomorú farkas,
szétrongyolt fejű bárány,
mire gondoltál,
mikor a mester elkattintotta gépét,
az utolsó fényképnél,
hova nézel utolsó fényképeden?
Szénporos nadrágomban,

megpörkölt szárnyú kabátomban
visszakerültél a földre.
Ó, a piros szegfűk égő vércseppjei
a januári fehér havon.

Hangszered felzúg a múzeumban.

Pici öregasszony,
olyan, mint a csipke,
sírása áthallik
három falon által,
három omló falon.
Elvinném, elvinném
virágnak kertedbe,
kormos hómezőből,
hármás hómezőből
gyökerét kivenném,
hófehér karjait
napban felsüttetném,
hullámos hó-haját
óvják árnyas szobák.
Megőszült a szíve
s minden haja-szála
urak asztalánál,
urak mosolyában.

Hányszor fogod megtenni az utat,
azt a néhány métert
bennem és velem újra
a kis keszegék közt a jeges vízben,
az apró, szálkás halak
közt, partot nem találva,
mert partot nem találtál.
Egy asszony várt haza akkor éjjel,
rosszakat álmodva
és forgolódva a szalmazsákon.
Azon az éjszakán
sokan furcsákat álmodtak.
Ó, jaj, ó, jaj, apám,

hány éve csináltad az utat
 ehhez a fulladáshoz!
 Lecsavart, pici fény virrasztott
 a kiskonyha asztalán,
 küszködve a sötéttel.
 Nem bírta hazaérni.
 A híd leszakadt köztünk.

12 lépésre hazádtól megfulladtál,
 az ég láttán,
 isten fagyos szeme előtt,
 akivel vitatkoztál.
 Ó, nagy, boros kitöréseid
 (felcsapnak hullámai).
 Nem tudtál véteni senkinek,
 ez tört ki néha belőled.
 Mondják, hogyan húztak ki
 a városból érkező emberek,
 apró halak voltak a zsebeidben.

Átkozott folyó,
 ne tudjon soha megállni,
 soha elapadni,
 ne tudjon soha megállni.

Ó, jaj, meztelen fekszel a földben,
 ahogy születél,
 a csillagtalan fekete földben.
 Nem tudtam segíteni,
 hogy fölmássz hazád partjaira.
 Elázok éjjelenként
 és megteszem mászva
 azt a tizenöt lépést a jeges árban,
 partot nem találtál,
 nem érek partot én sem.

Mért festetted, miért,
 fekete cipőd világos pertlijét
 korommal?

Ujjad végighúztad a kiskarikán.
A Magyar-akác
elégett sporhetodban,
aztán a sporhet is,
végül minden elégett.

Rossz kabátomban fekszel a földben,
szegény János,
Szegény Gulyás Oldal János.

Tudtad: igazság, megváltás nincs,
nincs Másvilág.
Mindent tudtál.

Nagyon is ki voltál karózva
ehhez a
felnagyított porszemhez, a földhöz.

(1970)

EZERSZÁZ (IV.)

BRASNYÓ ISTVÁN

III.

A MEGMAGYARÁZHATATLANSÁG KÚTFŐI

Nem lelni erre magyarázatot, nem igaz, hogy félelemtől hajszoltak, a félelem sohasem állított hadrendeket, melyekből rémületet szító támadások kerekedtek, és mindent elborított tőlük az ordítás, akár a füst,

Nem nyilatgatott a félelem sziklavárra és nem döntött be bedönthetetlen kapukat,

Nem az űzöttek azok, akik diadalmaskodnak, mert az űzötteknek inkább a megfutamodás a fegyverük, és nem elszántságuk eltökéltebb az északi szélvésznel, mely végtére is hajszolja őket,

Ahogy ereszkednek lefelé az erdőkből nagy fejszecsattogással, mintha nem csupán az erdőt tarolnák, hanem erejüket és fegyvereiket fitogtatnák,

Akár valami emberöltőkön át izmosodott nemzetség, mely, íme, most látja elérkezettnek az időt,

És mindeneket megfutamít nagy tömegekben, és gypűket hasít ki sohasem látott népek földjeiből, és nem lakja a földet, mert nem is ezen a földön lakozik, hanem messzi országban, mintha csak a mesékben létezne, megközelíthetetlenül, szinte ismeretlen szavakban,

És akik szólnak, csak rémálmaikat és -látomásaikat mondják el róluk, miként valami túlvilági találkozásukat a Leviatánnal, mely az európai pokol örvénylő torkában lakozik –

És hazug a császárok és a püspökök beszéde, mert a maguk rettenetét másokba oltva igyekeznek palástolni, mert ők Isten eszméjét akarják hódoltatni,

És vajon nem csupán aranyat akarnak-e ők is, vagy gyöngyházat, palotákat templomaik mellé, és ezeknek sarkaira kőből faragott képeket,

Mert vajon miért érne kevesebbet Bizánc aránya, mint Róma aránya, és amit hoznak a szerecsenek országából a velencei gályák –

És a selymek, és a bíbor, és a kincsek távoli földek kifosztott sírkamráiból,

Mintha királyi csontokon marakodnának, s eközben gégejükét átveri az idegen nyílhegy,

És idegenül visszhangzó kiáltásokkal üzetnek szétzilált seregeik, s hiába forralnak bosszút utóbb, bosszúra esélyük sincs:

Oly lassú lovakon oly messzi országba nem vezet út, nem akad vezér elvezetni egy sereget, jámbort, mint a juhnyáj, keresztényit, melyet pokolból fajzott kutyákkal kergetnének szerte, e falkákkal csúfolva meg a Hitet, mintha Krisztus hiába halt volna értük is kínhalált, hiszen sátorfájukat többre becsülik lelkük üdvénél,

Lekicsinyelve és becsmérelve a kereszt jelét, s eközben úgy imádkozva, miként a farkasok, üvöltve, míg sátraikban a Gonosz párzik. –

Igazából semmit sem tudni a Gonoszról, hogy mely isteni képzelet szülötte, és voltaképpen kételkedni kelljen-e a meglétében, vagy valósággal is szembe kelljen-e szállni vele, amely személy szerint tör mindahányukra, akik megtöltik az égbolt csarnokát a fellegek alatt,

Avagy lebírására elegendő a seregek mindent átható, egyetemessé kiteljesedő imája, hogy végül is ima szegüljön szembe imával, tagolatlan üvöltés a megszentelt szavakkal:

És a világvég drámája itt bonyolódik, mint akiknek ütött az utolsó órájuk, olyan elszántsággal és súllyal, ahogy magas tornyok harangja zuhanna alá –

Hogy a robajlásából ítélve mily közel és mily messze a vég, ez az évszázados, öröktől fogva settenkedő kísérő, mely a nyomokban szaglász az északi tajgákból vagy a déli sivatagok homokjáról, és átúszik utánuk a folyókon, és árnyékként ott lappang az éjszakák mélyén,

S felrázza az álomba merülőt, mint távoli sírás vagy nyüsztítés hangja, hogy megtörje bátorságát;

De az mégis inkább vakmerőséggel riad, mert miként tükörbe pillantó előtt, tárul fel színről színre előtte a másvilág, és nem az iszonyat húrja feszül a levegőben,

Az ifj idegét nem a Gonosznak keze feszíti, mert igazából semmit sem tudni a Gonoszról, nem az tartja megszállva a lelkeket;

Maguk hatalmasodnak el a kipróbált szöveg felett, melyeket ellenükbe díszes tunikákba öltözött főpapok kiáltanak, aranyveretes szavakkal, bőrlapú könyveikből kántálva.

És nem borzadnak össze előlött, gúnyt űznek az átkokból, melyeket nem hozzájuk méreteztek, ahogy az emberi fájdalomat sem –

Hozzájuk és nyelvükön csak a kardpenge fényes nyelve szól, ebből értenek leginkább, a suhintásból és a szikrázásból, ennek készsége él bennük,

Hiába, hogy a felejtés nyomán összerótt könyvek nemrég még a létezésükben is kételkedtek, egészen addig, amíg nem látták seregeiket előnyargalni az égalj alól,

Hogy honnan érkeznek és ki küldözheti őket ily irdatlan rohamokban?

*

És elkeverednek a seregek a fröcskölő vér permetében, bárdok és buzogányok sújtásai közepette,

Véres esőszitálás a pajzsokon, a bivalybőr vértéken, és szemben a fénylő és vakítóan ragyogó páncélok, rostélyos sisakokon, a színesre festett címereken,

Vérzik a nagy test, új nyelvét tanulva a hirtelen támadt végítéletnek, mely minden erejével igyekszik belevenni magát, beleépülni,

Mintha az óceán zsigereibe szándékoznának belevájni, az Operenciás tengerébe, s errefelé futtatni barmaikat e váratlanságból kivált jövevények, mielőtt bárki is láthatná fejedelmeik arcát Bizánc sziklafaláról, vagy az omladozó maradék római erődítmények bástyafokairól;

A harangok zúgása nem úzi el őket, inkább odacsalogatja viharzásukat,

Habár a kővel nem boldogulnak, hogy a keresztények jó órájában legyen mondva, a kőfalakon fönnakad elszántságuk, a kőfalak hálóként merik ki fejükből szándékukat –

Csupán a síkokat tudják nyargalásukkal foglyul ejteni és hatalmuk alá hajtani, a tágasság hatalmas rizsmáit írják tele istentelen jelenlétükkel,

És nincs arra vállalkozó, hogy jobbában a feszületet magasra tartva, igyekezze megzabolázni őket, mert ugyan miféle Ige tehetne rájuk hatást, kerekedhetne a lelkükben fölébük, s fordítaná vissza seregeiket,

Mert azt is csak cselvetésnek használnák, mintha a fölsőbb akarat megtörte volna kevélységük, hogy vad lényük annál nagyobb teljességével csapjanak vissza, miként fölajzott szörnyetegek tennék, amelyeket kietlen sivatagaikból hoztak magukban, s egyre tart bensőjükben hatalmas tombolásuk.

Számukra a délibáb emel tornyokat, s ha a pillantás körbejár, egyebet nem látni, minthogy az égalj körbe futó kígyója önnön farkába harap:

Az időben testesülnek meg, amely megoldadt körülöttük, sóvá apadt a sós mocsarakban, sóréteggé a sós sivatagokban, melyeknek homokján hullók ha tenyésznek,

S a lovasok most ebből az atavisztikus apályból törnek elő, mely egyszerűen sodró dagályukká öblösödött, mintha a fellegekkel hömpölyögnének át a hegyfokokon, s ha majd valamennyien sítot érnek, keresni kezdik előbbi lakhelyük nyomait, a tűzgyújtó és áldozó helyeket, itt, ekkora távolságban,

Mintha otthonukba térnének vissza, hozván magukkal zsákmányukat, évszázadok puszta kalandját,

Mindössze ezt tanulták, messzi térségeket bejárva, és olyan népek nevét emlegetve, melyekről errefelé ki sem hallhatott, s azok ott is fognak elenyészni az ismeretlenségben,

Ahogy egy úszó földrészen távolodnának, miközben sejtelmük sincs, hogy ez az érzékelhető világtól és létezésőtől való örök elszakadás –

De akik a Nap alábukása nyomán menekülnek, arrafelé, ahol csak később huny ki a világosság, ösztökélve egyre a hosszú szekereket vonzó ökreik,

Azok mintha egy újabb, ismeretlen létbe találtak volna átjárót, követik a messziről hangzó sípszót a sötétben meg a dobok pergésének hangját,

És élük a jóslatok beteljesedését, álmok által történt jövendölést, melynek látásától megdermednek a szavak, hogy erről mintha többé szó sem eshetne közöttük.

*

Az álomból megmenekült varázslónők az égalj ködös partjainál, a naplemente izzó pitvarában, ahogy ráolvasásukat űzik, sorra tapintva nyakékük felfűzött köveit, mondják a bűbájos ígéket, melyek testetlenségből fogannak,

A pokol kivilágított tornácán készülnek megtorolni a halottakat a máglyák fényénél, és elűzni az ártó kísérteteket,

Fellobbantani a lídercfényt, hogy elvezesse a tüzes rémeket, s a lídercek lángját követve messzi földre futamodjanak utánuk, mintha valaha is beérhetnék őket;

S emitt békekességben éjszakázzanak az asszonyvivő lovak, az elleni készülő kancák, és a vezéri sátrak fáival megrakott szekerek, amelyek mindegyre csak érkeznek,

Napokon át ez a vonulás, amíg csak a vasalt kerekek kőkeményre nem döngölik a földet.

Még messze világban született gyermekek a páston, akiknek örökre a távolság lesz a szülőházajuk, és mindig is a messzeség után fognak sóvárogni,

Fölserdülve a messzeségben fogják hagyni csontjaik, ott fognak be-
költözni a Koponyák Tornyába, mintha csupán kölcsönözték volna
testüket és érzékeiket,

Amelyek nem úgy szolgálnak itt, ahogyan e helyen érezniük kellene,
bódult boldogságban, mert itt csak az útmutatást nyerik,

Ahogyan a legenda kapujában lakoznának, nekivetve hátukat az em-
léktelenségnek, amelyben kiteljesedik a fejedelmi látomás, és ezt köve-
tően a fejedelemlhős a levegőégben elenyészik,

Amint a magára maradó sereg megismeri a látomás tartalmát és
értelmét, mintegy üzenetet továbbítva, amelynek céljából eredetileg
fölkerekedett.

*

Micsoda fényes fölvonulása a törzsfőknek és a nemzetségfőknek, az
aransujtások és -veretek csillogása sugarakkal írja be jelenségük, s
lovuk is csupa áldozati mén:

Megjelenésük perce riadtan kereng az égbolt alatt, óriási madársere-
geket kapatva szárnyra, mélységes riadalommal, és hangjuk mint egyet-
len mocsári tüdő fújtatása, s amíg el nem ül, nem kezdődhet semmiféle
szertartás vagy színvállás e félelmetesen mozdulatlanra dermedt szín-
téren,

Amelyen magát mutatva idegen sereg bontja ki most fémes szárnyait,
és elősereginek lovassága ékként hasít a terep tömbjébe, mintha meg-
babonázná,

Míg hátul az urusok, a kuruzslók, a táltosok, a jósök, ismervén a
jövendőt, miként a tülkök hangját, már tanácsot ültek, szemlélve a
gyógyító helyszínt, és megfontolva üdvük határait, már készek bemutatni
áldozatukat a segítő kőbálványoknak –

Tüzek lobogása már napvilágnál, hogy sötétedésre teljessé váljon az
ünnepe,

Ég és föld és levegő és víz menyegzője, amit a sötétségben is a tűz
lobogása éltet és tart fenn.

És a tűzben és a tüzek körül tündérek tánca, mint szertartás, bódulat
és büvölés – és az áldást követő áldomás,

Minden együtt és felsőbb akarattal, mindkét fejedelem egyezésével
történik, ha kettejük közül csak az egyik is a látható, a másikuk a
rejtőzködő, névleg a fenti világban élő,

Akinek hatalma áttekinthetetlen, miként a csillagos ég, és csak akik
ismerik a csillagos eget, a jósök hathatnak rá, meg saját papjai, akiknek
mindegyike más és más égtáj szülte;

Révükön tartja fenn kapcsolatát más hatalmasságokkal, meg a varázslónők által küldött üzeneteken keresztül,

Tudja, mi megy végbe a déli meg a keleti tenger partján, amelyet valaha láthatott is, látnia kellett a cethalakat, és hallania a kagylókürtök hangját,

S most mégis álombéli tenger iránt futtatja a sereget, amely váltott lovakon sem közelíthető meg, és ha híre járja is, elhallgatják.

*

És fokról fokra megvilágosodik az ország, miként ha a Hold telne meg vele, ám az lesz belőle mint uruszágból megfogható, amire a fényessége vetül, s megdermed alatta a korábbi ziláltság patvara és sötétje,

Miként a rejtély megfejtésekor a megfejtő előtt, oly egyértelművé válik minden: a halott tenger dagálya a csörtögő kavicsok közötti ősi kövületekkel, a tengeré, melynek mélységei elenyésztek és a magasba torlódtak, a tenger fennsíkjaiá alvadtak,

S a mélyükben elhalt a sós vizek árapályának lüktetése, és csak a víztömegek zárványai kotyognak a fülnek hallhatatlanul,

Vagy forrásokként csordulnak ki, amelyekre még masztodonok és mamutok jártak inni, súlyukkal próbálgatván a felszín fönntartó szilárdságát, nem nyílik-e meg alattuk a föld,

Hogy zuhanni kezdjenek a mélységek mélyébe merült ingoványba, amelyben bórszárnyú madarak feszítik ki megkövült szárnyukat,

A griffek, melyeknek képmását a veretekre kalapáltatta a még mélyebbről eredő emlékezet a félállati korból –

S mindez egyszeriben teljes történetté kerekedik a tüzek hullámozó holdudvarában, mint messi előjel,

Amelyet hímezők hímeztek tűikkel redőzött kelmékre, anélkül, hogy ismernék értelmét,

Most egyszeriben írássá lesz a kép, csak olvasó kerüljön hozzá, aki fölolvassa jelentését, a semmiből megfogalmazottat, mely akaratlanul fogant nemzedékek tovaszállt lelkéből, melyek kísértése lassanként lemaradozik:

Hitük nem fedi tovább a valós hit tartalmát, és másokról fognak szólni a himnuszok.

(Folytatjuk)

TARI ISTVÁN VERSEI

NÉZD A NASPOLYÁT!

A fortyogó fazék fölötti pára
vagy: ablakok homályát csíkozó
sírás, melyen túl dermedt hóbogyó
ragadt a föld kuszálódó hajába.

Vigasztalanságban zihál a kába
szó; ó, amit nyújt: lyukas mogyoró.
Elmondhatom halkán: oly megható
a száj kivérző vitaminhiánya.

Ne duzzogj, Szívem, nézd a naspolyát!
A későn érők, télben duzzadóok,
nemzedékünknek jelképét, mely árva

vénülőnek reményt hozó barát,
fogatlannak cuppanós, barna csók.
Majdcsak megszűnik e harctéri lárma.

TORKOLATTÚZ

Angyalbőrbe öltözve,
vállamon csőre töltött
fegyverrel, egy rozoga
fahídnál álltam őrt: ott,

abban a legszegényebb
köztársaságban, melyből
azóta már egy újabb,
szomszédos ország lett – és
még mindig közeleg az
a toprongyos bácsika,
akit fel kellett volna
tartóztatnom; aki egy
marék sárga cseresznyét
nyújtott felém szóltanul,
mosolyogva . . . Ujjaim
közül földre szóródott
– mert annyira meglepett –
a tavasz ropogós és
harsány torkolattüze.

VILLÁMLÓ VILLANELLA

Rosszkedvű a Teremtő:
megduzzadt a háború
fogai közt az emlő.

Vad csattogást teremt ő!
Túl sok már a kiskorú,
hatalomért esengő,

fegyverével kerengő,
vérmámortól domború,
eszélős főszereplő.

Sűrűsödik a felhő,
mint temetőik szomorú
koszorúján a szeplő;

mint a fekete kendő
ráncaiban a ború:
elszorul a nyeldekklő . . .

Ó, pergőtüzet termő
erdő, rengő tomporú!
Te vagy most a Teremtő
kezében a kereplő.

A BORDÁK BOLTÍVEI

A bordák boltívei
alatt, szavaid
vitrázs-derengésében
állok merengve.

VÉRTŐL KEREKEDIK

Nem édes a parancs,
mint az érett narancs.
Nem ízlik a parancs,
mint a kisült puffancs.
Szigorú a parancs,
mint a böjti rovancs.
Csikordul a parancs,
mint a régi furdancs.
Megállít a parancs,
mint a kecses agancs.
Beléd mar a parancs,
mint az éles, vad mancs.
Megtapos a parancs,
mint a szöges bakancs.
Úgy dagad a parancs,
mint az éhes kullancs.

Bőrödbe fúródik,
vértől kerekedik.

POROL

Porol,
mint aki
megorrolt, a zápor;
zuhog az
angyali
tollakat áztató,
bő levű mámor.

Dől az
elkuvult
kor egérszürkéje,
szomorú
nyomorunk
fortyogva patakzó,
zavaros bora.

Porol,
mint cirkusz
porondján a porrongy,
a hadi
turizmus
porontyainak új
szekértábora.

Mímelt
békeként
csorog a fancsali
képek híg
festéke
fanyalgó ügyeink
püffedt rügyein.

Porol,
mint aki
megorrolt, a zápor;
zuhog az

angyali
tollakat áztató,
bő levű mámor.

HÁBORÚS KEDVŰ

Háborús kedvű a limerick –
háborgó nedveit kiverik . . .
 Repedő lepedőn,
 epedő legelőn
aperitifje az iperit.

CSURRAN A CSILLAG

Gyöngyöző, párás, e világi arcél –
pillaszórt söprő ragyogásba nézek –
illanó ábránd kiegészülésem:
 távoli ablak.

Suttogásod, mint az eső, szemerkél;
sóhaját sodró zivatarban, éles
foggal, érted küzd ez a száj, Szerelmem!
 Reccsen a pamlag.

Kéjesen ringó, deli szenvedélynél
meztelenségünk terebélyes fészek,
oly sötét fényű moha, mint az ében:
 pillanat-abrak.

Összeköt minket ma a test: levélnyel,
mely gyönyörrel dől dagadó neszének.
Roppanó csonthéj buja belsejében
 nyögve haraplak:

bájital-csillám, olajos dióbél
ajkad: tündöklő vacogása mézek
máza. Burjánzó öled itt az éden,
 húsod a kéjlek!

Lüktető mámor ez a cifra erkély –
szertelenséged delejes, nagy ének.
Áradó csókok lila erdejében
izzik a vad bak.

Köldököd szédít, szakadéka lettél
bőröm égzengést fokozó hevének.
Tomboló rések, kitakart szemérem
láza, ha zaklat,

ámulok csak, hisz puha, fényes napszél
forgat engem, hogy levegőt se kérek,
míg az ősz markát tenyeremben érzem,
s csurran a csillag.

ARCCAL A FRONT FELÉ¹

S Z Ű T S Z O L T Á N

T. Ottó, életünk csak lottó?

1.

elődal, mellyel egy korszak ér véget

hát föld alá bújik a költemény,
hat verslábnyira,
mert az idén már nem vesztesként vette le kecske-
mét a kabátom, már érzék(i)nségemet öltöm²

tavaly még hévvel mentünk szentendrére,
idén a hév az első megálló után elhagyott

95 júniusa, *arccal a hidegháború front felé*
a kikötőben rám adta a *pullover*t,
szelíd és sejtelmes utalást tett
elhidegítő angliára,
majd kutyahúségemet és szakállamat
a repülő hajtóműve perzselte le

¹ Bíró László püspök barátom mesélte egyszer, hogy a régi rómaiak a csata után, legyen az győztes vagy vesztes, csak azt nézték, ki halt meg arccal a front felé

² Keszthelyen írt két hexameter

2.

B. M.-nek

régióba zárkózom,
néhány vontatott pillanatot
feszíték napjaimra,
a szem-besülés bekövetkezik,
emlékművé közönyösödik,
elmagányosodik a vesekő,
belenő a szenvedésbe,
hideg benzingőzbe,
becsomagoltunk-e-mindentbe és
nem-dobunk-el-semmitbe

a *sikk-adót*³ behajtják rajtam,

hidegfront vonulásban a költő
nem lehet meztelen,
nem ebben a metafora koptató,
meghasonlott hasonlatok,
félreértések és visszavonulások,
egymás hajába bújás idejében,
feltéve, ha Isten nem vérzi át kötéseit,
emlékbe, (félvállról) vett versbe,
mely néha fájdalomcsillapító
vagy temető, rejtőzködik

otromba üveg poharak térhódítása
becskerek boltjainak polcain
és a jó autók ritkasága
beszél egy új kor eljövételéről

ha pesten jársz,
a skála metrőba menj be,
končar mozgólépcső visz
saját felelősségedre a mennybe

³ Lásd a Híd áprilisi számával foglalkozó cz. kritikát a Magyar Szóban

tovább foszt
és oszt
a kisebbségi lét

s mi minden határon túl
gyönyörűek voltunk,
és gyönyörű volt bennünk budapest,
a füst, félhomály és az ablak

nekem, mikor ittam
már nem ezt a *so(r)s levegőt,*
feltűnt, hogy a néphősök többé
nem reinkarnálódnak,
a haláluk ideje ez,
mi ketten, *azt hiszem, márcsak*⁴
a hátvéd lehetünk,
amikor a háború elveszett,
a civil lakosság menekül,
a hátvéd ottmarad,
mindig ottmarad,
és mindig ottveszik,
arccal a front felé,
arccal a hidegfront felé

álmodtan kérdezted 5 előtt 20 perccel,
ki melyik zsákba kerül,
és ki vár rám a közhelyeimén kívül,
füstfelhőben, az *otthon* elvesztésének idejében,
az *ott* már túl távol van,
a *hon* márcsak a honvággyal párosul
arccal egymás és Isten felé
ágyban fekvő *akt(ualitás)odtól*
elválaszt a víz
és a vízum

⁴ Szándékos egybeírás

HIDEGHÁBORÚS FIGYELMEZTETÉS!

ÉRZELMEKTŐL HAJSZÁLVÉKONY NÉHA A
VERS ÉS A BESZÉLGETÉS, AZ
ÉRINTÉS FELÜLETÉNEK ÉS MINŐSÉGÉNEK
HIRTELEN VÁLTOZTATÁSA
REZONANCIA KATASZTRÓFÁT OKOZHAT,
EZÉRT TILOS ÉS ÉLETVESZÉLYES!

félek, a nap és napok
majd kifakítják alakunk,
és ölmosak leszünk

*mi, ez mégis emlékezés,
ez az a mértan*⁵
a szempárok és sínpárok összefutnak-e,
csend-élet *arcunk* az ablaktükörben

*a bor és halk zene
súlytalanságában
elragadok és lebegek,
lebegek önmagam fölött,
így képzelem el az eget,
otthagynom az asztalon mosolyom,
és a hamutartót telve
kicsi elégett szárnyakkal*⁶

ki mozdítja el a tájat,
a távolság határa a gyomor,
az a pont(osvessző),
mellyé zsugorodik

ki őrzi meg az *arcokat*
kör-befutás, vissza és
megtérés idejében

Becskerek, 1996. május 25–június 4.

⁵ Miroslav Antić: *Čarobna pesma (Varázsenek, saját fordítás)*

⁶ Miroslav Antić: *Igračke (Játékszerek, saját fordítás)*

MAGA A LÉT

Régi emlékek a neorealizmus útján

D É S I Á B E L

1. A csíra mag

Megfagyott szavak
a lázas szívben
lehet-e szavunk
a semmi előtt

időtlen térben
alszik az idő
lehet-e utam
az alkony előtt

mit adhat végül
az izzó gondolat
alvó hamu alatt
várni a lángot

a kicsi magnak
milyen a reménye
lehet-e idő
az alvó remény

kinek a csendje
e néma idő

csírázó magból
kinő majd a lét.

2. Út a fogalomig

Milyen a szó ha szólni kell
s az értelem messze késik
milyen világ a szó világa
ha megszólal maga a lét

a teljesség lét világa
ha lüktető időt beszél
az anyagból hogy lesz idő
s az emberből élő tudat

az ébredő idő folyam
az emberi lét ideje
ha belülről szól az idő
s a szavakban remeg a lét

a gondolat egyetlen szó
és ez a szó maga a lét
az anyagból kinövő lét
szellemet hord az időben.

3. A kezdet előtt

Kérdésből lesz a felelet
ha elhagyod a ketélyed
mért van lét semmi helyett
az egy csoda a kérdésben

hogyan van a lét mi általunk
ha kimondjuk a van szavát
és mögötte igent jelez
létünk arca az időben

az értelem csíra-magja
ott lapul a dolgok mélyén
ha a kérdés kivirágzik
földbe hull a jövő magja

évezredek fejlődése
egy kis lépés a lényegig
s megjelenik az ébredő
és alkotó Jövő-ember.

4. Az idő-lét

Sötét folyó az idő-lét
bennünk folyik éjszakája
mert sokarcú időt élünk
a kérdések vakságában

hány időben folyik a lét
és kihez szól a lét szava
döbbenetben mit felelhet
idő-létünk belső csendje

vég után és kezdet előtt
a születés titkaiban
minden térben és anyagban
idő-folyam mindig a lét

anyag-idő tér-időben
lételet sürget születőben
születésből és halálból
kialakul az új kezdet.

5. Az anyagi lét

Maga a lét múltó idő
kezdet és vég örök lánc
az anyag is belső idő
idő-sziget a folyóban

a porszemek sziget léte
a ritka tér félelmében
évezredek kis porszeme
világot szív lényegével

a végtelen sodrásai
beszívják a kezdet álmát
a homályos idő-folyam
elrejtje a törvényeit

évezredek homályában
az értelem lassan ébred
időtlenül jön és múlik
a fejlődés végtelenje.

6. Az anyag-tér

Az anyag-tér időben él
idő léte maga a lét
látható és értelmetlen
belső titok burka beszél

bennem él a titok nyelve
de a szavak üres jelek
térben anyag anyagban tér
belső léte időbe tér

a végtelen területek
kis porszemmé zsugorodnak
ősi álmok iszonyata
ez a jövő köd-világa

együtt él a tér-anyagban
az örök múlt s örök jövő
idő él a belső létben
és a lét a tér-időben.

7. Maga a lét

Csak időben csíra a lét
belső idő a múlásban
az időben anyag a tér
szellemi lét a lényekben

csíra-remény idő-léte
az eljövőt is elérte
idő lesz az örök csíra
elfolyó tér a lét álma

az idő-lét időtlenül
időzíti a pusztulást
maga a lét hullámai
belső időt teremtenek

tér és idő anyagában
időtlenül él a jövő
egymást élve egymás ellen
szól a lét a létezőben.

8. Az ember felé

És mindenütt idő mélyből
felbukkan az ember jele
üzenete a lét álma
anyag csíra vak időben

a teremtés lassú idő
a holt anyag ébredése
belső léte időt teremt
a születő létezésben

minden halál egy új élet
párhuzama és hulláma
széthullásban átalakul
s újjászüli az elmúlást

ha felbukkan az időből
a csírázó emberi lét
a kis magból megszületik
az elmúlás tagadása

9. Végül az ember

Az ember csak lassú álom
végtelen út az emberig
porszemekből a természet
a csírából élő tudat

véres idő a lassú út
az értelem csak dadogás
a pusztulás hullámain
túlnő-e az emberi lét

évezredek találkoznak
a fájdalmak reményében
sodró idő éjszakája
az öröklét félelmében

csak az álmok reménykednek
a végtelen hallgatásban
vereségből és romokból
felbukkan-e a zöld hajtás.

10. Vérző gondolat

Őstalaj idejét
keresem az éjben
a vérző gondolat
elér-e még ébren

ködben és mocsárban
üldöz a rémület
vacogva vihetjük
állati bőrünket

kicsi az emberség
s véres a félelem
belőlem szólhat-e
a béna értelem

nem tudok szavakat
de sikolt a kezem
a lábom gyökerét
iszonyba temetem

zuhatag századok
sodrában ha élek
hogyan is találok
szavakban meséket

nyelvet a nyelvemre
álmodik a létem
a szólás reménye
altat-e ha éltem.

11. Létem nyelve

Mint néma kérdés
keserű lében
úgy él a nyelvem
emberi létben

szerény kis eszköz
nagy terhek alatt
de belső létben
hogyan lehet szabad

népem és nyelvem
örökös vita
viszály a létben
s létező hiba

nincstelen vágyam
a lét nagy álma
örökös jajszó
hull a világra

szóban és vágyban
csak jajgat a lét
fájdalom marja
a lét gyökerét

se egész se fél
se marék jel
szétfoszló jajunk
szivárog éjjel

virágok hullanak
a sírok helyén
lesz-e szó arra
miért éltem én.

12. Feltámadt szavak elégiája

(Utópikus, feltételes módban)

Létünket viszi és
sodorja a múlás
és végül elfedi
a semmi hamuja
ki súgja meg holnap
életünk tavaszát
hogy újra remegjen
a szavak hulláma

vándorló sorsunk a
vándorok ideje
szélvihar rendezi
a sodró homokot
haldokló időben
alvásban lapulunk
kábulat leple a
hatalmas éjszaka

ó boldog emlékem
őrizd meg a nevünk
értelmünk mécsese
adjon új világot
bennünk a remény
táplálja az időt
s tavaszra nyíljon
a rózsák sóhaja

a szavak élete
a sóhaj ideje
villanás a szélben

pillanat hulláma
a lehunyt szemünk is
nemesség takarja
s mögötte ott lapul
a létünk hamuja

Hamuként betakar
s temet a hallgatás
a temető csendje
befedi a tájat
de nyíljon ki újra
a rózsák ajkain
a hajnal kérése –
virradjon a szónak

és aki várja a
felmentő szavakat
éjszakát kesereg
e pince világban
eszméim szelleme
emeld fel az ígét
és legyen rózsák
a szavak virága

csak bennünk élhet
a szavak sóhaja
kinyíló szavakban
a van és a legyen
támadjon fel újra
a szavak reménye
születő életre
az igen és ámen.

Szabadka, 1977–1995

MAGA A LÉT

Jegyzetek és kommentárok e versciklushoz

1. A kiindulópont

A gondolati tartalmú, gondolati igényű költészet legnehezebb feladata a szűkebb értelemben vett filozófiai kérdések megszólaltatása. A költészet tárgya az ember és az emberi környezet világa. Szélesebb értelemben ez a természet és történelem hatalmas témaköre. Itt természetesen könnyebb a feladat, mert a természet képeiről, változásairól a szavakkal kifejezhető festői eszközökkel és képi látomásokkal a költő mindig könnyebben boldogul.

A történelem széles távlati képe is megoldható, mert itt is az emberi világ dolgairól, harcairól, szenvedéseiről van szó, és ez a költészet egyik legősibb témája volt. És amíg emberek lesznek e földön, addig a problematika is jelen lesz minden irodalmi formában.

De ott, ahol a filozófia elvont, lényegi kérdéseiről van szó, ott a költészet a legnehezebb feladatok előtt áll. Itt nem lehet a filozófia nehéz, elvont és száraz nyelvén írni. A komoly szakismeret és az eredendő filozófiai hajlam sem elegendő ahhoz, hogy ezt a témakört sikeresen meg lehessen oldani. A költőnek a filozófia témakörét és nyelvét le kell fordítania a költészet nyelvére. És ez a tartalmi-formai fordítás bizony nehezebb, mintha egy idegen nagy költőt kellene lefordítania a saját nyelvére. Itt nemcsak a tartalmi hűség nehézségei jelentenek nehéz feladatot, hanem az új költői-filozófiai nyelv is új feladatot jelent. A költői nyelv gazdag, hajlékony és mindig formálható, és újrateregethető világa itt a legnehezebb feladattal találkozik. A közös nyelv, a közös célok megfogalmazása a legnehezebb.

De ez sem a költészet, sem a filozófia számára nem jelent új feladatot. A filozófia és a költészet találkozása, párbeszéde és kölcsönös mérkőzése legalább három évezrede tart. A régi kínai filozófiában a Tao-te king a legszebb példa. Indiában az ősi filozófiai szövegek és himnuszok, a védák és Upanisádok világa a költészet és filozófia találkozása, és vívódásokkal teljes harmónia világa a mi számunkra is.

A régi görög filozófiában Parmenidész, Empedoklész vagy az államférfi Szolon egyaránt volt filozófus és költő is. Az ő nyomukban próbálkoztak a kései utódok is, hogy a filozófia kihívására maguk is felvegyék a versenyt. Mert ahol van filozófia és van költészet is, ott mindig is lesznek ilyen harmóniára törő törekvések. A mi XX. századunkban a világirodalomban három nagy név fémjelzi a filozófia és a költészet találkozását. Az angol T. S. Eliot, a francia Valéry és a német Rilke egyaránt hősi küzdelmet vívtak, és sikeresen is oldották

meg nehéz feladatukat. A mi századunk magyar irodalmában először Babits Mihály, József Attila, majd a következő nemzedékekből Kálnoky László és Nemes Nagy Ágnes adtak példát e megoldásokra.

A költői nyelvnek a filozófiával szemben vannak bizonyos nagy előnyei és lehetőségei. Itt sokkal nagyobb a szókincs és az eszközök is hajlékonyabban gazdagabbak. A költői jelzők, a képek, a hasonlatok, a sajátos ritmus, a dallamképletek érzékeltetni tudnak nagyon sok, szavakkal nehezen kimondható dolgot az ember világából. És itt a költőnek nem is kell átvenni a filozófia száraz és nehéz fogalmi eszközeit és terminológiáját. A költői nyelv is lehet a filozófia eszköze és jó munkatársa az együttműködésben. A költői nyelv itt úgy hangzik, mint a vonósnyeges a filozófia száraz és kopogó zongorahangjával szemben.

A zongora adhat súlyos és komor, nehéz hangokat, de a lírai tónus és a dallamos igazi zenei hang elérhetetlen marad a számára. És ez a zenei hang itt az emberi lét teljességének a hangját jelenti.

2. Filozófiai kérdések

A filozófia történetében az ontológia (régebben metafizika) jelenti minden gondolkodás alapját és általános elveit. Ez a létező világ egészét a maga lényegében kívánja kifejezni. Azt, ami van, és ahogyan az van. Arisztotelész a *Metafizikában* ezt így fogalmazza meg:

„Van egy tudomány, mely a létezőt mint létezőt vizsgálja és vele mindazt, ami a létezőt önmagában és önmagáért megilleti. Ez egyetlen részleteket vizsgáló ún. szaktudománnyal sem azonos” (Negyedik könyv, első fejezet).

Ezt a megfogalmazást a hetedik könyv első fejezetében így folytatja és konkretizálja:

„A »létező« kifejezés több értelemben használatos, mint ahogy e jelentéseket előbb már kifejtettük a jelentések sokféleségéről szólva. A létező ugyanis egyrészt a mibenléte és a rámutatással megjelölhető egyedi létezőt jelenti, másrészt pedig a minőséget vagy a mennyiséget, vagy valami mást az ily módon használt kategóriák közül. A létezőnek e sokféle jelentése közül nyilvánvaló, hogy a legelső a mibenléte, ami a lényegét jelenti. Mert ha azt akarjuk megmondani, hogy ez a bizonyos dolog milyen, akkor vagy jónak vagy rossznak mondjuk, nem pedig három láb hosszúnak, vagy embernek.”

Az ontológia (metafizika) központi kérdése mindig is az anyag, a tér és az idő kérdései voltak. Mert e három fogalom jelenti az egész emberi világ alapjait és törvényszerű folyamatainak is az energiáját és változó fejlődő folyamatát.

A lényeg pedig az, hogy a dolgokban rejlő belső energia és mozgási fejlődési lehetőségek létrehozzák nemcsak a belső, hanem a külső időt is. Itt egyesül a születő, a meglevő és az elhaló is. A természetben, a társadalomban és az

emberi testben is vannak születő, fennálló és lassan elhaló részek. E három tendencia harmóniája jelenti az élet harmóniáját. Ha ez az egyensúly felbomlik vagy meghibásodik, és túlsúlyba kerül a pusztuló, megbénuló részek növekedése és uralma, akkor kezdődik a betegség, és utána a halál is.

A lételmélet a mi korunkban a legnagyobb kihívással úgy találkozott, hogy egy sereg felfedezés az atomfizikában és a biológiában hatalmasan megváltoztatta tudományos világképünket. De a filozófia e kihívásokra még nem tudott adekvát feleletet adni. Pedig hát a tudományok körében most is voltak és vannak is kiválóan képzett tudósok, akik a filozófia világát és nyelvi-formai eszközeit is kiválóan ismerik. Ide tartoznak többek közt Heisenberg és Weitzcker is.

Az új tudományos felfedezések azt jelentik, hogy gyökeresen át kell értékelni az anyag, a tér és az idő fogalmait, és mindazt, ami e kérdéshez tartozik. A materializmus régi filozófiai fogalma ma szegényes, egyoldalú és teljesen elégtelen. Az idealizmus a maga eszményi elveivel és a dolgok szellemi lényegét hangsúlyozó nézeteivel megsejtett valamit, amit be kell foglalni az új filozófiai elvekbe. Az anyagi létnek belső ideje, belső fejlődési, mozgási folyamatai vannak, és törvényszerűsége is, amely a gondolkodó és programozott rendszerek legfontosabb sajátja. Vagyis az anyagnak is van gondolkodó irányító programozott belső élete. Bloch azt mondja, hogy az anyagnak is megvan a maga utópiája. Az agynál ez azt jelenti, hogy valami előre eltervelt programozott fejlődési, változási tendenciákat és folyamatokat hordoz magában, amelyek új és meglepő eredményeket hoznak létre. Az utópiát nemcsak jelzi és programozza, hanem meg is valósítja.

A három természeti és természetfilozófiai fogalom – az anyag, a tér és az idő egyet jelent. Egymást áthatják, egymásban élnek, és egymás által léteznek. Az anyag minden objektum, amely a mi körünkben létezik. Az anyag térben is időben létezik. De ez a tér és idő az anyagban belül is jelen van. Az anyag sűrűsége és ritkasága ezért a végletekig sűríthető és ritkítható.

A világűrben ezért vannak a végső határig sűrített tömegű bolygók, amelyek még a fény kisugárzását is megakadályozzák. És vannak hatalmas térségek, ahol csak kis parányi porszemek, gázok és ritkított levegő van.

Az idő uralja úgy az anyag és a tér belső világát, mint az egész külvilágot, vagyis a világegyetemet. De az idő nem önmagában levő erő és folyamat. Az idő az anyag mozgásának, fejlődésének, változásának a folyamata. Az idő az anyagban az anyag által létezik. Ha nincs anyag, akkor nincs sem tér, sem idő.

De ugyanakkor az egész tér és anyagi világ maguk is időben élnek, változnak és fejlődnek. Az anyagi világ tehát kitermelte magában és maga kívül azt a fejlődési folyamatot és energiát, amelyet időnek hívnak. Az idő az anyag működésének és fejlődésének az energiája és funkciója.

A tér, amelyben az anyag létezik és változik, maga is az anyagnak egyik ritkább, hígabb, oldottabb változata. Ha nem létezne a térnek ez az anyagi

formája és funkciója, akkor az anyag léte és mozgása sem volna lehetséges. Az anyag úgy lebeg, úszik és változik a térben, mint a vízben a hal és a vízinövények sora.

Az anyagi világnak a legnagyobb titka és egyben lényege, hogy a legkisebb részben, a magban is benne van a hatalmas és nagy egésznek a programja és lehetősége. A kis magból néhány év múlva hatalmas és erős tölgyfa nőhet, amely akár száz évig is erősen és hatalmasan él a maga környezetében. Pedig hát úgy kezdődött, hogy egy kis mag a földre hullott, ott kicsírázott, gyökeret eresztett, nőni kezdett, és végül hatalmas fa lett belőle. És ugyanilyen rejtély az is, hogy az emberi magból is hogyan lesz néhány hónap alatt újszülött csecsemő és később pedig gyerek, felnőtt és érett férfi, aki csodálatos új dolgokat hozhat létre.

Az idő tehát az anyag külső és belső mozgás Életének a kifejezése. Ott ahol az anyag él és mozog, ott van idő, ott múlik az idő. Az idő léte ezért az anyag funkcionális életéből jön létre. Amint létrejön az anyag, létrejön az idő is.

A természet belső szellemi élete a maga törvényszerűségeit fejezi ki. Mi e törvényszerűségeket, belső programozásokat, a tudatosan és jól megtervezett fejlődési folyamatokat csak most kezdjük megsejteni és értelmezni. Mi még azt sem tudjuk pontosan megfejtani, hogy egy kis mag világában mi történik addig, amíg legalább egy méter magas vékony kis facsemete lesz belőle.

3. Gondolat és nyelv

A vers és filozófiai-ontológiai részének a befejezése után szükségszerűen az emberi léthez és az ember fogalmához vezetett az út. Mert az egész természet és világegyetem léte az ember nélkül üres és értelmetlen volna. Az emberi lét pedig a tudathoz, és a kifejezett tudat a gondolkodás, a nyelv és a lét megerősítése a cselekvés világához vezetett el.

Az emberi lét kifejezését, a tudatot, a nyelvet és a nyelvből eredő kapcsolati rendszer világát végül az értelmet nyert nyelvhez vezet el.

A történelmi és természeti utazás és titkos fejlődés és harc jelzi ezt az utat. Az emberi lét a tudatban fejeződik ki a legmagasabb fokon.

A lét és a nyelv viszonyát a két filozófiai világképhez viszonyítva visszaállítja a maga természetes helyére és fejlődési útvonalába. Nem a nyelv a lét ura, hanem a létben foglal helyet az emberi nyelv mint az emberi élet egyik kifejezőeszköze. És ugyancsak polémia ez a vers Wittgenstein nézetével is, aki azt mondja, a nyelv határai egyben a világ határai is. Nagyon nagy baj volna, ha ez így volna, mert akkor nagyon kicsiny, szűk és gyenge volna a mi világunk. A nyelv e világ egyik kis része, és e kis rész nem lehet nagyobb mint az egész világ. Egy fa nem lehet azonos sem az egész világgal, sem azzal az erdővel, amelyben ő maga is ott áll a többi fa között.

A nyelv nem a határa sem az embernek, sem az emberi világnak. A kutya farka nem csóválhatja az egész kutyát. De a kutya a maga idegrendszerén és izmain át megcsóválhatja a farkát.

Legyünk mi is így az emberi nyelvvel mint a kutya a farkával. És ezt azért is hangsúlyozni kell, mert korunk filozófiájában vannak olyan irányzatok és tendenciák, amelyek a részletek és eszközök világát teszik meg az egész emberi világ lényegévé és értelmévé.

A harmadik vers (e ciklus epilógusa) *A feltámadt szavak* egyik lehetséges utópikus változatát feltételes módon képzelem el. Mint egy optimista és jobb változatot egy bizonyos időben.

Ha tehát a nyelv feltámadását és újjászületését kívánjuk és jelezzük utópikus módon, akkor ez az egész emberi létnek és sorsnak a megújulásából képzelhető csak el.

A költő, aki várja a feltámadó szavakat a maga létének igazolására. De itt arról van szó, hogy ezt a lassú hanyatlásra ítélt világot felriasszuk, felébresszük és új erők mozgósítására készítssük, hogy minden dolog így elnyerje a maga értelmét és célját. Az értelmet vesztett életben az emberi szavak és maga a beszéd is értelmetlenné válik.

De hol van még az a holnap, amely örömmé tudja változtatni ezt az elégiát a csend és a temetői mélabú világában.

Szabadka, 1995 őszén

AZ ÉSZAKI FAL (V.)

Regény

DRAGAN VELIKIĆ

15.

A földgolyó időzónái lehetővé teszik, hogy az emberek a nap bármely szakában déli beszélgetéseket folytathassanak. Így aztán megeshet, hogy amíg a bécsiek az igazak álmát alusszák, az egyik manhattani felhőkarcoló harminchatodik emeletén levő luxusétteremben három úr ül, és osztrigát eszik. Balkáni haditudósítóiktól éppen az imént kapták meg a legfrissebb híreket, melyekben külön hangsúlyt kapott a nemi erőszak. A három úr közül az egyik, egy nagy hatalmú televízió-hálózat tulajdonosa, szenvedélyes vadász, s rendkívül büszke a vadászfelszerelésére. Amikor álmatlanság gyötri, elképzeli, ahogyan a dámvad nyakára tapasztja távcsöves puskája megnagyított célkeresztjét. A másik csupán jachtjának fedélzetén érez vágyat, miközben kubai szivarjának füstjét pöfékeli az ájerba. A harmadik sötét bőrű fiúkban leli örömét.

A bécsiek és egész Európa ámbátor alszik, a boszniai hegyekben, a vezérkari főhadiszálláson sakkoznak, mint ahogyan tették fél évszázaddal korábban is, egy barlangban. A kilencvenes évek elején járunk, s már három esztendeje pislákol a bevallatlan harmadik világháború.

Mielőtt betüzesedtek volna az ágyúcsövek, a vezérek vívták meg szócsatáikat, ott, azokon a széljárta téreken, ahol sohasem csiszoltak gyémántot, és sohasem szöttek drága kelméket, ahol zsákokban küldöztetik ide-oda a levágott fejeket, akár a krumplit.

A mérlegsúlyok pedig valahol máshol vannak, kifogástalanul rendbe rakva és a használattól kifényesedve a magas európai hivatalokban leledzenek. A zsetonok értékét a játék végén állapítják meg.

A büntettek csupán modellek, melyek szerencsétlen gyermekkorokra mutatnak vissza.

A Pentagon barlangjai, a Tiberis jobb partja, drapériák és mérgek.

Az Adriai-tenger zöldes, habos nyálkával vonva be a homokzátonyokat és a sziklás partokat, már a nyolcvanas évek végén virágzott.

Csillog a briliáns a megráncosodott nyakakon, melyek vöröslenek is, mint a dögkeselyűké, sugdolózó pohos bankárok, varázsdobozok gondterhelt műsorvezetői, mosolygó fegyverkereskedők.

Nincsen vigasz. Minden eszes lélek maga a katakombá, melyben kinek-kinek a saját vallása bujdokol.

Nagy a gyűlölet gubanca, akkora, mint a sárga tökök a szlavóniai mezőkön.

16.

Amikor tíz után felébredt, Olga lassan feltápáskodott az ágyból. Tusolás után kávéfőzőt, bevett egy kanál mézet, majd az ablakhoz állt.

A Matrosengasse néptelen volt. A közlekedési jelek oszlopain műanyag tasakok lógtak, bennük a vasárnapi lapokkal.

Olga újból azzal a vasárnapi ürességgel szembesült, melyet még a gimnáziumi évekből ismert. Ilyenkor megállt a könyvespolc előtt, és szemével végigpásztázott a könyvgerinceken. A címek megfelelő képeket idéztek: üvöltöző hordákat, teherhordó öszvéreket noszogató kalmárokat, tengeri gályákat meg a mediterráneum hosszú árnyékait. Lelki szemeivel ekként látta a josefstädterstrassei lakcím mögött megbúvó Pavle bácsit is. Utóbb arra a schwabingi keskeny sikátorra emlékezett így, ahol két hetet töltött el 1983 nyarán. Pavle bácsi csodálatra méltó magányban élt. A Starhembergi-tavon vitorlázta. Széltében-hosszában fejtegette a számokról és a kettős életsorsokról szóló elméletét, Kavafiszról beszélt. Némileg fellebbentette a fátylat, és elárulta a lánynak, hogy megérti a görögös szerelmet. Amikor aztán Starhembergen újra kikötöttek, Olga figyelmét nem kerülte el, hogy bácsikája milyen furcsán viselkedett, miközben pár szót váltott egy fiatalemberrel, aki a vitorlását festegette a parton.

A magány kifejleszti az érzékszerveket. Az érintés vágya érzékennyé teszi az ujjakat, az ujjbegyek könnyűszerrel felismerik a porceláncsésze domborművű díszítéseit.

S most, a bécsi lakás ablaka mögött ér véget a ragyogó eredményeket felmutató, anglisztika szakos egyetemi hallgató szárnyalása, akinek nem adatik meg, hogy az egyetemen folytassa pályafutását, ehelyett levonul

egy könyvtár pinchelyiségeibe. A szintérváltozással a lélek kémiája is módosul.

Egyszer azt találta mondani Andrejnak, hogy minden hiteles, jó irodalom maga a valóság, illetve azzá lesz. Már Homérosz óta az irodalom a múlt legmegbízhatóbb tanúja.

Eszerint a jó irodalom ugyanolyan tartós, mint a fogak, jegyezte meg Andrej.

Reggeli után a fogász úr visszavonult a hálószobába, s egyetemi jegyzeteibe merült anatómiából.

Estefelé a taskenti oroszok kávéra és süteményre hívták őket. A szerényen berendezett lakásban csak a kisebbfajta hangversenyzongora hívta fel magára a figyelmet. Dmitrij mosolyogva teljesítette Olga kérését, hogy vessen kártyát.

Olga és Andrej utána esti sétára indult. Egy csendes utcában megálltak az előtt a ház előtt, amelyben Josef Haydn élete utolsó évtizedeit töltötte. A mellette levő épület földszinti ablakai világosak voltak. A függöny mögött lámpa égett, s egy ember hajolt a fénykörbe. A jelemből olyan nyugalom áradt, hogy Olgában felöltött a kérdés, mért nem adatik meg nekik kettőjüknek is, hogy a fénykört évtizedekig se háborítsa senki és semmi.

S magányában vajon Pavlénak kijutott-e a lámpa idillikus fényköréből?

Július közepe változásokat hozott. Olga minden reggel fél kilenckor a 3-as metrón elment a Stefanplatzig, majd végig a Grabenon a Judenplatzra vezető kis utcácskák tömkelegén át jutott el a némettanfolyamra. Naponta három–négy órát töltött el így az új nyelv kifejezéseivel birkózva. Abban lelte örömét, hogy mindenféle furcsa analógiát talált.

A „friend” szó, angolul – barát, a németben a „Feind” szóban bújt meg, ami viszont ellenséget jelent. Az angol „alien”, idegen, az „egyedül” jelentésű német „allein”-ben lapult. No de a legizgalmasabb felfedezése a „gift” szóhoz fűződött, amely angolul, ugye, ajándékot, németül pedig mérget jelent. S mondja még valaki, hogy nem rokon értelműek!

Néhanap kerülőúton tartott haza az iskolából. A 6-os vonalon utazva lebegett a Gürtel fölött, csak úgy röptében kapva el a Thaliastrasse téjékán azt a kipingált homlokzatú épületet, melynek még a tetejére is egy kéményseprőt festettek léggömbbel a kezében. Képzletében felsejlett a romba döntött épületek diadala, kísérteties tájakat látott, amilyenek az emlékezetben élnek.

Amikor olykor-olykor betért valamelyik caféba, hogy átlapozza az újságokat, rendes ruhák páncéljába bújtatott, gondtalan látogatókba

botlott. Az új valóság háttérén, fokozatosan, új arcok rajzolódtak ki, azon az első bécsi nyáron kötött új ismeretségek, miközben Boszniában dörögtek az ágyúk, a tévé képernyőjén pedig elgyötört arcú menekültek áradata vonult nap mint nap. Az újságok címlapjáról a hadistenek néztek vele farkasszemet.

Andrej mindig fáradtan érkezett haza.

Nekünk nincs nevünk, szólalt meg egy este Olga. – Mi csak parányi részei vagyunk egy nagy ismétlődésnek.

Andrej fáradtan elmosolyodott.

Egy kukkot sem értek az egészből, mondta.

17.

A judenplatzi iskolában Olga megismerkedett Borisszal, annak idején művészettörténetet hallgatott a belgrádi egyetemen, majd a mozgósítás elől megpattant, s már két éve Bécsben él. A német nyelv zárótanfolyamára járt. Valamivel magasabb volt Olgánál. Kerek szemüveglencségei Olga egész sor ismerősére emlékeztettek. Utolsóként a sorban a kelebiai állomás forgalmistájára.

Órák után sétálni mentek. Borisz a Práter közelében lakott vendégmunkás nagybátyjánál. Hétvégeken feketén melózott egy szobafestőnél, éjszakánként pedig festményein dolgozott, bár sem vevőket, sem kiállítókat még mindig nem talált rájuk.

Boriszban Olga annak a kozmopolita Belgrádnak a nyomait lelte meg, melynek kulisszái között felserdült. A fiú a belgrádi aszfalt szlengjét keltette életre Bécs kellős közepén, Olga élvezettel hallgatta, s minden reggel úgy sietett az iskolába, hogy türelmetlenül leste már, mikor fut be Borisz is. Ilyenkor néhány szót váltottak, hogy órák után aztán újból találkozzanak, és egy-két órát eltöltsenek valamelyik kávézóban. Noha Borisz hét évvel fiatalabb volt, Olga vele egyívású pajtást látott benne, egyszerűen beleélte magát abba az időbe, amikor jómaga is ilyen korú volt, és gondtalan jövőt remélve élte napjait. Londoni utazásai, egyetemista korában ugyanis ott töltötte a nyári vakációt, mindig úgy végződtek, hogy visszatért szülővárosába, mindannyiszor újra meg újra felfedezve annak charme-ját. Élvezte a kávéházi kerthelyiségek nyüzsgését, az adriai fürdőhelyekről hazatértek bronzbarna jó színét. Még az első őszi esők sem tudták lehangolni. A nedves tetők, a trolibuszok széles gumikerekei alatt csicsegő víz, a torlódások az útkereszteződéseken

csupán még egy nyár meghöklésének előhírnökei voltak szemében. Az őszt Belgrádban mindenekelőtt a szobájának csendje jelentette neki, az udvarra néző széles ablak, a faskamra teteje, ahová mindenkor odaképzeltette Pavle lányomat, a könyvsorok a könyvespolcon meg a falakra, ajtófélfákra körös-körül kiragasztott papírszalagok – rajtuk pedig apró gyöngybetűkkel kiírva: nyelvtani szabályok, óangol szavak és Milton-, Byron- meg Shelley-versidézetek.

S miközben Borisz, egy kissé elnyújtott hangon, az irónia érzékeltetése szándékával megfelelőképpen tagolva mondókáját, egy szuszra sorolta világnak a bécsi benyomásokat, Olga új színpadot népesített be. A papírfecnik helyét útiokmányok, tiszteletet parancsoló bélyegzők, fluoreszkáló vízumok foglalták el. Fináncok vizenyős szeme villant a határokon, reflektorfények az éjszakában, amíg a vonat a határállomáson vesztegel, a menekültek batyui. Az újságpapír tonnái borították be minden reggel az új nap falait. A Belgrádban töltött utolsó év Andrej leveleinek, a hétvégeken pedig a röpke bécsi találkozások jegyében telt el. Munkahelyén, a Központi Könyvtárban, elborzadva szemlélte kollégái színeváltozásait.

Valamikor az úgy volt, hogy évente egyszer elutaztam Olaszországba, utána meg a tengerre, sóhajtotta a kolléganő, Olga asztalszomszédja. – Manapság mindez elérhetetlen számomra. Hej, pedig de szívesen eltöltenék egy délutánt Velencében vagy Bécsben. Csak legalább egy kávét megivyak, utána akár jöhetnek is vissza.

Merő dekadencia, jegyezte meg erre gúnyosan egy nyugdíj előtt álló kartárs beleszörcsölve üres szipkájába. – A század elején Szerbiában remek fürdőhelyek működtek, azokat kell újból felkeresnünk.

Ez a művelt polihisztor, egyébként született belgrádi, ottani őslakos, aki néhány évvel ezelőtt még elkápráztatta Olgát csodálatra méltó tudásával, most csak viszolygást keltett benne.

A messzeséget üvegfalak zárják el. A hatalmas pannókról letekintő kísértetszemek megbénítottak minden mozdulatot. A kívánatos viselkedés csiszolgotása töltötte ki a sűrke napok billentyűzetét.

Andrejnek van igaza, hajtogatta magában Olga. El innen, el innen . . . Amplitúdója lehágó szárán lépkedett, s mind távolabbra került a régi londoni napoktól. Valamiféle új emberek vették körül az utcán, a Központi Könyvtár helyiségeiben, a zsúfolt buszokban és villamosokban. A munkahelyén az uzsonnaszünetek kalemegdani sétákban teltek el. A kilátóhoz sietett, és elnézte a Duna sűrke tükrét, a bozótos túlpártot, ahol már a Szerémség kezdődik, meg a Hadi-sziget taraját, melynek

szegélyeit elborította a víz. De hát a Kalemegdanon is egyenruhás fiatalemberekkel találkozott, fegyverüket lóbáló, borotvátlan, sörhasú izompacsirtákkal. A középszerek ürességének a háború kölcsönöz tartalmat. Olga a katonai rituálékban a javíthatatlan primitivizmus megnyilvánulását, mindenféle büntett legalizálását látta, mely gonosztetteknek később, amíg az újonnan létrehozott állam – miként a var a föld arcán – létezik, monumentális emlékművet emelnek, hogy azután, idővel, amint a var leszárad és leesik, lerombolják azt is.

S így volt ez, kivétel nélkül, mindenütt a földkerekségen. Rambeau, a középszerek mágusa járta a világot.

Az igazi hősök névtelenek.

Kalemegdani sétáin batyukat cipelő, beesett arcú és hamuszín szemű embereket is látott. Az éjszakát a park valamelyik padján vagy a közeli épület lépcsőfeljáróján töltötték. A parkkal szemben, a nagykövetségek előtt, éjjel-nappal embersorok kígyóztak. Az üres kirakatok előtt utcai valutaüzérek nyálazták a bankókat. Olga szeme előtt egy kísérteties Belgrád rajzolódott ki, abból az időből való város, amikor Pavle bácsi a fáskamra tetejéről leugorva ment világgá. S távozásával mintha az unokahúga útját is előre megjelölte volna.

Itt nincs élet számunkra, mondta Borisz, miután leültek a judenplatzi bisztró kerthelyiségében. – Itt, Bécsben, csak vegetálok, sem eröm, sem késztetésem, hogy új életet kezdjek. Túlságosan közel van Belgrád. Néha úgy érzem magam, mint a dupla ablak közé szorult légy. Beadtam a papírokat, Dél-Afrikába szeretnék kivándorolni. Van ott egy barátom, aki egy év alatt kitűnően feltalálta magát. Ezenkívül ott van a Jóreménység-foka is.

Andrej, ellenkezőleg, úgy gondolja, hogy Bécs azért eszményi hely, mert közel van Belgráddhoz, szólt Olga.

Hát igen, a fogászoknak Bécs valóságos mennyország, felelte Borisz.

Andrej azt mondja, alkalmazkodnunk kell, jegyezte meg Olga.

Az, bizony, itt nehezen megy. Kis híján már két éve vagyok Bécsben, és nagyon szeretem ezt a várost. A taxisták sem ismerik jobban, mint én. Élvezem, amikor csak úgy céltalanul villamosozok benne, és bekukkantok Bécs minden zugába. Micsoda gyönyörű utcanevei vannak! Mint amilyen, mondjuk, a Kerge gyertya utcája, a Malaszt utca, az Őszi utca, vagy arra tifelétek, a Margareten Gürtelen, létezik egy Jégmadár utca. Minden egyes toponim több évszázadra visszamutató vertikálisra hivatkozhat. Nálunk, Belgrádban, sajnos, csak horizontálisok vannak.

Ez a háború aztán végképp betette nekünk a kaput, folytatta Borisz. – Nem érhetjük be a pusztá létfenntartással, s ezért van az, hogy Bécsset egy csúszómászóktól hemzsegő, óriási kloákának látom néha, a vámpírok városának, amely az idegenek véréből ifjodik meg újra és újra.

Olga meglepetve pillantott Boriszra.

Két év múlva, ha mégoly gondtalanul élsz is, rá fogsz jönni, hogy igazam van, szólt Borisz. – Mi nem úsztathatunk csak úgy le a Dunán, hogy kapjuk-fogjuk magunkat, s máris egy másik világban termünk. Állandóan valahol középtűt vagyunk, és zúgunk, mint a legyek, melyeket kidüldt szemek néznek az üveg mindkét oldalán.

Szeretném a képeidet látni, mondta Olga másra terelve a szót.

Ezekben a napokban nincs sok munkám. Az egész hétvégém szabad, csupán szombaton este veszek részt egy beszélgetésen Jugoszláviáról.

Milyen beszélgetésen?

Innen is, onnan is összejövünk egypáran, magyarázta Borisz. – Prágából, Amszterdamból, Londonból jönnek, főleg fiatalok. Azért egy kicsit viszolygok az egésztől, mert bármit mondok is, mindig ott érzem az újságírók nyirkos csápjait. Mi vagyunk a gyógyír mindenféle nemzetközi sarlatán nyavalyájára, akik a mi tragédiánkra mutogatva gyarapítják a maguk imágóját.

Remarque most rólunk mintázhatná a hőseit, mondta Olga. – Gimnazista koromban faltam Remarque-ot. Vannak képek, jelenetek, amelyek bennem maradtak, s mostanában előjönnek. Az épületben, ahol lakom, létezik egy Huber. S az egyik Remarque-regényhőst is így hívták . . . No de hát, sóhajtott Olga – egypár év múlva majd csak lecsitul mindez.

Nem hiszem, rázta a fejét Borisz. – Sokkal tovább fog tartani. A világ hozzászokott már, azonkívül jó példa, úgy értem, mindenféle más primitivizmus elrettentő példája vagyunk.

Apám azt állítja, hogy Szerbiában mindig a mucsaiság diadalmaskodik, azt mondja, az ország alapjaiba a haza legkiválóbb szellemei építik be szerencsétlenségüket, aztán ötven év múlva a falu és a város között ingázó cívisek emlékművet állítanak nekik, majd a végén nyársra húznak egy malacot.

Borisz elnevette magát. – Igen, ez a mi valóságunk, mi a diszkontinuitás nemzete vagyunk. Ez a háború a valamiféle évszázados nemzeti célokkal álcázott primitivizmus diadala. Vannak szerbek, akiknek a nekroflia busás hasznót hajtó vállalkozás. S én most tudom, hogy Szerbiában a vonatok sohasem fognak pontosan érkezni, az utcák szemetesek lesz-

nek, s mindent elborít majd a penész. Igenis a hanyag nemtörődömség a fő jellemvonásunk, s én valóban nem tudom megmagyarázni, honnan ered ez a dohosság. Erre még az ötszáz éves török uralom sem szolgálhat mentésül.

Most Európa páriái vagyunk, folytatta Borisz. – A tavasszal Prágába vezetett az utam. Micsoda gyötrelmeket álltam ki a határátkelőkön! Ezekben a kis közép-európai rabszolgaállamocskákban még mindig az alattvalói szellem dívik, csupán az uraik cserélődtek ki. Prága azonban gyönyörű.

Hallom, a vonatok sehol sem biztonságosak Keleten, szólt Olga.

Bizony nem, egymást érik a fosztogatások mindenfelé, különösen Magyarországon. Ott az albán–szerb maffia tevékenykedik, de működnek a románok is. Mindezt jól összehangolja valaki, de hát ilyen jövő vár Európának arra a sötétebben beárnyékolt felére. Mindenfelől özönlik a nyomor. A Nyugat csak megbízható reteszekkel zárkozhat el előle. A szocializmus nyomora mindenre ki van éhezve. Ezért is döntöttem úgy, hogy Dél-Afrikába megyek. Szeptember végére várom a választ. Természetesen ott is szobafestő és mázólok leszek, s csak mellékesen festőművész, Kelet-Európa kommunizmusának bűzét azonban képtelen vagyok tovább elviselni. Tudom, kellemetlen szagok mindenütt vannak, de egy nagy ország szellősebb térségekkel is kecsegtet. Lehet, hogy ott van az én békekapum.

A békekapud? – csodálkozott rá Olga.

Valamikor régen a gazdag kínaiak olyan házakat építettek maguknak, hogy valamelyik félreeső szegletben vagy az udvar egyik rejtett zugában ajtó, kapu volt. Háborús időkben, vagy ha földrengés pusztított, a gazdáik arra menekülhettek el. A menekvésnek ezeket az útjait nevezték békekapunak. A kulcsa mindig a tulajdonos nyakában volt.

Olga az órájára nézett. – Sétáljunk egyet?

A biztró kerthelyiségét elhagyva a Ring felé vették útjukat, majd eltűntek a Rathaus melletti park árnyas sétányain. Mindaz, amiről a következő egy órában beszélgettek, egész Európában beszédtema volt mindenütt, ahol jugoszláviai menekültek vagy olyan emberek tartózkodtak, akiket a háború kimozdított lakóhelyükről.

Bosznia-szerbe a háború tüze égett. A lassú tűz élesztgetésének szakértői járták a békekonferenciákat. A világ lassan hozzászokott az új térképekhez.

Miként a világűrben száguldó tűzgolyó, úgy szállt szájról szájra egy hajdani ország története.

Miközben sétálgattak a parkban, Olga és Borisz szüntelenül annak a világnak a peremét érintgették, ahol felnövekedtek.

Kiléptek a parkból, majd a Rathaus mellett a Volkstheaterhoz értek. A Reymond Cafénál vettek búcsút egymástól. Július utolsó péntekje volt. Borisz elmagyarázta Olgának, hogy vasárnap miként fogja megtalálni őt huszadik kerületi lakcímén. Megígérte, hogy előkészít egy csomó vázlatot meg vásznat.

A Volkstheater metróállomás tolongásában elvegyülve, Olgát a Borisszal való barátkozás jó érzése töltötte el. Járása könnyedebbé vált, s ráismert magában arra a finom megittasultságra, amelyet a kirakatüvegekben látott saját tükörképe keltett benne, az a fajta megittasultság, amely a legkisebb légáramlásra vagy az ablak üvegén megcsillanó nap-sugár hatására is megéled. A Bécsben töltött első két hónap után úgy érezte, fokozatosan hozzáidomul a város konfigurációjához.

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

BEVEZETŐ SOROK EGY ÖNÉLETÍRÁSHOZ

Mellár Lajos önéletírása némileg eltér a „hagyományos”, efféle vallomásoktól, megnyilatkozásoktól. Megszoktuk ugyanis, hogy kivételes képességű bácsikák és nénikék, zömében falusiak, életük alkonyán isteni sugallatra papírra vetik emlékeiket és emlékezéseiket, saját maguk és környezetük világát, megörökítve az elillanót és mulandót, olyan szellemi kincseket, amelyek felmutatására, sajátosság, egészen egyéni megformálására egyedül ők képesek. Szerzőnk önéletírása mindenekelőtt tárgyánál fogva tér el a klasszikus paraszti önéletírásoktól. Jóllehet ő is falun született, onnan indult el a világba, de ő csakugyan helyet, azaz „világot” cserélt, szakmát tanult, ipari munkássá vált, városba költözött, s ifjúkorától fogva a város vált állandó lakhelyévé. Mindennapi munkája mellett amatőrködött; festegetett, muzsikált. Írással azonban, eltekintve egy-egy „szakcikkétől”, sohasem foglalkozott. Néhány évvel ezelőtt, megismerkedésünk után, e sorok írója szedte rá, hogy vesse papírra életrajzát, megélt életének legalább markánsabb epizódjait. Mert az élete, ahogy mondani szokták, „valóságos regény”. Szlovák származású felesége hozzátartozóit a negyvenkettes újvidéki razzia alatt kivégezték, az ő családja Csúrogon maradt tagjainak pedig negyvennégyben kellett elmenekülniük a megtorlás elől vagy elszenvedniük a megtorlást. A vérzivatar után alig múlt el néhány esztendő, hősünket, illetve az itt közlésre kerülő önéletírás hőstét a hírhedt Goli otokra deportálták. . . Mellár Lajos a kilencedik évtizedében járva, de még mindig legényesen mozogva, friss szellemi erőnlétben fogott hozzá önéletírásához, minden elkészült ötven oldal után telefonálva, hogy mehetek a legújabb „eresztésért”. Munka közben kétféle aggály kísérte: egyrészt, hogy nem tudja a szavakat olyan ügyesen egymás mellé rakni, ahogyan azt az írók teszik (ifjúkorától a mai napig szenvedélyes olvasó), másrészt, hogy belevehet-e mindent vallomásába? Semmit se hallgasson el, biztatgattam telefonon, élőszóban, azzal pedig ne gyötörje magát, ha a mondatai nem sikerülnek oly kerekre, mint az íróké. Sokszor ez az íróknak sem sikerül. Eme aggályok ellenére megszületett a kétszázötven gépelt oldalnyi mű, amely egyszer talán teljes egészében napvilágot lát, s amelyből most a Híd részleteket közöl.

NÉMETH István

CSÚROGON SZÜLETTEM (I.)

M E L L Á R L A J O S

Csúrog nagyközség Bácskában a kanyargó Tisza mellett, Bácsföldvár és Zsalya között épült. A Tiszát a versekben és nótákban azért nevezik kanyarónak, mert a valóságban is sík területen kanyarog, néhol pedig valóságos hurkokat alakított ki folyásával. Már az Osztrák–Magyar Monarchia idején igyekeztek a folyó szabályozásával a mellette levő városokat és falvakat megvédeni az árviztől, a hajók útját lerövidíteni, a nagy árterületeket pedig termőföldre tenni. E nagy horderejű munkához tudás, sok pénz, jó szervezés és nagyon sok munka kellett. Édesapám emlékezett a nagy földmunkákra, mivel Törökbecsén nevelkedett anyai nagybátyjánál. A rokonok, akik részt vettek a földmunkákban, sokszor apámat fiatal gyerekként kivitték a földmunkákhoz; ő vigyázott télen a rakott tűzre, oda jártak a földmunkások pipahujára kicsit megpihenni vagy szalonnát sütni és elbeszélgetni. A nagy földmunkát kocsikkal, kordékkal, talicskákkal, kubikosmunkával végezték, így rekesztették el a Tisza folyását, és új mederbe terelték. A hatalmas munka végeztével a hajóút lerövidült, és kialakult egy gyönyörű sziget, mely nagyon találóan a Gyöngysziget nevet kapta. Minden, ami ezen a tájon termelhető, kitűnő minőségű: a szőlő, a gyümölcs, a görögdinnye, a búza, a kukorica, a napraforgó, a cukorrépa vagy bármely kerti vetemény. Csúrognál a Tisza többé nem volt folyóvíz, csak holt ága maradt, így kapta a Holt-Tisza nevet. Gyerekkoromban csak döglött Tiszának hívtuk.

Bárhogyan nevezték a Tiszát, én Csúrogon születtem a Görbe utcában, az 1265-ös számú fehér zománcos táblájú házban 1914. október 30-án. Szüleimnek, Mellár Jánosnak és nejének, Kurányi Veronának második gyermeke vagyok. A Lajos névre kereszteltek a csúrogi katolikus templomban. Az első gyermekük Ilonka nővérem volt. Hivatalosan október 30-a van bejegyezve mint születésem napja, de ez nem így volt, mert édesanyám szerint november elseje és másodika között születtem, vagyis a mindenszentek és halottak napja közötti éjjelen, amikor gyertyák égtek az ablakokban. Az a személy, aki a

jelentést tette, valószínűleg a bábaasszony, aki egy alkalommal több újszülöttet jelentett be, nem tüntette fel pontosan a dátumot, vagy babonaságból nem akarta a halottak napját feltüntetni.

Anyám, Kurányi Verona, 1895-ben született Csúrogon. Anyai nagyapám, Kurányi József Bajsáról jött Csúrogra, nagyanyám lánykori neve Csepella Mária. Édesanyámék nyolcan voltak testvérek, a legidősebb az anyám, Veronka volt, majd következtek: Juliska, Márton, Erzsébet, István, Petron, Mária és Annuska, a legfiatalabb, aki 1915-ben született, így a nagynéném egy évvel fiatalabb nálam.

Apám, Mellár János, 1887-ben született Csúrogon. Apai nagyapám szintén Mellár János, Csúrogon született. Nagyanyám, Szűcs Teréz, Törökbecséről származott, négy gyermeknek adott életet. A legidősebb Mária, következett két ikerfiú, apám, János, és a fél órával fiatalabb András, meg a legfiatalabb Erzsébet.

Nagyapám fiatalember korában halt meg, apám talán két- vagy hároméves lehetett, mikor édesapját elveszítette. Nagyapám ablakot nyitott, nem sejtve, hogy a macska veszett, a macska megkarmolta vagy megharapta, és nagyapám veszettségben nagy kínok között halt meg. Nagyanyámra, aranyos szülőkémre maradt a négy kicsiny gyerek, nevelje őket ahogy tudja és bírja. Szülőkémnek volt Törökbecsén egy öccse, akinek nem volt családja, Szűcs József, aki magához vette az egyik ikergyereket, apámat. Apám Szűcséknél nevelkedett, de időközben hazajárt Csúrogra édesanyját és a testvéreit meglátogatni. Törökbecsén volt, míg nem szolgálta ki a katonaságot, és megnősült. Törökbecsén apámat sokan Szűcs Janinak tudták.

Apai dédapámra még halványan emlékszem, őt is Mellár Jánosnak hívták, a dédanyámat pedig Drégeli Rozáliának. Dédnagyapám Törökbecséről telepedett Csúrogra, hat fiuk és egy lányuk volt. Dédapámnak az volt a vágya, hogy halálakor a hat fia vigye koporsóját a temetőbe. A legöregebb Antal, majd Mátyás, János, apámnak az apja, György, Sándor, Imre és Ágnes. Dédapámék életük végéig Sándor fiuknál fejezték be, dédapám vágya nem teljesülhetett, mert egyik fiát elveszítette, apám édesapját.

A Görbe utcát, melyben születtem, fiatal gyerekkori emlékeim szerint írom le, ahogyan a tudatomban él. Ha Csúrogon a vasútállomásról jövünk a központ felé, a központ egy négyfelé osztott térségből áll, ott van a fő útkereszteződés. Jobbra a Zsablya felé vezető út, balra pedig a Holt-Tisza felé, amely a Gyöngyszigetre vezet. Az útkereszteződés közepén egy vaskerítéssel elkerített kereszt volt. A térség egyik negyedében volt a háromtornyú pravoszláv templom bejárata, a másik negyedében pedig az egytornyú katolikus templom bejárata. A harmadik negyedben volt a községháza egy kis parkkal, a parkban egy artézi kút, a negyedik negyedben tartották a hetipiácot, vasárnap és ünnepeken sétatérül szolgált. Továbbhaladva a rét felé s elhagyva a pravoszláv templomot, a harmadik utcánál jobbra kezdődik a Görbe utca. A Görbe utca ismert volt

az egész faluban, mert a többi mind egyenes volt. Az utca kezdetén jobb oldalt volt a két keréssel meghajtható artézi kút, a szivattyúrész öntött vaslemezzel volt körülvéve, a teteje is öntöttvasból volt a felirattal: TEODOROVITY MILOS KÚTFÚRÓ VERSEC. A környékről sokan oda jártak ivóvízért cserépkorsókkal, kannákkal és vödörrel. Ha a nagylányok vízért mentek, ruhát váltottak, a vizesedényeket vállfával (abranyicával) vitték a vállukon, de tudni kellett lépni, hogy a fedél nélküli edényből a víz ki ne lötyögjön.

Közvetlenül az első világháború után, emlékezetem szerint, a Görbe utca lakói a következők voltak: az artézi kúttal szembeni sarokházban laktak Kalmárék. Két nagylányuk volt, ők minden ősszel a cukorrépa-feldolgozás kezdetekor eljártak a verbászi cukorgyárba dolgozni. Nekem mint falusi gyereknek fogalmam sem volt, milyen is lehet a gyári munka. Már akkoriban volt Csúrogon egy téglagyár, hatalmas kéménnyel. Akkor úgy gondoltam: ha gyár, akkor feltétlenül kell hogy legyen kéménye.

Kalmárék mellett Szabóék laktak. Szabó Amerikából jött vissza családjához. Az utcában különös embernek tartották. Sohasem káromkodott magyarul, csakis angolul. – Sett fúr gademet, goet szanabovics! – A föld megmunkálásában újdonsággal is próbálkozott. Mivel nem volt két lova, megpróbálta a tehenet a lóval az eke elé befogni, de ezt sehogyan sem tudta megoldani.

Szabóék után következett a Jóska cigány, a lókupec háza. Líza néniről, az öreg cigányasszonyról az a hír járta, hogy Jóska fiát hét évig szoptatta, azért lett oly szép erős cigányember belőle. Egy alkalommal Jóska házában lagzit tartottak, szép, különleges ruhákba voltak öltözve, a cigánypecsenye illata messziről csábított, a nagyszerű ritmikus zenére olyan táncokat jártak, amelyeket addig nem láttam. A táncot nagyon figyeltem, és igyekeztem ellesni. Amikor hazahértem, elkezdtem gyakorolni a cigánytáncot, de egy kicsit megbántam az esetet, mert ha vendégek jöttek hozzánk, szüleim kérésére nővérem éneklése mellett eljáratták velem a cigánytáncot.

Következett Silbačkiék háza. Ők szerbek voltak, a házban három generáció megértésben élt együtt. Oda is eljártunk pravoszláv karácsony előestéjén koringyálni. Énekeltünk, verseltünk, és boldog karácsonyi ünnepeket kívántunk nekik, ők pedig dióval, kaláccsal és pénzzel jutalmaztak minket.

A saroktól az ötödik házban Fejős Antal sógorék laktak. Fejősné Börcsök Vera édesanyámnak unokatestvére volt, mert Fejősnének az édesanyja Kurányi lány volt. Fejőséknek egy pár hónappal fiatalabb fiuk volt, Anti, akivel gyerekkoromban sokat barátkoztam és játszottam, sokszor füttyszóval jelentkeztünk egymásnak.

Fejősék után következett a mi házunk, ahol születtem. A házat szüleim házasságkötésük után vásárolták. Az udvar felé benyúló végház volt, az utca felől két kisablakkal. Ha jól emlékszem, nem volt dupla üveg az ablakokon, ezért télen, amikor az ablaküveg befagyott, különleges minták alakultak ki az üvegen. Gyerekkoromban azon gondolkodtam, melyek azok a tényezők, ame-

lyek meghatározzák, milyen minták alakuljanak ki, mert nem ugyanaz a minta képződik minden alkalommal fagyás közben. Az utca felőli szobában banyakemence volt kuckóval, körülötte paddal, közvetlen a mennyezet alatt kisgerendák, és alattuk a mestergerenda. Édesanyám a mestergerenda (nagygerenda) felett tartotta a háziszappant, a gyufát és egyebet, amit nekünk, kislányoknak nem volt szabad bántani. A szoba fehérre volt meszelve, de olyan sok réteg volt rajta, hogy néhol a mészréteg lehullott, és én, a kislányok, érdekes képeket és alakokat véltem fölfedezni a mennyezeten. Sokszor az égen is megfigyeltem a bárányfelhők járását, átalakulását, a csodálatos képeket, amelyek kialakultak. A konyhának nyitott, szabad kéménye volt. A nyitott kéményben volt felaggatva a sonka, a kolbász és egyéb. A banyakemencét a konyhából fűtötték kukoricaszár-izékkal, rőzsével vagy szalmával; úgy is mondhatnám, egyéves akkumulált napenergiával. A konyha után volt egy kisebb szoba, mögötte pedig az istálló az udvar felőli ajtóval. A ház hosszában gang volt kerítéssel és oszlopokkal, a gangnak az utca felőli végében volt a kamra az udvarra néző ablakkal. Az udvarban kukoricagöré, fészker, tyúkól és disznóól. Az udvar olyan tágas volt, hogy a csépelni való búzát kazalba raktuk, és a magánjáró gőzgép a cséplővel az udvarban csépelte. Az udvaron túl volt a kert néhány gyümölcsfával. A kertet a szomszéd udvarától és kertjétől földből vert fal választotta el, igaz, a háznak is a legtöbbje vert falból készült.

Mivel 1914-ben kitört az első világháború, édesapámat elvitték katonának, és csak a háború után, amikor visszatért a hadifogságból, egypár évre rá sikerült a házat átépíteni. A két kisablak helyett nagy, dupla szárnyas francia ablak, a nyitott kémény helyett rendes mennyezet, és a kémény, a mestergerenda meg a húsfüstölő a padlásra került. A padlás úgy lett kialakítva, hogy gabonát lehetett rajta tárolni. Az utcai falra visszakerült a fehér zománcozott tábla az 1265-ös számmal.

A mi házunk után következett Bakai Vince sógorunk nádfedeles háza. Bakai Franciska szintén Börcsök lány volt, anyám unokahúga. Vince sógorunkat mindenki Nagybakainak nevezte, mert nagyon magas ember volt, legalább kétméteres. Mellettük egy szegény szerb család lakott.

Folytatva a sort, következett Huszák Antal bácsi háza. Huszákéknak két fiuk és egy lányuk volt, János, Mihály és Annus. Az öreg Huszák és János fia fuvarozással foglalkoztak, legtöbbet a hatodik rámpára hordták kocsival a búzát, ahol deszkaállványokon a hajóra vitték zsákokban, és onnan a Tiszán továbbszállították. Még fiatal gyerek voltam, amikor az öreg Huszák titokzatos körülmények között meghalt a hatodik rámpánál, a Tiszánál találták meg. Sohasem tudódott ki, mi is történt vele.

Az utca görbületénél laktak Samuék. Mihály fiukról tudtam, hogy cipész-mesterséget tanult, s ha nem tévedek, a cipészetet az öreg Círpanovnál, a forradalmár édesapjánál tanulta.

Az artézi kút felőli sarkon laktak Fujkinék, akiknek csak egy szép kislányuk volt, majd következett Stojkovék háza. Fiukkal, Negovannal, együtt jártam a szerb elemi iskola negyedik osztályába. Az utcában sokat barátkoztunk, és együtt játszottunk.

Stojkovék után Szabó Feri bácsiék háza állt. Szabónak és Szabónénak, Füstös Verának, három fiuk volt, József, Feri és Lajos. Gyerekkoromban legtöbbet középső fiukkal, Ferivel játszottam, amíg nem költöztek el Baranyába, a dárdai rétbe, Lankapusztára. A második világháború után, a bajusztépő beszolgáltatások idején Feri Lajos öccsével együtt kiszökött Kanadába. 1972-ben, amikor rokonaimnál voltam látogatóban Kanadában, őket is felkerestem. A honvágymég ma sem hagyta el őket.

Szabóék háza után következett Virág Panna néni háza. Panna néninek két agglegény fia volt, Jóska és Mihály. Szakmájuk nem volt, földjük sem, és napszámosmunkából éltek.

Virágék és az öreg Bugarski szerb házaspár háza között volt egy cigányok lakta ház, melynek az utcai frontján nem volt kerítés, kiskapuja, de nagykapuja sem volt. A ház verett falból, meszeletlenül állt, a ház teteje nádból volt. Mivel a háznak nem volt se kéménye, se tűzfala, amikor bent tüzeltek, a ház végei füstöltek, de még a háztetőn is itt-ott a nádon keresztül jött ki a füst. A házban két fiatal cigányasszony élt, egyiküknek volt egy kisfia, Tošo, aki nálam fiatalabb volt. Csak a roma és a szerb nyelvet beszélték. Tošo gyerek majdnem télenyáron mezítláb járt. Jóval a második világháború után Csúrogon jártamkor Tošo felismert, üdvözöltük egymást, és elbeszélgettünk a gyerekkori életünkről. Tošo postás egyenruhában volt, levélkihordó lett.

Az öreg Bugarski házaspár háza után, a mi házunkkal szemben Ružičin Pero bácsi háza állt. Mico néni Pero bácsinak második felesége volt. Pero bácsinak az első házasságából két, nálam valamivel idősebb gyereke volt, Stevo és Kata. A szülők tudtak valamennyit magyarul, a szüleim pedig szerbül, és nagyon szépen megértették egymást. Elbeszélgettek, viccelődtek, ha kellett, kisegítették egymást. Katolikus ünnepkor anyám a rétes vagy a kalács szebb részéből átküldött Mico néniékhez. De ugyanúgy mikor védszentjüket, a slavat vagy karácsonyt ünnepelték, Mico néni finom česnicát küldött. Ezt a kölcsönös jóindulatot és segítőkészséget nem lehet és nem szabad elfelejteni. Stevo fiuk a bocskorosmesterséget tanulta ki, Stevo fia pedig később a nyomdászatot tanulta. Újvidéken, a tanonciskolában szakoktatója voltam.

Ružičinék mellett lakott Szabolcsi Antal sógor és neje, Mellár Ágnes, édesapám nagynénje. Négy gyermekük volt: Mária, Sándor, Gyurka és a nálam egy évvel idősebb Antal.

Szabolcskiék után következett Börcsök Antal és Börcsökné, Kurányi Panna néni háza. Panna néni édesanyámnak apai nagynénje volt. Börcsökéknek nyolc családjuk volt: Julis, Rozália, Péter, Vera, Sándor, Franciska, Erzsébet és András. Az öreg Börcsök az első világháború előtt és a háború alatt is

Újvidékről szekérrel hordta az árut Csúrogra a kereskedőknek. Az öreg Börcsök és Börcsökné elhalálózása után fiuk, Sándor maradt a házban, aki feleségül vette az utca túloldaláról Huszák Annuskát. Csúrogon két fiuk született, Jóska és Sándor, a leánygyerekek már Baranyában születtek, mert a szülők az egyik elköltözési hullámban Csúrogról Baranyába mentek.

A következő ház Belák Ferencé és nejéé, Szabolcski Máriáé volt. Nem felejttem el soha Belák Ferenc és Szabolcski Mária esküvőjét. Egész fiatal gyerek voltam, és azon csodálkoztam, hogy a menyasszony cipője talpát fekete cipőkrémmel kenték be, valószínűleg azért, hogy új cipőnek látsszon.

Belákék mellett lakott Kokin cipésmester és Kokinné Zsigrai Mária kislányukkal, Katicával. Kokin cipész beteges ember volt, több segéddel dolgozott, az árut pedig a piacon és vásárokon adta el. Kokin halála után özvegye édesapám öccsével házasodott meg, mivel András nagybácsim is özvegy maradt öt apró gyerekkel.

Az utolsó házban laktak az artézi kút oldalán Szalókiék, nekik volt egy velem egyidős fiuk, János. Nagyon szeretett velem barátkozni és játszadozni. Jánost érdekes gyereknek tartottam. Egész fiatalon hihetetlen dolgokat mesélt nekem, amit az öregapjától hallott, boszorkányokról, táltosokról, a közeli világvégéről. Én nem hittem neki, mert már kisgyerek koromban mindig szerettem valamit alkotni, a gyakorlatiasságot, nem a misztikumot értékeltem.

Az iskola előtti éveimben csak anyám és nővérem voltak a házban. Tudtam, hogy apám katona. Anyám mindig nagyon megörült, ha apámtól levelet kapott. Homályosan arra is emlékszem, hogy néha apám hazalátogatott huszár katonaruhában. Kurányi öregapám sokszor jött anyámnak segíteni, mi is szerettünk öregapámékhoz eljárni, mert ott sokan voltak, jól lehetett játszani.

Kurányi nagyapám alacsonyabb termetű, kék szemű, szőke hajú, nagyon szorgalmas, kedélyes, viccelődő ember volt. A gyerekeit, a családot, nagyon szerette. Nagyon jól gazdálkodott, és Csúrogon a jómódú gazdák közé tartozott. A szegényeket kisegítette, igaz, ha a munkában fennakadás volt, ők is jöttek öregapámat kisegíteni. Már az első világháború előtt lovakkal vontatott aratógépe volt, több búzaszelelője is, a két kézzel meghajtásútól a nagy kapacitású rostadob szelelőgépig, amelyet járgánnyal, a lovat körbe hajtva működtették. Ezekre a gépekre azért volt szükség, mert a búza és egyéb cséplését lovakkal, nyomtatással végezték mindaddig, amíg Csúrogon nem jelentek meg a lovakkal vagy ökrökkel vontatott gőzgépek. Öregapámnak a búza tárolására volt a célnak megfelelő hambárja, melynek belső falai padlódeszkával voltak borítva. A búzát időközönként falapátokkal megforgatták, nehogy megpenészedjen. Mikor megfelelő ára volt, zsákokba rakták szállításra. (Itt szeretném megemlíteni, hogy nyáron, mikor rekkenő meleg van, nincs kellemesebb érzés, mint a búzarakáson feküdni, ezt gyerekkoromból tudom.) Megvolt a kenderfeldolgozáshoz is minden kellék, és még sok más szerszám, amire egy gazdaságban szükség van. Az egész Kurányi család szerette a nótát, a zenét, a vígságot, a nagy család közt volt, aki citerán vagy harmonikán szépen játszott, vagy

szépen énekelt. Pista nagybátyámat még a szerb fiatalság is a „rogalj”-ra (utcasarok) hívta, hogy harmonikázzon az utca sarkán összegyűjtött fiataloknak. Édesanyám sok nótát, operett-dalt tudott énekelni. Apám Szabadkán töltötte a háború alatt katonaidejének egy részét, amíg nem került ki a frontra. Anyám, amikor csak meglátogatta, eljártak a szabadkai színházba, és ott hallották az operetteket. Öregapám nem járt kocsmába, nagyon takarékos ember volt, de amikor a rezesbanda József-napot jött köszönteni, aranypénzzel fizetett. Ha gyerek született, mindig földet vásárolt.

A disznótör mindig külön élményt jelentett a családnak, külön nekünk, gyerekeknek. Leginkább négy vagy öt kövér disznót vágtak, mert nagy volt a család, és a munkásokat is el kellett látni. Disznótörkor nemcsak a család jött össze, hanem a többi rokonság is. A disznókat nem kopasztották, szalmával pörkölték, pörkölés után a góré ajtajára hasra fektették, és a hátán kezdték felbontani. Minket, gyerekeket odahívtak, és nevetni kellett, hogy a szalonna minél vastagabb legyen. Közben a gyerekeknek a megpörkölt disznó füléből és farkából levágtak kis darabokat kóstolónak. Reggelire májat sütöttek, délre disznótoros paprikást főztek, a disznónak többféle húsból, azért volt különleges jó íze. Vacsorára már nemcsak hurka-kolbász és disznópecsenye volt, hanem baromfi-húsleves, töltött káposzta és fánk. Vacsora után, aki kívánta a poharat, többször is kiüríthette, de voltak kellemes meglepetések is, például ha a böllér töltött káposztájából élő veréb repült ki. Azután jöttek a maszkáknak öltözött vendégek, a kecske állat csattogtatták, szellemes mondókákat mondtak. A zene szólt, énekeltek, táncoltak. Mi, gyerekek nem voltunk álmosak, az egészet nagyon élveztük. A vidámság hajnalig tartott vagy még tovább. Minket, gyerekeket, leginkább Pista nagybátyám, aki még akkor legényke volt, szórakoztatott. Megmutatta, hogyan lehet szitával este a szalmakazalban verebet fogni. Az ő ötlete volt élő verebet tenni a szármába.

A Kurányi családban anyám volt a legidősebb gyerek. Már gyerekkorában kinn a mezőn sokat dolgozott, meg odahaza is, mert nagyon sok baromfi volt, tehén, disznó, hat ló. Habár anyám nagyanyja is sok mindenben segédkezett, anyámnak is jutott munka a sok gyerek körül. A házimunkát nagyanyám nem végezhetette mindig el. Jöttek a gyerekek, azokra is kellett vigyázni, gondozni, ápolni, és a korukhoz mértén munkát adni: libákat őrizni, aratáskor kötelek terigetni, udvart söpörni vagy a fiatalabbakra vigyázni. Ezekből a munkákból anyám nagyon kivette a részét. Az elemi iskolában megtanult csipkét horgolni, nagyon tudta és szerette csinálni. Megtörtént, hogy amikor öregapámmal a learatott búzát szekérral hordták haza, az úton az egyik ablakban megtetszett neki egy szépen horgolt csipke. A megrakott szekérről leereszkedett, a csipkét jól megfigyelte, és odahaza a horgolásmintát elkezdte, hogy majd szabad idejében folytatja a horgolást.

(Folytatjuk)

EZÜSTLEPKE A PIACON

Hangjáték

GOBBY FEHÉR GYULA

Szereplők:

Tibor
Sebestyén
Ernő
Nóra
Sneider
Vevő
Második vevő

(Piaci zaj. Kiabálás, zörejek, moraj.)

TIBOR Két hónapja vagyok itthon, addig Magyarországon dekkoltam, de nem tudtam magamnak igazi életet biztosítani.

SEBESTYÉN Dolgoztál valahol?

TIBOR Vendéglős voltam. Egy kis büfét béreltem Szegeden. De befuccsolt.

SEBESTYÉN Na, ez jellemző rád. Mi azért gürcölünk itt a szabadkai bolhapiacon, hogy összeszedjünk egy kis alaptőkét, amiből majd büfét nyitunk, te meg Szegeden se érvényesültél.

TIBOR Érvényesülés . . . Te befejezted az egyetemem?

SEBESTYÉN Nem sikerült. Harmadéven elakadtam. Ma már nem is gondolok rá. Tanulni se időm, se kedvem. Csak menne jobban az üzlet!

TIBOR Én szakképzett biológus vagyok. Sőt!

SEBESTYÉN Mi az, hogy sőt? Még biológusabb vagy a biológusoknál?

TIBOR Asszisztens voltam az egyetemen.

SEBESTYÉN A mienken?

TIBOR A mienken. Kocsis maga mellé vett segédjének.

(A vevő hangja egész közletről.)

VEVŐ Ez a fekete telefon mennyibe kerül?

SEBESTYÉN Ez 280 német márka, de titkárnós, drótnélküli, száz méter távolságról is használható . . .

VEVŐ Annyiért már igazi Panasonicot is kapok.

SEBESTYÉN Ez igazi Panasonic, kérem. Írja rajta.

VEVŐ Itt mindenben azt írja, amit maguk akarnak. A konyak, az igazi francia, csak éppen meg lehet tőle vakulni. A farmer igazi Levi Strauss, csak éppen nem lehet kimosni, mert összemegy olyan kicsire, mint a rövidnadrág . . .

SEBESTYÉN Ha telefont akar, ajánlhatom ezt az osztrák gyártmányt is. Kissé nagyobb méretű, de nem olyan érzékeny, mint a Panasonic . . .

VEVŐ Bóvli ez mind!

SEBESTYÉN Ha nem tetszik, menjen arrébb. Nem azért állok itt, hogy a maga hülye ötleteit hallgassam.

(Piaci zaj.)

TIBOR Ezt jól elirányítottad.

SEBESTYÉN Még garanciát is adok a telefonjaimra. De arra senki sem kényszeríthet, hogy hülyéssel vitatkozzam.

TIBOR Hát, bizony sok minden megváltozott itthon is, mire hazaértem. Újvidéken is piac lett az egész város. Először csak az utcára szorultak ki a piac területéről az árusok, aztán terjedni kezdtek az utcán. Most, ha kimégy a házból, már a bejáratnál vehetsz krumplit meg hagymát, a benzinállomáson gyermekingeket árulnak, a rendes boltban Pampers pelenkákat . . .

SEBESTYÉN Magyarországon jobb volt?

TIBOR Jobb? Több pénzzel indultam el, mint amennyivel hazaértem. Amikor jött a második behívóparancs, az asszonnyal döntöttük el, hogy eladjuk a lakást, és nekivágunk. De mire átkerültem, ott már egyedül voltam, mint egy elhagyott gyermek.

SEBESTYÉN De az élet jobb volt?

TIBOR Kezdetben érdekes volt. Ügyvédekkel tárgyaltam, hivatalnokokkal, partnerekkel, ügyfelekkel, vendégekkel . . . Mindenki sokkal udvariasabb, mint itthon, Vajdaságban. De ügyesebbek az átejtésben is. Azt hittem, szegedi polgár leszek . . . És te hogy élted át a háborút?

SEBESTYÉN A háborúban.

TIBOR Voltál a fronton? Nem szöktél meg?

SEBESTYÉN Apám tolösziékes beteg, anyámnak infarktusa volt, ott a nővérem két árvája, hova szöktem volna? Két hónapot dörgöltem az ágyút.

TIBOR Hova vittek?

SEBESTYÉN Baranyába.

TIBOR Lőttél?

SEBESTYÉN Minden reggel jött egy kamion lőszer. Minden tüzér kapott húsz golyót, azt estig ki kellett lőni. Hatvan nap alatt ezerkétszáz lövedéket lőttem át a horvát oldalra.

TIBOR Mit lőttetek?

SEBESTYÉN Nem kérdezte senki. A tiszteket nem is érdekelte a dolog. Mondhatnám, csak teljesítményre dolgoztunk. Aztán egy hétig nem érkezett élelem, akkor az egység föllázadt, hazaengedtek bennünket. Ez a történetem.

TIBOR Senki nem támadott rátok? Semmilyen ütközetben nem vettél részt?

SEBESTYÉN Tüzér voltam, hogy mi történt az első vonalban, azt nem tudom, csak azt láttam, hogy mindenki részeg, aki arra megy, és aki arról jön. Nemigen volt kedve senkinek sokat mesélni.

TIBOR Magyarokat láttál?

SEBESTYÉN A faluban maradt tíz-tizenöt család. Főleg öregek. De nem mertek beszélgetni velem sem. Mindenkitől félték. Megjegyzem, joggal. Éjszaka részeg bandák járták a falut. Sokszor lőttek le teheneket, disznókat. Ha éhesek voltak, a rendes katonaság is bandaként viselkedett.

TIBOR Legalább most nem mernek bántani itthon.

SEBESTYÉN Kik?

TIBOR Engem azzal cukkolnak, hogy katonaszökevény vagyok, gondolom, téged mégse mernek bántani itt a piacon.

SEBESTYÉN Ugyan már! Ki kérdi azt, hogy mit csináltál valamikor? Vannak itt köztünk hercegovinai szökevények, vannak muzulmánok, albánok a sok lengyel meg ukrán mellett. De ha jön a piaci felügyelőség, egyformán szökünk előle mindnyájan.

TIBOR Én meg azt hittem, legalább valami hasznod van belőle, hogy odaát voltál.

SEBESTYÉN Haszna csak a tolvajoknak meg a fosztogatóknak volt, ma is azok kezelik a nagy pénzt.

ERNŐ Végre ideértem. Kösz, hogy vigyáztál a holmimra.

SEBESTYÉN Ez itt Balogh Tibor Újvidékről. Áruért jött, megbízhatok benne, együtt jártunk egyetemre.

ERNŐ Ha van pénze, meglesz a bizalom is.

SEBESTYÉN Ernő matematika szakos tanár. Másfél évig Svédországban élt.

TIBOR Hazajöttél Svédországból?

ERNŐ Most azt hiszed, hogy hülye vagyok, mi? Apukám, én azt az országot nem is láttam.

TIBOR Hol voltál?

ERNŐ Mint menekültet asszonyostul, gyerekestül egy Malmö melletti menekülttáborba helyeztek el, de onnan kétszer engedtek be a városba a másfél év alatt. Se letelepedési engedélyt, se munkavállalási engedélyt nem kaptam,

és most, hogy állítólag véget ért a háború, szépen, kulturáltan, svéd udvariassággal repülőgépen szállítottak haza bennünket.

SEBESTYÉN De legalább megtanultál svédül.

ERNŐ Az volt az egyedüli sikerem, hogy addig jártam a telepvezető nyakára, amíg svéd nyelvtanfolyamot indított. Így most az asszony is meg én is svédül beszélgetünk, ha nem akarjuk, hogy a gyerek értse, amit mondunk.

SEBESTYÉN Nicht vor dem Kind!

ERNŐ Jawoll, Herr Kommandant! És ön, szép vitéz, mely áruban érdekelt?

TIBOR Mindenben, amin pénzt lehet keresni. Árulok telefonokat, tornacipőket, kötött árut és sárgaréz huzalt. Ami a vevőt érdekli, ami menő dolog, az engem is érdekel.

ERNŐ Nagyon okosan. Megélni tudni kell. Meg számolni is.

TIBOR Hogy nem iskolában dolgozik? Tudtommal a matematikusokat keresik.

ERNŐ Engem lámpával sem találnak. Ugyanis számolok. Egy tanári fizetés ötszáz dinár, kettő, az ezer. Itt naponta megforgatom a háromszorosát. Ha csak húsz százalék a tiszta haszon, akkor az mennyi?

TIBOR Hatszáz dinár.

ERNŐ Ahhoz képest, hogy biológusnak tanult, akár az én Sebestyén barátom, még nem hülyült el teljesen.

TIBOR Szóval, inkább a piac, mint a katedra.

ERNŐ Miért? Magánál inkább a katedra, mint a piac?

TIBOR Én inkább választottam volna a katedrát, de mint volt katonaszökevény, egyszerűen kihajítottak az egyetemről.

SEBESTYÉN Így növelték eggyel az üzletemberek számát.

TIBOR Így lettem árus az újvidéki piacon.

ERNŐ Ne keseregjen, számoljon. Tudok szolgálni igazi Nike cipőkkel, vannak éjjel világító, iskolásgyermeket védő és egyben színességükkel elszőrakoztató lámpás cipőim, van házilag készített gyári blúzkollekcióm, valóban olcsón adom, ha kilóra veszi, vannak ékszereim . . .

TIBOR Ez itt mi?

ERNŐ Mondom, ékszerek!

TIBOR Ezüstlepké! Ez olyan, mint az az enyém volt valamikor . . .

ERNŐ Persze, csupán ezüstözött. De ha tetszik, készít a barátom ezüsből is. Nem figyel?

TIBOR Olyan ez, mint az enyém volt . . . Egészen olyan . . .

(A piaci zaj lassan lehalkul. Vízcsobogás.)

NÓRA Milyen szép őszünk van.

TIBOR Ez az ősz számomra tavasz.

NÓRA Ne viccelj. Nézd az őszi virágokat, milyen szépek, egész hatalmas gyűjteményt készíthetnél.

TIBOR Inkább benned gyönyörködök. Olyan vagy, mint egy őzike.

NÓRA Légy már praktikusabb, elvégre egy év múlva kész biológus leszel.

TIBOR Árudd el, hanyadéves vagy! Jobban ismered a virágokat, mint én, órákra jársz velem, de sohasem mondtad meg, hol tartasz a tanulmányaidban.

NÓRA Az az érdekes, hogy ezen a parton, a bácskai oldalon is megtalálhatók az erdei virágok, mert áthordja őket a szél a másik oldalról. Szállnak át a magocskák a Duna hullámai fölött . . .

TIBOR Gyere, bújjunk el az őszi virágok között.

NÓRA Várj. Meg akarom mutatni neked, hogy igazam van. Nézd, ott egy macskafarkú veronika.

TIBOR Micsoda?

NÓRA Ezt hazaviszem. Egészen tölgy aljában talált helyet magának. Még egészen ép a virága . . . Lila fürtje úgy áll, mint a gyertyaszál. Átellenes levelei elliptikusak és csipkézetten fűrészeltek . . . Elteszem emlékebe.

TIBOR Én feleségül akarlak venni, te meg virágok után loholsz. Utolérhetlek valaha is?

NÓRA Majd ha lediplomálsz, és elhelyezkedsz.

TIBOR Akkor érhetlek utol?

NÓRA Akkor megyek hozzád feleségül.

TIBOR *(énekel)* Egy csók és más semmi . . .

(Cuppanás.)

NÓRA Nézd, ott milyen különleges virág. Olyat még nem is láttam soha.

TIBOR Várjál, még csak a csóknál tartottunk.

NÓRA Ez milyen virág lehet?

TIBOR Ne szaladj, megvár. *(Nagyot nevet.)* Elszállt. Hiszen az lepke volt! Egy lepkéről hitted azt, hogy virág.

NÓRA *(messziről)* Ne vess, csak ne vess. Azt hittem, végre találtam egy olyan virágot, amelyet nem ismerek.

TIBOR Egy virág, amely repülni tud.

NÓRA Kék lepke volt. Olyan szép az ősz, hogy még röpdösnek a lepkék is.

TIBOR Te is ilyen kis lepke vagy. Egy virág, amely repülni tud. De én komolyan megfoglak egyszer. Legyél a feleségem.

NÓRA Balogh úr, mondtam már, ha lediplomált és állás után néz, majd tárgyalunk . . .

(Hirtelen rezesbanda muzsikál. Majd közletről Tibor halk hangja.)

TIBOR Nézd, milyen esküvői ajándékot hoztam neked.

NÓRA Mutasd.

TIBOR Ne kapkodj, azt akarom, hogy ez közös titkunk maradjon. Csak te meg én tudjuk, hogy mit jelent nekünk.

NÓRA Ezüstlepke . . . Ez egy egyszerű lepke . . .

TIBOR Rólad mintázta az ékszerész. Egy virág, amely repülni tud.

NÓRA Köszönöm. Föltűzhetem?

TIBOR Gyere, segíték. Nem kell elárulni senkinek, hogy mit jelent.

NÓRA Azt hittem, minden pénzünket a bútorra gyűjtjük, te meg ilyesmire is költesz.

TIBOR Majd lesz bútor is. De ez a szerelmünk jelképe, nem álltam meg, hogy ne vegyem meg. A kedvedért tettem.

NÓRA Ne csókolózz, mit gondolnak a vendégek?

TIBOR Gondoljanak, amit akarnak, a férjed vagyok, hivatalos iratot kaptunk róla délután . . .

NÓRA Sokan idenéznek.

TIBOR Nézzenek. Te vagy az én kicsi virágom, az én kicsi lepkém, és én boldog vagyok . . .

(A násznap nagyot kiált: Menyasszonytánc!, és a rezesbanda csárdást húz. Aztán hirtelen a lakás csendje.)

NÓRA Nincs ebéd.

TIBOR Nem főztél semmit?

NÓRA Miből? Egy megveszekedett vasunk sincs.

TIBOR Hiszen minden pénzt hazaadok.

NÓRA Az a pénz kevés.

TIBOR Kevés . . . Valóban kevés a pénz. Már milliókban számolunk, de nem érnek a jegybankók semmit. Mióta ötvenmillióba kerül egy üveg sör, lemondtam a napi egy üvegről is.

NÓRA Vállalj különmunkát.

TIBOR Már dolgozom három helyen.

NÓRA Vállalj még valamit.

TIBOR Nem érdemes. Mire a tiszteletdíjat befizetik a számlámra, semmit sem ér.

NÓRA Éhen halunk. Bútort is kellene még venni, itt állunk egy kauccsal, két szekrényel meg két székkal az egyetlen szobánkban. Ha vendég jön, nincs hova leülnie, ha leül, nincs mivel megkínálnom.

TIBOR Közben én kések a magisztériumi munkám bejelentésével. Ha nem készülök el vele időben, kidobnak az egyetemről.

NÓRA Lehet, jobb is lenne.

TIBOR Hogy mondhatasz ilyet? Tudod, hogy egész életemben ambicionáltam ezt a pályát.

NÓRA Ambicionáltad . . . Milyen hivatalosan tudsz néha beszélni. Ezek szerint nekem is csak azért udvaroltál, mert azt hitted, hogy én is biológusnak készülök?

TIBOR Ugyan, ezerszer megvitattuk ezt a kérdést. Igaz, hogy nem tudtam, csupán időtöltésből jársz az egyetemre, de ez ma már mindegy.

NÓRA Nekem nem volt mindegy, hogy ott kell titokban lapulnom, amíg az egyetemista urak tanulás helyett kártyáztak a pad alatt.

TIBOR Jól van, az is megtörtént.

NÓRA Most mégis te vagy a tanár, én meg egyszerű háziasszony lettem. De miből? Nem mondanád meg? Miből főztek, mikor nem jut semmire?

TIBOR Fontos, hogy szeretjük egymást. Majd elmúlik ez a nehéz korszak is.

NÓRA Mindig optimista voltál.

TIBOR Gyere, megpusztilom az orrod hegyét.

NÓRA Ugyan, hagyjál!

TIBOR Te vagy az én kis virágom. Az én kis lepkém. Az én kis ezüstlepkém . . .

(Csend, majd megszólal a rádióbemondó.)

BEMONDÓ Jó reggelt kívánok! Önök az Újvidéki Rádió Reggeli híradóját hallgatják. Ma 1993. augusztus 13-a van . . .

(Kattanás.)

NÓRA Miért kapcsoltad ki?

TIBOR Nem bírom többé idegekkel a háborús híreket. Az Újvidéki Rádió híradója átváltozott boszniai híradóvá, nem vetted észre? Néha még egy-egy horvátországi öldöklés belekerül, de tulajdonképpen az egész Boszniáról szól.

NÓRA Mit mondjanak, ha most ott folynak a harcok.

TIBOR Mondjanak, amit akarnak, de én nem hallgatom.

NÓRA És én se hallgathatom?

TIBOR Csak azt éred el, hogy még jobban félsz.

NÓRA Te meg a struccokat követed. Ha homokba dugod a fejed, akkor megszűnik a veszély?

TIBOR Ne veszekedjünk. Annyi a baj, gyűlölet körülöttünk, még mi is hülyeségeken veszekszünk . . .

NÓRA Nem zárkozhatunk el a világtól teljesen . . . Ma is reggel ötkor keltem, hogy hosszú sorban állás után két liter tejet vehessek. Beszéljessünk a sorbanállásról?

TIBOR Tudom, hogy mindenütt megaláztatásban van részed. Mindnyájan átéljük ezt. Sorban állunk a fizetésért, aztán rohanunk a bankba, hogy sorban

álljunk a pénzért, aztán rohanunk a boltba, hogy még vegyünk valamit a pénzért, mielőtt teljesen elértéktelenedne . . .

NÓRA Téged legalább leköt a magisztériumi munkád. De én szinte egész nap egyedül vagyok.

TIBOR Eljöhethnél velem az egyetemre. Mondtam, hogy iratkozz be hozzánk rendes hallgatónak. Most már nem szólhat bele édesapád.

NÓRA Én végigjártam három évet a biológián, most még egyszer hallgassam végig ugyanazokat a szövegeket?

TIBOR Lerakhatnád a vizsgákat gyorsított ütemben . . .

NÓRA Aztán kitörölhetném a fenekemet a diplomámmal. De túlságosan kemény papírra nyomtatják azt is.

TIBOR Mi van veled? Nóra, kicsi virágom, egész elváltozott az arcod . . .

(Ajtócsengő.)

TIBOR *(suttog)* A szekrénybe bújok. Mondd, hogy hivatalos útra mentem.

(Nyikorog a szekrényajtó, majd érthetetlen mormolás hallatszik. A külső ajtó csapódása után kulcsok csörgése. Kopogás.)

NÓRA Kijöhetsz már. Elmentek.

TIBOR *(suttog)* Ők voltak azok?

NÓRA Ne suttogj, elmentek.

TIBOR Éreztem, hogy újabb behívó jön.

NÓRA Itt a papír róla.

TIBOR Mondtam, hogy ne vegyél át tőlük semmit.

NÓRA Nem írtam alá semmilyen elismervényt. Ezt meg a kezembe nyomták. Mit mondjak két géppisztolyos katonának? Menjenek a fenébe? Hagyják békén a férjemet?

TIBOR Megbeszéltük. Nem vagyok itthon, nem tudod, mikor jövök, az én nevemben semmit se vehetsz át . . .

NÓRA Egész belesápadtál. Pedig lehet, hogy valóban csak gyakorlatra hívják be az embereket. Egy egyetemi tanárt minek bántanának?

TIBOR Behívnak gyakorlatra, s aztán Boszniából hoznak haza, ha egyáltalán hazahoznak.

NÓRA Szedd össze magad, igyál egy kis vizet.

TIBOR Kösz, hogy törődsz az egészségemmel, legalább annyit, mint a her-báriumoddal. Majd iszok egy nagy pohár vizet.

(Vízcsobogás. Lehalkul. Emlékkép.)

NÓRA Nézd ezt a gyöngyszemet. Óvatosan kell vele bánni, ne nyúlj hozzá a mancsaiddal, mert megsérted.

TIBOR Nem vigyázol az új kerékpárra. Várj meg, amíg megfogom, nem szabad így elhajtani, elgörbülhet a villája.

NÓRA Kit érdekel egy kerékpár? Kitépem először a füvet mellőle, amikor kiszabadul, teljes pompájában látszik. Meg tudod mondani, hogy micsoda?

TIBOR Egy gyönyörű hajadon térden állva.

NÓRA Ne marháskodj. Vérehulló fecskefű. Már a neve is örömet okoz. Igazán jellegzetes példány. Nézd, a felső levelei miképpen ülnek. A virágok kis ernyőkben fejlődnek, hamar elnyílnak. A másik ágon már van termése is. Hosszú és szálas, becőszerű tok.

TIBOR Milyen szerű?

NÓRA Becőszerű. Olyan, mint a borsóé vagy a babé. Mi a neve latinul?

TIBOR Szeretlek. Örökké szeretni foglak. Ez a nevem.

NÓRA A híres biológus. Családja: a mákfélékhez tartozik.

TIBOR Hívjál máknak, babnak vagy borsónak, csak szeress.

NÓRA Nem tudod a latin nevét?

TIBOR Latin neve Ámor. Oroszul ja ljublju tebjá.

NÓRA Papaveraceae a család, a vérehulló fecskefű latin neve pedig Chelidonium majus.

TIBOR Mióta ismerlek, örök május az életem.

(Vízcsobogás.)

NÓRA *(közelről)* Nincs nekünk annyi pénzünk, hogy egész nap folyasd a vizet.

TIBOR Jaj, nyitva hagytam a csapot.

NÓRA Ha annyira félsz a katonaságtól, itt hagyunk csapot-papot.

TIBOR Nem félek. Tartalékos tiszt vagyok. De egy fölösleges háborúban fölösleges célokért fölösleges az életemet áldozni.

NÓRA Mások is elkerülték már a háborút.

TIBOR A hallgatók mesélik, hogy senki sincs otthon.

NÓRA Hát hol vannak?

TIBOR Mindegyik a másíknál van. Akit keresnek, az éppen nincs otthon.

Csakhogy én nem hagyhatom ki az óráimat. Ha el akarnak kapni, megvárnak órára menet.

NÓRA Eddig nem mentek be az egyetemre a járőrök, igaz?

TIBOR Eddig nem. De ha te is benne vagy, valóban nekilágunk a világnak.

NÓRA Hova mehetünk? Van külföldön ismerősöd vagy rokonod?

TIBOR Egyik unokatestvérem Szegeden van. Majd fölhívom telefonon.

NÓRA Ha elindulok, akkor Kanadába megyek, Brazíliába, Új Zélandra, esetleg Argentínába. Szegedre bármelyik nap kirándulhatok.

TIBOR Egyrészt jöhet nap, mikor engem többé ki sem engednek az országból. Másrészt meg minden kilépéskor fizetni kell a határon. Van neked arra pénzed?

NÓRA Ne engem kérdezz. Ebben a családban te vagy a kenyérkereső. Neked van-e rá pénzed?

TIBOR Eladjuk a lakást, és megkíséreljük odaát föltalálni magunkat. Ha nem helyezkedek el mint biológus, föltalálom magam mint fordító. Magyarul, szerbhorvátul, angolul beszélek. Valakinek csak szüksége van rám.

NÓRA És énám?

TIBOR Rád nekem van nagyon nagy szükségem. Méghozzá örökkön örökké. Mondtam ezt már neked?

NÓRA Eladnád a lakást? Ez apai örökséged.

TIBOR Akkor mégse kellene nulláról indulnunk.

NÓRA Én előbb keresnék egy jó ügyvédet, aki ért a telek- és lakásügyekhez, megnézném, mit ígér ezért a lakásért, s csak aztán döntenék az ügyben.

TIBOR Mindig praktikusabb vagy az ilyen ügyekben, mint én. Keresünk egy ügyvédet.

(Ajtócsengő.)

TIBOR Ne nyisd ki, amíg ki nem kukucskáltál!

NÓRA Nem kell izgulnod, ez Sneider úr, az ügyvéd. Előre bejelentette magát.

TIBOR (suttog) Azért csak kukucskálj ki előbb, légy szíves!

NÓRA (nevet) Kukucskálok én eleget.

(Ajtócsapódás.)

SNEIDER Kezeit csókolom, kisnagysád! Ön napról napra szebb lesz, ezt még a legszigorúbb esküdtszék is méltányolná.

NÓRA (kacag) Ne udvaroljon, Sneider úr, mi pénzt várunk magától, nem szavakat.

SNEIDER Ki kell jelentenem, Balogh úr, a maga aranyos felesége nagyobb üzleti érzékkel bír, mint egyik-másik ügyfelem, aki szakképzett kereskedő.

TIBOR Üdvözlöm, ügyvéd úr. Tessék helyet foglalni.

SNEIDER Köszönöm, tanár úr. Annyit lótok-futok, hogy egy perc szusszanás jót is tesz fáradt lábaimnak.

NÓRA Megkínálhatjuk egy kávéval?

SNEIDER Köszönöm. Ha az ön aranyos kacsója főzi, én mindent elfogadok.

NÓRA Akkor beszélgessenek csak, mindjárt itt leszek.

TIBOR Jó hírt hozott nekünk?

SNEIDER Ahogy vesszük. Nézze, uram. Most nincs olyan jó ára a lakásnak, mint valamikor. Rengetegen hagyják el az országot, sokan pánikszerűen menekülnek, leverik az árakat.

TIBOR Ismerem a helyzetet.

SNEIDER Na igen.

TIBOR Ez mégis a város központjában fekvő lakás.

SNEIDER Viszont nem új. Több mint hetvenéves épület.

TIBOR Ahogy ma építenek, ez előny is. Láttá, olyan téglafalak tartják, hogy nyugodtan lehet rá húzni még egy emeletet.

SNEIDER Na, igen, amennyiben a városi hatóság engedélyt ad rá.

TIBOR És bútorozva adjuk el . . .

SNEIDER Amennyi bútor van, az nem sokat jelent.

TIBOR Summa summárum?

SNEIDER Hosszú talpalás után szereztem rá vevőt, amint azt a nagyságos asszonynak mondtam is . . .

TIBOR Járt ma itt?

SNEIDER Meg kellett mutatni a vevőknek a lakást, másképpen nem megy. Senki se vesz zsákbamacskát, ugye.

TIBOR Nóra nem is mondta még . . .

SNEIDER Ketten is érdeklődnek iránta, én majd alkudozom.

TIBOR Bizonyos áron alul nem adom. Ezt közöltem már . . .

SNEIDER Na, igen. Nézze, Balogh úr. Ez negyvenkét négyzetméter összesen, ha levonom a saját költségeimet, az átíratást, kaphat érte harmincezer márkát kézbe. Ennyit ki tudok sajtolni érte.

TIBOR Én legalább harmincötöt kértem.

SNEIDER Kérni lehet, kapni a mai körülmények között nehezen. Megkísérlem fölsrőfolni még egy-két ezerrel. Amint aláírják a szerződést, garantálom, hogy a pénzt átadja az ügyvéd kollégám Szegeden. Csempésznie nem kell, izgulnia nem kell, a pénz Szegeden várja.

TIBOR Ezer márka négyzetmétere. Ezen alul nem érdemes odaadnom

SNEIDER De gondolja meg, uram. Nekem is vannak költségeim. A közvetítési díj is szokás szerint legalább húsz százalék. Ez a minimum, ami az ügyvédnek jár.

TIBOR Harmincötezer. Ez a minimum, amibe beleegyezem.

SNEIDER Na, igen. Esetleg szerzek még néhány érdeklődőt. De ez, Balogh úr, mind időbe telik. Maga meg nagyon siettet.

TIBOR Tudja, engem is siettet az idő. Nem szeretnék egy nap a lövészárkokba ébredni.

SNEIDER Bár én lennék még ebben a korban, higgye el, nem félnék olyan nagyon. Átélt már néhány háborút ez a nép. Itt már írmagunk se lenne, ha minden alkalommal elszalad apraja-nagyja. Nem hibáztatom, ez teljesen magánvélemény, hogy úgy mondjam . . .

TIBOR Harmincöt. Ez az utolsó szavam.

SNEIDER Na, igen. Meg fogjuk próbálni kérem. Hátha nyélbe lehet ütni.

NÓRA Itt a friss kávé. Megihatjuk az áldomást!

SNEIDER Hogy ön milyen friss és üde, asszonyom. Olyan ez a kávé az ön kezéből, mint az orvosság.

NÓRA Igazi gavallér maga, Sneider úr.

SNEIDER Higgye el, most könnyű a dolgom. Csak az igazat kell bevallanom a tisztelt bíróság előtt . . .

(Betör a piaci zaj. Veszekedés.)

ERNŐ Maga arra sem emlékszik, hol vette ezt a mixert!

MÁSODIK VEVŐ Magánál vettem. Látja a saját asztalát? Most is árulja őket!

ERNŐ Tudom, hogy mit árulok, meg azt is, hogy amit eladok, azért garanciát vállalok. Hol a névjegyem?

MÁSODIK VEVŐ Nekem semmiféle névjegyet nem adott.

ERNŐ Na látja. Én mindenkinek, aki tőlem komolyabb gépet vesz, nyomtatott névjegyet adok, amire ráírom a gép nevét, számát és a dátumot. Ha nincs névjegye, másutt keresse az igazságot. Nekem semmi közöm ehhez a mixerhez.

MÁSODIK VEVŐ Azt hiszi, kitolhat az egyszerű emberrel? Azt hiszi, lopom a pénzt? Ez a mixer nyolcvan márka volt, a feleségem születésnapjára vettem. Ha nem cseréli be, lelövöm, mint a kutyát.

ERNŐ Csak ne fenyegetsen, mert komolyan veszem.

MÁSODIK VEVŐ Én nem fenyegetem, nekem elegendő van belőle, hogy mindenütt kitoljanak velem. Még egy ilyen senkiházi is, aki csak arra képes, hogy a piacon áruljon.

ERNŐ Tisztuljon innen, mert hívom a rendőröket.

MÁSODIK VEVŐ Megyek, és én hívom a rendőröket. Majd meglátjuk, kinek van igaza.

SEBESTYÉN Néha életveszélyes alakok jelennek meg.

TIBOR Néha mégiscsak békésebb hely a katedra.

ERNŐ Nem kell betojni. Ez olyan lökött, azt se tudja, hol vásárolta azt a vackot. Csak ordítozik.

TIBOR Megalázott és megnyomorított. A nyomor mindnyájunkat maga alá teper.

ERNŐ Egyetemet végeztem, de ilyen alakokkal kell naponta tárgyalnom. Lehet, hogy írni se tud.

SEBESTYÉN Emlékszel arra a fiatal lengyel házaspárra, akiktől húsz szamovárt vettünk egyszer? Azt hittük, valami ballék banda tagjai. Aztán kisült, hogy a férj filozófiatanár, a feleség meg lengyel szakos. Egész nap állodáltak

itt, hogy eladjanak egy rakomány étkészletet, valamiféle szerszámokat, meg hús szamovárt, mert azt hallották, hogy Jugoszláviában az emberek szeretik a szamovárokat.

TIBOR A nyomor nemcsak a szegénységünkben fejeződik ki. A nyomor a jellemünket teszi tönkre. A lelkünket torzítja el. A nyomor alázatossá és gyűlölködővé tesz bennünket. Egymást harapjuk, mint a kutyák.

ERNŐ Hagyd a filozófiát. Nézd, ezek a lepkék nem igazi ezüsből valók. De majdnem annyit kaphatsz értük, ha ügyes vagy, mint az ékszerészek az igaziakért.

TIBOR Hamisított lepkék . . .

ERNŐ Ha százat veszel, azonnal viheted őket . . .

(A piaci zaj lehalkul. Vízcsobogás.)

TIBOR Boldog vagy?

NÓRA Képzeld el, körülöttünk mennyi porcika, mályva, pászortortáska, csészekürt, tikszem, kikerics, csikorka, gyöngyhúr, zsálya, kecskedísz . . .

TIBOR Hagyd a füveket. Nem arra gondoltam.

NÓRA Mennyiféle fű nőtt itt. Ha csak a fűfafajtákat felsorolom neked . . .

TIBOR Hagyd a füveket. Számomra egyetlen virág van ezen az egész tisztáson. Az te vagy. Igazi kincs a sok gyomnövény között.

NÓRA Nézd, ott milyen különleges virág van. Olyat még nem is láttam soha.

TIBOR Egy csókot nyomok csupán ajkadra . . .

NÓRA Megnézem, milyen virág lehet.

TIBOR Ne szaladj, megvár. *(Nagyot nevet.)* Elszállt. Hiszen az lepke volt. Egy lepke volt.

NÓRA Most kinevetsz. Azt hittem, végre fölfedeztem egy virágot, amelyet nem ismerek.

TIBOR A virág, amely repülni tud.

NÓRA Lepke volt. Most nevethetsz.

TIBOR Egy virág, amely repülni tud. *(Suttog.)* De itt van a kezemben, kedves tanár urak. És én nem adom senkinek. Ennek nem fogja senki számolni sem a bibéit, sem a szirmait, nem bánthatják sem a levelét, sem a szárát, ennek nem áthatják ki a gyökerét, ezt nem préselhetik egyik fiókjukba sem. Ez az én virágom . . .

NÓRA Most boldog vagy?

TIBOR Nagyon. Ez a virág engem nagyon boldoggá tesz.

(Ajtócsengő.)

- TIBOR Te már pakolsz? Még egy teljes hetünk a kiköltözésig. Megbeszéltük Sneider úrral, hogy előbb körülnézek Szegeden, a pénzt biztos helyre tettem, ráérünk még . . .
- NÓRA Én nem érek rá.
- TIBOR Előbb akarsz indulni?
- NÓRA Férjhez megyek.
- TIBOR Mi van veled? Férjnél vagy. Te vagy a feleségem.
- NÓRA Máshoz megyek férjhez.
- TIBOR Hogyhogy? Hiszen el se váltunk!
- NÓRA Az ügyvéd már beadta a válókeresetet. Meg fogod kapni hivatalosan.
- TIBOR Nem értem. Nem szeretlek? Csallak? Rossz vagyok?
- NÓRA Mind nem érdekes. Férjhez megyek.
- TIBOR Várjál! Mielőtt útnak indultam volna, itt szeretgettük egymást a kaucson. Megcsókoltalak, és azt mondtam, hogy te vagy a kis virágom, és te visszacsókoltál . . .
- NÓRA Ez akkor volt. Most az van, hogy én elmegyek. Mással.
- TIBOR De hát kivel? Hiszen szinte ki se jártunk sehova az utóbbi időben?
- NÓRA Feleségül megyek Sneider úrhoz.
- TIBOR Ahhoz a kopaszodó öregúrhoz? Mit kezdesz vele?
- NÓRA Már vett nekem egy fehér Mercedest. Szerződést kötöttünk, hogy azonnal rám íratja fele házát, külön devizaszámlát nyitott nekem Szegeden.
- TIBOR Pénz? Pénz kell neked, és nem szerelem?
- NÓRA Mi vagyok én? Virág? Lepke? Felhők fodrai? Férjhez megyek Sneider úrhoz.
- TIBOR De hát azért adtam el a lakást, hogy együtt kezdjünk új életet. Együtt és nem külön-külön!
- NÓRA Ezt a rádiót elvihetem?
- TIBOR Vigyél, amit akarsz. De hát hova még? Szeretlek, érted? Szeretlek.
- NÓRA Ugyan mikor lesz neked fehér Mercedesed?
- TIBOR Mit számít az? Soha. Ezen nem gondolkodtam.
- NÓRA De én ültem itthon, és kénytelen voltam gondolkodni.
- TIBOR Ne menj el! Mindent megteszek érted. Lehet, hogy egy-két év alatt nekem is lesz fehér Mercedesem.
- NÓRA Nekem már van.
- TIBOR Ez a háború, ez a válság, ez a nyomor, ez mindenkinek rombolni kezdi az agyát. Fogd föl, Sneider úr rajtunk, menekülő magyar családokon kereste a fehér Mercedest is meg az összes devizáját. Mindenkiről lehúz még ő is egy bőrt, nem törődve mások nyomorával . . .
- NÓRA Mindenki törődjön a saját nyomorával.
- TIBOR Fosztogat bennünket a többi farkassal együtt, akik lopják a segélycsomagokat, elveszik a keservesen összegyűjtött könyöradományok felét, akik nem szégyellik mások kínjait megadóztatni . . .

NÓRA Vigyázz a saját zsebedre. Majd én is vigyázok a magaméra.

TIBOR Én legalább szerettelek első perctől fogva, Sneider úr egyszerűen megvásárol . . .

NÓRA Ezt az ezüstlepkét becsomagolom. Azt mondtad, nekem vetted.

TIBOR Igen. Azt mondtam, ez a lepke a virág, amely repülni tud. Nem is kell becsomagolnod.

NÓRA Biztosabb, ha a pénztárcámba teszem.

TIBOR Az a lepke te vagy. Nóra, szeretlek, nem érted? Hova leszel? Hova mégy?

(*Piaci zaj.*)

ERNŐ Akkor száz pár Nike nyolcvan márkával számítva.

TIBOR Hetven.

ERNŐ Legyen hetvenöt.

TIBOR Hetven.

ERNŐ Valami hasznom nekem is legyen.

TIBOR Száz párat veszek.

ERNŐ Ám legyen. Ötven pár lámpásokkal világító cipő negyven márkáért.

TIBOR Harmincöt.

ERNŐ Negyvenet kértem.

TIBOR Harmincöt.

ERNŐ Kemény legény maga, mintha matematikát tanult volna, és nem biológiát.

TIBOR Tanultam.

ERNŐ Meg is látszik magán. Tíz darab Elind mixer, tíz Panasonic telefon . . .

Meg is volnánk. Miért nem vesz ebből az ezüstlepkékből is, nagyon olcsón adom, keresni fog rajta, meglátja.

TIBOR Ezüstlepke nem kell.

ERNŐ Pedig veszik ajándéknak, mint a cukrot. Tiszta haszon vele dolgozni, és kevés helyet foglal.

TIBOR Nem érdekel.

SEBESTYÉN Hagyd békén az embert, egész jó vásárt csináltatok így is.

ERNŐ Én csak kereskedelmi szempontból . . .

SEBESTYÉN Hagyjad, ha mondom. Mondd, Tibor, Nórárt láttad, mióta Szegedre mentél? Ha nem sértelek vele . . .

TIBOR Nem.

SEBESTYÉN Nem láttad?

TIBOR Annyit tudok róla, hogy Sneider úr egyik üzletfelével Bécsbe távozott, és Ausztriában él. Más semmit.

SEBESTYÉN Elröpült ő is. Mint annyian.

TIBOR Sok minden megváltozott fél évtized alatt.

SEBESTYÉN Megváltozott az egész átkozott világ. Meg tán mi is vele.

TIBOR Várjon csak, várjon!

ERNŐ Kell még valami?

TIBOR Mégiscsak adjon száz darab ezüstlepkét is.

ERNŐ Megjött az esze. Mondom, jól fog keresni ezeken a lepkéken.

TIBOR Remélem. A piacon az a fontos, hogy az ember jól keressen az árun, igaz? Mi volna más a fontos ezen a mi piacainkon, mint a haszon meg a kereset, igaz? Csak az. Csak az, és semmi más . . .

(Lejelentő zene.)

SORBAN ÁLLÓK

Hangjáték

SZABÓ PALÓCZ ATTILA

Hangok
felhangzásuk sorrendjében

Jollanda

Árpád

A Német

Húsz

Huszonhárom

Taxis

Bemondónő

Ká

Narrátor

Egy hang a tömegből

1. Kismiska

2. Kismiska

Műsorvezető

3. Kismiska

Pincér

1. Katona

2. Katona

és a mindenkori tömeg

*(Carl Orff: Carmina Burana – Cantiones profanae, Fortuna Imperatrix Mundi.
1. O Fortuna. A nyitózene dobhártyatépő hangerővel indítja útjára a cselekményt.
Kábé egy perc elteltével a zene háttéréből felhangzik Jollanda hangja.)*

JOLLANDA Mi ez?

(Válasz helyett továbbra is csak a zenét halljuk.)

JOLLANDA Hallasz te engem?

ÁRPÁD Nem igazán . . .

JOLLANDA Halkítsd le, az Istenért!

(A zene nem azonnal, de rövidesen lehalkul.)

JOLLANDA Mi ez?

ÁRPÁD A Carmina Burana.

JOLLANDA Erre magamtól is rájöttem. Miért pont ezt raktad fel már megint?

ÁRPÁD Nem látod, hogy dolgozom?

JOLLANDA Látom, látom . . . No és ha dolgozol . . . ?

ÁRPÁD Semmi, semmi, csak éppenséggel lusta volnék most félóránként, negyedóránként beszaladgálni, hogy megfordítgassam a lemezt vagy a kazettát. Tudod, hogy ez az egyetlen cédenk . . . Ez a leghosszabb, így elég, ha óránként bemegeyek és elindítom előlről.

JOLLANDA Már napok óta mást sem hallgatsz . . .

ÁRPÁD Meg aztán így legalább mindig tudom, hogy hány óra van. Ez csak pár perccel hosszabb, mint hatvan perc . . .

JOLLANDA De én már megveszedek tőle!

ÁRPÁD Nem olyan rossz zene ez . . .

JOLLANDA Egyáltalán nem rossz zene, nem is arról van szó. De ha még tíz percig ezt kell hallgatnom, én beadom a válókeresetet.

ÁRPÁD Meg aztán, tudod, olyan inspiratív hatással van rám . . .

(Ismét felerősödik a zene, majd hirtelen félbeszakad. Csend.)

A NÉMET Der Name des Vernichtungslagers Auschwitz ist zu einer Chiffre für das schlechthin Unfassliche geworden.

(Nagyvárosi forgatag hangját halljuk csúcsgazdalmi időszakban, egy-két szófoszlányt az elhaladó gyalogosok beszélgetéséből, majd egyértelműen kivehetően Húsz hangját.)

HÚSZ Taxi! Taxiiii . . . ! Taxi, hé . . . ! No végre.

(Halljuk, hogy lassít, majd megáll egy autó, az ajtó csikorog, ahogy kinyitják.)

HÚSZ A reptérre kérem, de gyorsan, mert elkésem a gépet . . .

(Halljuk, hogy becsapódik a taxi ajtaja, és elindul az autó, lassan, fokozatosan távolodik tőlünk, amíg végül teljesen el nem vegyül a forgatagban.)

HUSZONHÁROM *(teljesen közelről, mintegy kívülről szemlélve az eseményeket):* Szeretünk szenvedni. Nem furcsa? Azt imádjuk, amitől rettegünk. A szenvedést. *(Szünet, amelyben ismét csak a forgatagot halljuk.)* Szeretünk szenvedni.

(Hirtelen fékcsikorgás.)

TAXIS Te hülye állat, nem tudsz vigyázni!? Hogy az Isten rogyasszon a kopaszok közé, te . . . te . . . abortuszmaradék, te . . .!

HÚSZ Mennyi idő alatt érünk oda?

TAXIS *(most az autón belüli beszélgetést halljuk, így a morajlás is halkabb)*

Nem tudom . . . Ilyen forgalomban akár húsz percbe is beletelhet. Nem is beszélve arról, hogy mi lesz, ha még dugóba is kerülünk . . .

HÚSZ Kérem, hogy siessen . . . Nem tudom elmondani . . . Elgondolni se tudom, mi lesz, ha lekésem ezt a gépet . . .

TAXIS Ilyen körülmények között, sajnos, nem ígérhetek semmit. Nem elég, ha az ember a forgalmat figyeli, meg az ilyen hülyékre oda kell figyelnie . . .

Arra bezzeg nem gondolnak, hogy miattuk aztán én kerülök börtönbe, ha nem reagálnak idejében a reflexeim . . . No, tessék, most még ez is, piros . . .

HÚSZ Jól van, azért nem kell hósködni sem, élve szeretnék odaérni arra a gépre. Ha csak úgy felraknak egy koporsóban, akkor azért mégis inkább maradnék . . .

TAXIS Nem kell félnie, uram, én már több mint húsz éve dolgozom a szakmában, és mindeddig koccanásmentesen közlekedtem. A rendőrséggel sem voltak problémáim. Nagy szerencséje, uram, hogy épp engem talált leinteni.

HÚSZ *(bizalmasan)* Azt mondták nekem, hogy itt, ugye . . . Hogy itt a taxisok általában beváltják a valutát . . . úgy értem, feketén . . .

TAXIS *(gyanakszik)* Őszintén szólva, nem nagyon szeretem az ilyesmit . . .

HÚSZ Tőlem nem kell tartania.

TAXIS Nem is arról van szó, hogy én tartanék bárkitől is, hanem, tudja, előfordulhat, hogy a rendőrség emberei is beülnek egy taxiba, hogy el akarnak adni ennyi meg annyi dollárt, márkát, frankot, aztán meg, amikor megbeszéljük az üzletet, hopp, egyszer csak kattán a bilincs . . . Az egyik kollégámat így dugták be egyszer a rács mögé.

HÚSZ De én nem vagyok rendőr. Sőt még helybeli sem vagyok. Alig négy napot töltöttem itt . . .

TAXIS Ezt én igazán nem tudhatom . . .

HÚSZ Mindegy is, nem eladni, még csak venni sem akarok. Tudja, én most Marokkóba utazom, és kellene egy kis dirham . . . Arra gondoltam, hogy feketén esetleg előnyösebb áron juthatnék hozzá . . .

TAXIS *(hangosan nevet)* Be kell vallanom, uram, hogy nekem fogalmam sem volt róla, hogy Marokkóban milyen pénznemet használnak. Ilyesmivel még tényleg nem találkoztam. Hogy is mondta? Dir . . ., dir . . . Micsoda?

HÚSZ Dirham.

TAXIS Dirham, igen. Hát, ebben végképp nem segíthetek.

HÚSZ Bekapcsolná a rádiót, ha kérhetem?

TAXIS Persze, persze . . .

(Carl Orff: Carmina Burana, Primo Vere, Omnia sol temperat.)

(A zene elhalkul, és a rádióban megszólal a bemondónő.)

BEMONDÓNŐ Kedves hallgatóink, most megszakítjuk közvetítésünket. Pontos időjelzést adunk: az ötödik sípszó tizennyolc órát jelez.

(Felhangzik az első, majd a második sípszó.)

HÚSZ Kész, elkéstem. Hetente ez az egy marokkói járat van. Most mehetek négy-öt átszállással.

TAXIS Sajnálom, uram, én minden tőlem telhetőt megtettem . . .

HÚSZ Tudja mit, álljon meg itt valahol. Fogja, a többi a magáé.

(Az autó megáll, nyílik, majd becsapódik az ajtó.)

TAXIS Viszontlátásra, uram.

HÚSZ Persze, persze, viszlát.

HUSZONHÁROM *(ismét, mintha kívülről szemlélné mindent)*: Lementem, lementem, lementem, lementem, lementem a pincébe.

(A taxis gázt ad és elhajt. Itt a morajlás már sokkal kisebb, időnként erősödik csak fel egy kissé, de akkor is az elviselhetőség határain belül marad.)

KÁ Hogy kerülsz te ide?

HÚSZ *(meglepődik)* Hogy én?!

KÁ Ha jól számolok, neked már a gépen kellene lenned.

HÚSZ Most szálltam ki a taxiból, bemondta a rádió, hogy hány óra van, s nekem bizony már felszállt a gépem.

KÁ És arra nem is gondoltál, hogy esetleg késve indul . . .?

HÚSZ Hallod, nem. Most mi legyen?

KÁ Megnyugtathatlak, hogy nem indul késve. Csak azért mondom, ilyen esetekben mindenkinek ez az első gondolata. Hogy hátha, meg minden.

HÚSZ Gondolod, pontosan indult?

KÁ Én biztosra veszem, hogy igen, de ez még nem jelent semmit.

HÚSZ Tudod, mit? Hagyjuk az egézet a fenébe. Elment és kész. Hogyan tovább?

KÁ A szállodában persze kifizettél mindent, és felmondtad a szobát.

HÚSZ Igen, meg sem fordult a fejemben, hogy esetleg még egyszer itt éjszakázhatnék.

KÁ Nincs hol aludnod?

HÚSZ Nincs.

KÁ No, sebj, nálam elférsz, és olcsóbb is vagyok, mint a szálloda.

HÚSZ Egy kanapén is elalszok én . . .

KÁ Az már az én dolgom, hogy te hol alszol. Gyere, fogunk egy villamost.

HÚSZ Nem leszek a terhedre?

KÁ Ha a terhemre volnál, nem is hívtalak volna. Hanem, Jánosnál voltál?

HÚSZ Igen.

KÁ Mit akart?

HÚSZ Semmi különöset. Olyanokat mondott, hogy szeretünk szenvedni, meg mi . . . Nem furcsa? Azt imádjuk, amitől rettegünk – mondta. *(nevet)* Nincs ezzel az emberrel minden teljesen rendben. Értem no, mégsem mindegy temetőcsősznek lenni, de azért ez már mégiscsak túlzás.

KÁ Félsz a szellemektől?

HÚSZ Nem félek, de azért mégsem mindegy. Nyomasztó érzés lehet egy olyan kis vityillóban leélni az életedet a temető közepén. Akármerre indulnál is, mindig ott vagy egy lépésre a haláltól. A halál vesz körül. Az életed részévé válik a halál. Nem groteszk?

KÁ Szerintem már volt ideje megtanulni együtt élni a halállal. Ha meg nem, hát magára vessen. Meg kellett volna tanulnia . . .

HÚSZ Nem is meséltem még neked, de a múltkor szellemet idéztünk egy társasággal. Tudod, hogy van az, iszogattunk meg minden, olyankor meg hajlamos az ember az ilyen marhaságokra. Fogtunk egy múlt századi könyvet meg egy ósrégi kulcsot. A kulcsot belekötöttük a könyvbe. Koncentráltunk. Én beszéltem. Először azt kérdeztem: merre fogsz kimozdulni, ha igennel válaszolsz? És kimozdult jobbra. Merre, ha nem? Kimozdult balra. Régen haltál meg? Jobb. Nagyon régen? Jobb. Időszámításunk előtt? Bal. Után? Bal.

(Villamos csilingelése szakítja félbe a beszélgetést.)

KÁ Ez a miénk. Felszállunk.

HÚSZ El ne felejtsem, valahol még majd cigi is kell vennünk, az enyém elfogyott.

(A villamos megáll.)

KÁ Pont ott, ahol le kell szállnunk, van egy trafik. Remélem, még nyitva lesz.
HÚSZ Szóval, kérдем tőle, hogy akkor mikor. Persze a válasz elmaradt. A
kettő között? Hogy lehetett volna bármi is a kettő között . . .

*(Záródik a villamos ajtaja, ismét csilingelés, majd továbbindul. Egy pisztolylövés
dördül, majd síri csend. A csendet végül egy foltos nádiposzáta éneke szakítja
meg. Új helyszínen vagyunk: kint a természetben, egy csendes folyású patak
partján.)*

ÁRPÁD Figyeld ezt a hangot.

JOLLANDA Milyen hangot?

ÁRPÁD A madarakat.

JOLLANDA Miért olyan különös az?

ÁRPÁD Halkabban, az ég szerelmére, még elriasztod őket. Esküdni mernék,
hogy ez nádiposzáta volt.

(Ismét felhangzik a madárhang.)

ÁRPÁD Igen, biztos, hogy nádiposzáta. Acrocephalus schoenobaenus. Fol-
tos nádiposzáta.

JOLLANDA No, itt van, ráadásul még foltos is!

ÁRPÁD El sem tudod képzelni, hányfajta nádiposzáta létezik. Van foltos,
énekes, cserregő, az egyiknek meg az a neve, hogy csíkos fejű nádiposzáta.
De ez nem az, ez a foltos. Acrocephalus schoenobaenus. Figyeld csak! Most
van a nászrepülés ideje. Nagyon jellegzetes ilyenkor a hangjuk.

JOLLANDA Nehogy elkezdjek most én meg a legújabb szabásmintáimról
szónokolni neked!

ÁRPÁD Ugye, miért nem érdekeltek téged soha a madarak, a természet?
Téged tulajdonképpen soha nem is érdekelt semmi, amivel én foglalkoztam.

JOLLANDA Jaj, hagyjál már. Nem akarod tán most megint elkezdni ezt
az egészet?!

ÁRPÁD Addig még rendben is van, hogy nem kezdem újra az egészet, de
akkor sem értem, hogy lehetsz ilyen érdektelen.

JOLLANDA Nem érdekel és kész. Be kell érned ennyivel.

ÁRPÁD No és ha beérem, választ akkor sem kapok.

JOLLANDA Nem hát. Minek neked folyton azok a válaszok?

ÁRPÁD Ezt azért mégsem gondolhatod komolyan . . .

JOLLANDA Mindig csak holmi válaszokat keresel. De csak tudnám, honnan
szeded a kérdéseket . . . Ne keress kérdéseket, és válaszokra sem lesz
szükséged.

ÁRPÁD Miféle kérdések, miféle válaszok? Nem keresek én semmit!

JOLLANDA Akkor meg mért nem hagysz már békén az ilyen marhaságaiddal?

ÁRPÁD Én csak nem értem, hogy honnan benned ez az ellenállás, honnan benned ekkora érdektelenség . . .

JOLLANDA Soha nem fordult még meg a fejedben, hogy valakinek esetleg másmilyen álmai is lehetnek, mint neked?

ÁRPÁD Mert ugyan milyen eget rengető álmaid vannak már megint?

JOLLANDA Semmilyenek. Csak úgy mondtam. De soha nem fordult még meg a fejedben ilyesmi?

ÁRPÁD Mi? Hogy neked is lehetnek álmaid?

JOLLANDA Vajon mi különöset találhatnál a dologban?

ÁRPÁD Semmit.

JOLLANDA No látod, akkor pedig hagyjál szépen békén!

ÁRPÁD De Jollandám, édesem . . .!

JOLLANDA Semmi de, semmi édesem. Ha én azt mondanám neked, hogy BÉZS, hát mérget veszek rá, hogy fogalmad sem volna róla, mi fán terem.

ÁRPÁD Hát éppenséggel . . .

JOLLANDA Te meg jössz itt nekem folyton ilyen madarakkal meg minden, a latin neveikkel meg a párizsi időszakokkal . . .

ÁRPÁD Nászrepülés, édesem.

JOLLANDA Nászrepülés, nászrepülés . . .!

ÁRPÁD Hát nem mindegy . . .

JOLLANDA Tudod te, mi a nem mindegy?

ÁRPÁD Tudom hát, falba szarni vagy szarba falni abszolút nem mindegy.

JOLLANDA Micsoda?

ÁRPÁD Nem mindegy.

JOLLANDA Vagyis . . .?

ÁRPÁD Abszolút nem mindegy.

JOLLANDA (*sírva fakad*) Te már megint bántasz engem . . .

ÁRPÁD . . . nem mindegy . . .

JOLLANDA (*sír*) Mit vétettem én?

ÁRPÁD . . . nem mindegy . . .

JOLLANDA (*ordít*) Mit vétettem én neked?

ÁRPÁD Évek óta minden beszélgetésünk így ér véget. Nem gondolod, hogy ideje volna már változtatni ezen a forgatókönyvön?

JOLLANDA Mit akarsz ezzel mondani?

ÁRPÁD Tulajdonképpen semmit, csak arra gondoltam, hogy esetleg egyszer végre már ahelyett, hogy megkérdezted tőlem, hogy mit vétettél, talán úgy is kérdezhetsz, hogy mért bántalak. Csak ennyit.

JOLLANDA (*mint fent*) Mért bántasz te engem?

ÁRPÁD No, ebből elég legyen!

JOLLANDA Látod, ebben megegyezhetünk. (*Csend, majd mivel Árpád nem válaszol:*) No, mi lesz . . .? (*Csend.*) Árpi? (*Csend.*) Most mi van? (*Csend.*) Megszólalsz már végre? (*Csend.*) Meddig játszod ezt velem? (*Csend.*) Árpád,

kérlek . . . ! (*Egyre idegesebb.*) Szólalj már meg! Azt akarod, hogy térden állva könyörögjek most itt neked? (*Csend.*) No, édesem . . . (*Csend.*) Hát ha te hallgatsz, majd hallgatok én is. (*Csend.*) Befogom a számat, érted? Kussolok, ha az a vágyad.

ÁRPÁD (*már nem figyel oda*) Mi az a sok ember ott?

JOLLANDA Én most hallgatok.

ÁRPÁD Valami szertartás lehet. Mi a franc az ott?

JOLLANDA Én most kussolok.

ÁRPÁD Vannak vagy ötvenen, vagy még többen . . .

JOLLANDA Nem vagyunk beszélő viszonyban, ha emlékeztethetlek rá.

ÁRPÁD Mintha ott az az egyik beszélne . . . De mért álltak körül?

JOLLANDA Mi van már veled?

ÁRPÁD Ezt meg kell néznom. (*Távolodik a hangja.*) Mit, ötvenen, megvannak ezek nyolcvanan, százan is . . .

JOLLANDA Most meg hova mégy?

ÁRPÁD Igen, minimum százan vannak . . .

JOLLANDA (*a háttérből*) Hova mész? Gyere vissza . . . !

ÁRPÁD Százan, sőt többen is.

JOLLANDA (*egész távolról, toporzékol*) Gyere vissza, hallod? Ha itt hagysz, én is megyek, de az ellenkező irányba!

ÁRPÁD De vajon mit csinálhatnak itt?

JOLLANDA (*hangja végül elveszik a távolban*) Árpikám! Árpád, könyörgöm, gyere vissza hozzám . . . Árpád, Árpikám . . .

HUSZONHÁROM (*hangja szintén a távolból, de az övé Jollandáéval ellentétben egyre közeledik*) Szeretünk szenvedni. Nem furcsa? Azt imádjuk, amitől egyébként rettegünk.

ÁRPÁD Kik lehetnek ezek?

HUSZONHÁROM (*kicsivel közelebből, hangja mint a szertartást vezető papoké*) Kedves feleim! Azért gyűltünk itt most össze ezen a szent napon és ezen a szent helyen, hogy elhunyt barátunktól, rokonunktól, hozzá méltó, nevéhez illő búcsút vegyünk.

ÁRPÁD Lementem, lementem, lementem, lementem, lementem, lementem, lementem a pincébe . . .

HUSZONHÁROM Ó tudta. Tudta, hogy mi gyarlók vagyunk. Úgy olvasott bennünk, mint a nyitott könyvekből szokás. A szemünkéből és a könnyeinkből olvasta ki gyarlóságunk. Ne higgyétek, hogy a legeldugottabb gonosz gondolataitok is rejtve maradhattak volna előtte. A fejünkbe látott, a szemünkön keresztül, és ennek alapján válogatta meg a híveit, ennek alapján válogatták össze azokat, akik ma eljöttetek ide.

ÁRPÁD Lementem, lementem, lementem, lementem, lementem a pincébe . . .

HUSZONHÁROM (*mivel Árpád most már megérkezett a tömeghez, a hangját most már egészen közéről halljuk*) Ne higgyétek, hogy a saját akaratotok hozott ma el ide benneteket, és ne higgyétek, hogy a gyász vezette lépteiteket.

Minden csakis hozzá vezethető vissza. Olyanok vagyunk mi az ő kezében, mint a háromszor három az elemisták száján. Azért jött el közénk, hogy a bűneinket – hangsúlyozom: a MI BŰNEINKET – a saját vállára vegye, és halálával azokat is magával vigye. S mindezt azért, hogy mi békében és boldogan élhessünk! Az ő javára és az Úr tiszteletére. Mindörökké, amíg csak az emberi faj ki nem pusztítja önmagát. S bizony mondom néktek, ez a nap már nagyon közelinek tűnik a szememben.

A TÖMEG *(skandal)* Lementem, lementem, lementem a pincébe!

HUSZONHÁROM *Úgy legyen! (A tömeg erre elcsendesedik.)* Érzitek ezt a szagot? Így fogunk majd mi is bűzleni azon a napon, amikor egyszer majd nem lesz tovább. Amikor minden egyszer csak véget ér. Mert nem tudunk tovább lépni, az orrunknál nem látunk tovább, egyszerűen barmok, marhák vagyunk, akiket, ha nem vezetnek, ki kell kötni a sarki fához. Ő azért jött el közénk, hogy megmutassa, merre kell járnunk, melyik utat kell választanunk, azért jött el, hogy megmutassa melyik a helyes, melyik az egyetlen járható út. *(Szünetet tart.)* Testvéreim, ti, akik eljöttetek ma ide, jól jegyeztétek meg, és naponta többször is ismételtétek el magatokban, és terjesszétek szerte e világban, hogy mindenki megtanulja végül, hogy mi mindannyian testvérek vagyunk. *(Újabb szünet.)* Most pedig boruljatok térdre, és mondjátok utánam. *(Kivárja, hogy letérdeljen a tömeg.)* Lementem, lementem, lementem . . .

A TÖMEG Lementem, lementem, lementem . . .

HUSZONHÁROM Lementem, lementem a pincébe.

A TÖMEG Lementem, lementem a pincébe.

HUSZONHÁROM Maradjatok térden, testvéreim, mert megérdemli a tiszteletet, amit még el szeretnétek mondani nektek. Ma üzenetet kaptam, az ő üzenete jutott el hozzám, vér szerinti testvéreim! Azt üzente, hogy mi, mindannyian, kik a négy égtáj felől, s még sokkalta több irányból sereglettünk ma ide, mind menjünk haza, és vigyük magunkkal az ő nevét. És adjuk tovább szomszédainknak, barátainknak, ismerőseinknek, rokonainknak, munkatársainknak . . . Adjuk tovább mindenkinek, aki képes lesz megérteni, és vezessük őket is az igaz útra. *Úgy legyen! Hallottátok az ő szavát, most menjetek, teljesítsétek be az ő akaratát!*

NARRÁTOR *(mintha az egész temetési szertartást mindaddig élő egyenesben közvetítette volna a rádió. Hangja suttogós, nehogy megzavarja a szertartást, csupán az otthon ülőknek mondja el, hogy mi történik a helyszínen)* Kedves hallgatónk, a szertartást vezető pap most távozik. Egy germán zarándok még délelőtt jelezte, hogy szólni kíván. Most ő lép a megjelent gyászolók elé.

A NÉMET *Die wahnsinnige Untat, die dort geschehen ist – der bürokratisch verwaltete und technisch betriebene Mord an Hunderttausenden, vor allem an Juden, denen politische Verbrecher das Menschsein aberkannt hatten –, lässt sich, wie Dolf Sternberger 1988, in einer Auseinandersetzung mit den*

Thesen Ernst Noltes, in dieser Zeitung geschrieben hat, „nicht verstehen, sie lässt sich nur berichten“.

EGY HANG A TÖMEGBŐL Mehr Licht!

A TÖMEG *(skandál)* Lementem, lementem, lementem a pincébe!

1. KISMISKA Szépen beszélt.

2. KISMISKA Kár, hogy nem tudok németül.

A TÖMEG *(skandál)* Lementem, lementem a pincébe!

NARRÁTOR Kedves hallgatóink, most pedig zene következik a stúdióból.

(Kraftwerk: Electric Cafe. A zene rövid időn belül fokozatosan elhalkul, de továbbra sem hal el. Új helyszín: egy harmincöt emeletes nagyvárosi épület tetején kialakított nyitott vendéglő, ahol ugyanaz a rádióállomás van bekapcsolva, mint amelyik a szertartást is közvetítette.)

KÁ Látod, itt vagyunk a város legmagasabb pontján. Harmincöt emeletnyi magasságban. Hát igaz ugyan, hogy alaposan lemaradunk New York mellett, de azért ez sem semmi. Nemcsak az egész várost, hanem még a környező hegyeket és a forrást meg a patakot is látni lehet innen.

HÚSZ Lentről sokkal nagyobbnak tűnt a város.

KÁ Elég nagy ez így is, hidd el nekem. Jusson csak eszedbe, hogy ma délután sem értél oda időben a repülőtérré.

HÚSZ Az azért volt, mert későn indultam el.

KÁ Nem lennék én olyan biztos abban. Te mondtad, hogy a taxis szerint akár húsz percig is tarthatott volna az út.

HÚSZ Igen.

KÁ No látod. Innen nézve pedig alig van tíz centi a reptér meg a szállodád között. Mennyi lehet az percekre átszámítva szerinted?

HÚSZ Maximum húsz.

KÁ Ezt most csak a taxis miatt mondd . . .

HÚSZ Felhívtam egyébként délután a repülőteret. Azt mondták, hogy pontosan indult a gép.

KÁ Ez megnyugtat. Végre egyszer már nekem is igazam volt ebben az életben.

HÚSZ Még szerencse, hogy nem sikerült dirhamot vennem. Képzeld, itt állnék most egy halom marokkói pénzzel, és nem tudnék mit kezdeni vele.

KÁ Én tudtam volna neked szerezni. Csak tőlem nem kérdezted.

HÚSZ Lehet itt valahol dirhamot venni?

KÁ Van egy haverom. Valutaspecialista. Minden hülyeséget találhatsz nála, a világ bármely sarkába utazzál . . . Gulden, ír font, dinár, zloty, svájci frank, luxemburgi frank, forint, tudom is én aztán, máltai font, francia frank, font sterling, márka, norvég korona, líra, pengő, escudo, lei, peseta, svéd korona, rubel, afgáni, dirham, taka, ngultrum, ki sem tudom mondani, indiai rúpia, kyat, peso, rial, jen, amit akarsz, nála nincs lehetetlen.

HÚSZ Hallod, most örülök is, hogy nem kérdeztelek.

KÁ Végérvényesen letettél az utazásról?

HÚSZ Ha nem is végérvényesen, de a közeljövőben biztos nem fogok odautazni. Azok után, hogy ma nem mentem el, egy jó ideig nem merem betenni a lábam abba az országba.

KÁ Ilyen fontos lett volna . . .

HÚSZ Nem, ettől sokkal fontosabb.

KÁ Valami problémáid vannak?

HÚSZ Nem szívesen beszélnék erről. Túl frissek még a sebek.

KÁ Ne vedd erőszakoskodásnak, de egyszerűen nem fér a fejembe, hogy lehet valami ennyire sorsdöntő. És ráadásul hogy egy ilyen hülye véletlenül múlt az egész . . .

HÚSZ Te se vedd sértésnek, ha nem avatlak be a titkaimba.

KÁ De hiszen te ott születted.

HÚSZ Igen.

KÁ És most évekig nem térhetsz vissza a hazádba?

HÚSZ Így van.

KÁ Ne haragudj, de nem fér a fejembe, hogy mit szalaszthattál te el ma délután.

HÚSZ Neked is jobb, ha nem tudod.

KÁ Az ilyen kijelentéseiddel ráadásul meg még csak tovább ingerled a kíváncsiságomat.

HÚSZ Mi lenne, ha témát váltanánk?

KÁ Csend.

HÚSZ Akkor legyen csend.

(Csend. Közben csak a rádióból hallatszó zenét halljuk. Az Electric Cafe véget ér.)

BEMONDÓNŐ Kedves hallgatóink, pontos időjelzést adunk. Az ötödik sűpszó huszonkét órát jelez.

(Felhangzik mind az öt sűpszó.)

BEMONDÓNŐ Huszonkét óra van, kedves hallgatóink. Műsorunk folytatásában környezetvédelmi magazinunk következik.

(Felhangzik a környezetvédelmi magazin bejelentő spicce.)

HÚSZ Azért remélem, hogy ezt már nem akarják végighallgattatni velünk.

KÁ Van nálam egy kazetta, megkérdezem, hátha beteszik.

HÚSZ De remélem, hogy temetési vagy esküvői szertartást rögzítettél rá.

KÁ Nem. Ezen vegytiszta zene. Bár azért kétlem, hogy olyan volna, amilyenre te gondoltál.

HÚSZ Mind hülyék vagytok ti ebben a városban, vagy csak nekem nincs veletek szerencsém?

KÁ Ugye nem haragszol, ha ezt a kérdésed válasz nélkül hagyom?

HÚSZ Lehet, hogy csak én futok rá mindig a leggagyantabbakra!

MŰSORVEZETŐ Köszöntöm környezetvédelmi magazinunk hallgatóit.

Erre a hétre több érdekes beszámolót is készítettünk a világ minden sarkából.

Az derül ki ezekből, hogy Földünk különböző pontjain hogyan viszonyulnak a vegyi jellegű hulladékok tárolásához, illetve megsemmisítéséhez. Összeállításunkat a nemzetközi környezetvédelmi szervezet nemrég nyilvánosságra hozott megdöbbentő adataival egészítettük ki.

(Kikapcsolták a rádiót. Egy rövid szünet után indiai meditatív zenét hallunk. Ez volt Ká kazettáján. Ká visszatér.)

KÁ Azt mondták, hogy nem szokás az ilyesmi nálunk, de most az egyszer . . .

Csak azért, mert én törzsvendég vagyok itt. Még szerencse, hogy ma este ez a pincér dolgozik. A másikkal legutóbb összeveszttem, meleg sört hozott ki nekem a szemétládája, nem hiszem, hogy most igyekezett volna a kedvemben járni. Egyébként most is rendeltem egy-egy sört, remélem, nem lesz ellene semmi kifogásod.

HÚSZ Csak ha nem lesz meleg . . .

KÁ És mit szólsz a zenéhez?

HÚSZ Hát nem valami izgalmas . . .

(Csörömpölés. A másik asztalnál valaki földhöz vágott egy üveget.)

3. KISMISKA *(hangja kicsit távolabbról)*

Egykor, mikor két dinnyécskéd kisarjadt és domborodni kezdett melleden, rimámkodtam: hadd szórakozzam rajtad; de te visongtál, hogy „nem engedem”.

HÚSZ *(súgva)* Ki ez?

KÁ Többször is láttam már itt, de nem ismerem.

3. KISMISKA *(hangja kicsit távolabbról, egy másik asztaltól)*

Ma fonnyadoznak dinnyéid és sárgák, míg rám kacsintasz: „kell a szerelem?”

HÚSZ Egész a pofájába hajolt annak ott.

KÁ Baj lesz ebből . . . De jól megy a szövege a zenéhez . . .

3. KISMISKA *(mint fent)*

Adnád szívesen. De ráismersz, drágám, a jelre, ha karomat lengetem?

KÁ Valami verset mond?

HÚSZ Nem tudom, de felénk tart!

3. KISMISKA *(hangja most ijesztően közelről)*

Azt pletykálják, hogy már nem nőzök.

Szép lányok sima, meztelen
teste helyett mosdatlan, szőrös
kölykök szerelme kell nekem.

HÚSZ Mit akar tőlem?

KÁ *(leinti Húszat)* Hagyd!

3. KISMISKA *(fenyegető hangon)*

Így van? – tudakolod, barátom.

Nincs még, de biztos így leszen,
mihelyt delfin ül a faágon
és szarvas jár a tengeren.

(Fenyegetően és undorítóan röhög.)

HÚSZ *(erélyesen)* Figyelmeztetem, uram, hogy ön a pofámba liheg!

3. KISMISKA *(hirtelen halkabbra fogja szavait, szinte suttogva, de továbbra is fenyegetően beszél)*

Mikor elindulsz Ithaka felé,
imádkozz, hogy utad sokáig tartson,
legyen kalanddal s tanulsággal teljes.

HÚSZ Figyelmeztetem, uram, hogy . . .

KÁ *(Húsz szavába vág.)* Üljön le közénk. *(Kiált a pincérnek.)* Eggyel több
sört kérek!

3. KISMISKA *(egyre nyugodtabban)*

Ne félj a laisztrügóniaktól, sem Poszeidón
haragjától – mert ezek nincsenek
mindaddig, amíg gondolatod szárnyal,
s nemes gyönyör vezérli lényedet.

PINCÉR Három hideg sör, uraim.

KÁ Köszönjük, köszönjük . . .

3. KISMISKA *(már egész nyugodt)*

A láisztrügóniak, a Küklopsz, a dühödt
Poszeidón: velük nem találkozol,
hacsak lelkedben meg nem szálltak, s onnan
parancsolod őket magad elé.

(Majd hirtelen váltással:)

Te idegen vagy itt?

HÚSZ Igen.

3. KISMISKA Nem ismered az itteni embereket.

HÚSZ Csak néhány ismerősöm van . . .

3. KISMISKA Nem ismered az itteni normákat.

HÚSZ Én csak . . .

3. KISMISKA Nem tudod, hogy itt hogyan kell viselkedni.

HÚSZ De csak . . .

3. KISMISKA Veszélyes alakok császkálnak erre, akik nem szeretik, ha illetéktelenül beleütik az orrukat egyes felelőtlen idegenek a dolgukba . . .

HÚSZ Engem a jószándék vezérelt.

3. KISMISKA Nem tudod, mikor kell hallgatnod és mikor beszélhetsz.

HÚSZ Mit akar tőlem?

3. KISMISKA

Imádkozz, hogy utad hosszú legyen:

sok nyári hajnal virradjon reád,

mikor boldogan érsz oly kikötőkbe,

miket nem látogattál még soha.

HÚSZ Mért ültetted le ezt ide az asztalunkhoz?

KÁ Próbáld meg csendben maradni egy kicsit!

3. KISMISKA

Nézz szét Phoinikia piacain
és vásárolj sok-sok értékes árut,
elefántcsontot, ámbrát meg korallt
s érzéki illatszert kis üvegcsékben,
parfümöket, amennyit csak találsz;
Egyiptom városait is látogasd sorra,
s tanulj azoktól, kik tudnak.

Tanulj. (Majd hirtelen váltással:) Mit láttál városunkból, idegen?

HÚSZ Hát nem sokat . . . De semmi köze hozzá!

KÁ Válaszolj, ha kérdezett!

3. KISMISKA A barátod viszont helybeli.

HÚSZ *(sértett hangon)* Nem sokat láttam, rengeteg dolgom volt. Örültem,
ha alhattam egy kicsit, nemhogy még városnézésre is befizessek.

3. KISMISKA Nézz körül egy kicsit. Innen az egész várost láthatod.

HÚSZ Láthatom, láthatom, de a nevezetességeket így nem lehet megnézni.

Oda el kell menni, közelről szemügyre venni . . .

3. KISMISKA Te csak nézz körül!

HÚSZ De így semmit sem lá . . .

KÁ *(ismét a szavába vág)* Nézz körül, ha mondja!

3. KISMISKA Igen, a barátod helybeli.

HÚSZ Mit kellene megnéznem rajta?

3. KISMISKA Mindig Ithaka lebegjen előtted,

miel egy cél vezet: hogy odaéj.

HÚSZ De nem sok értelme van ám az ilyen városnézésnek: éjszaka, és ráadásul ilyen magasból, helyhez kötve, kocsmaasztalnál ülve . . .

3. KISMISKA *(megemeli a hangját)*

De ne siess. Utazz lassan, nyugodtan.

Jobb neked, ha utad sok évig eltart,

s öreg vagy már, amire odaérsz,

tapasztalatban gazdag, és nem várod,

hogy szigeteden kincseket találj.

HÚSZ Nézem, nézem, megnézem. Szép város. Elégedett a válaszzal?

3. KISMISKA Ez mindig így viselkedik, vagy csak ma este ilyen?

KÁ Néha nehéz vele.

3. KISMISKA Így nem sokáig húzná nálunk, barátom!

HÚSZ Már meg mitől lettünk barátok?

3. KISMISKA

Köszönd csodás utadat Ithakának:

nélküle nem indultál vona el,

s most semmije sem lesz, mit adhat néked.

(Hirtelen váltással:) Mit látsz?

HÚSZ Nagyvárosi éjszaka. Kivilágított utcák, elsuhanó fénycsfok . . .

3. KISMISKA Nem tűnt fel semmi különös?

HÚSZ Hacsak az nem, hogy ott, az egyik szegletben sötét van. Talán ott nincsenek kivilágítva az utcák?

3. KISMISKA *(diadalmasan)*

Szegényen vár s nem vádolod, hogy megcsalt,

mert bölcs lettél, ismeretekben gazdag,

és rájöttél, Ithaka mit jelent.

HÚSZ Továbbra sem értem.

3. KISMISKA Az, amit te szegletnek nevezel, az egy egész városnegyed. Igen, azt viszont nagyon is jól láttad, hogy ott nincsenek kivilágítva az utcák.

KÁ Amerginnek hívják azt a részt.

3. KISMISKA Ott kijárási tilalom van ilyenkor. Kötelező teljes elsötétítés, szünetel az áram- és a vízszolgáltatás. A hadsereg körülrzárja minden este Amergint. Se ki, se be. Ha bent laksz, és kintrekedtél, találd fel magad, ha kint laksz és bentrekedtél, az utcákról hordd el az irhád.

HÚSZ Mi van ott, ami ilyen veszélyes lehet?

3. KISMISKA Oda kell elmenned, ha igazán meg akarod ismerni városunkat.

HÚSZ Hát holnap éppenséggel ráérek, el is mehetek, ha akarja.

3. KISMISKA Nem nappal, ilyenkor. Amikor tombol az éjszaka.

HÚSZ De azt mondta, hogy nem lehet bejutni.

3. KISMISKA Azt mondtam, hogy körül van zárva. Ha velem jössz, bejutni is be lehet.

HÚSZ Szerinted?

KÁ Ahogy jónak látod, barátom.

HÚSZ És te velünk tartanál?

KÁ A vendégem vagy, ha akarod, megmutatom a várost.

3. KISMISKA És ott, Amergin felett, a hegyoldalban, látsz valami fényt?

HÚSZ Mintha valami tábortűz volna.

3. KISMISKA Ahhoz a tábortűzhez kell eljutnunk, idegen barátom.

HÚSZ Ott már nincs kijárási tilalom?

3. KISMISKA Még csak ott van igazán . . .

HÚSZ Kik ülnek a tábortűz mellett?

3. KISMISKA Egyszerű emberek azok is, olyanok, mint te vagy én.

HÚSZ Hát nem bánom, ennyivel gazdagabb leszek.

3. KISMISKA Kérd vissza a kazettádat és indulunk.

KÁ Igen, igen . . .

HÚSZ Mennyi idő kell, hogy odaérjünk?

3. KISMISKA Az attól is függ, hogy mennyire bírod a futást . . .

(Hirtelen félbeszakad az indiai meditatív zene, a pincér visszakapcsol az iménti rádióra. Pink Floyd: Sings of Life – a zeneszám elején hallható effektusokkal együtt. Amikor a dal már teljesen felismerhető, lassan halkulni kezd, és fokozatosan effektusok veszik át a helyét. Új helyszín következik: a tábortűz pattogása és tábortűzet körülülő emberek beszélgetésének foszlányai, alig vagy egyáltalán nem kivehető szavak, szófoszlányok, köhögés stb. . . .)

A NÉMET Das elementare, das metaphysische Entsetzen, das jeden erfassen muss, der auf dieses Ereignis sieht, erklárt zumindest eines: jede, auch die würdigste Art, über Auschwitz zu reden, jeder Aufruf, aus dem Unfasslichen zu lernen, führt unweigerlich zu Banalitäten oder zur Sprachlosigkeit.

1. KISMISKA Jól beszél!

2. KISMISKA Kár, hogy nem tudok németül . . .

ÁRPÁD *(hangja a távolból egyre közeledik, amíg egészen közelre nem ér)*

Uram, uram . . . Atyám . . . ! Uram . . . ! Atyám, atyám . . . !

HUSZONHÁROM Hozzám beszélsz, testvérem?

ÁRPÁD Igen, uram . . . atyám . . . nem is tudom, hogy szólítsam . . .

HUSZONHÁROM Csak testvéremnek, mi itt mind testvérek vagyunk.

ÁRPÁD És mondd ur . . . testvérem, lehet valaki testvérebb a másíknál?

HUSZONHÁROM Mért kérded? És egyáltalán: hogy kérdezhetsz ilyet, testvérem?

ÁRPÁD Kérdezek, testvérem, mert nekem . . . Igen, nekem ismerős ez a hely. Futottam. Nem zavart senki és nem is siettem sehová. Csak valami azt súgta, FUSS, és én futottam, amerre a lábaim vittek. Az irányt sem én határoztam meg. Csak futottam. Hegynek felfele, egyre magasabbra, egyre gyorsabban. Igen, volt már vagy két hete, ha nem két éve, hogy futásnak eredtem, de az is lehet, hogy csak egy órája, másfél órája, vagy épp csak néhány perce, sőt az is megfordult a fejemben, hogy csak néhány másodperce lehetett, a másodperc sokszorosán tört, század, ezred, milliomod, billiomod . . . végtelennel tört része. Elfogyott a hegy, már a csúcsát is rég elhagytam, de a lábaim csak vittek tovább, és már egyre magasabban jártam. Már arra is felkészültem, hogy bármelyik pillanatban lezuhanhatok, de mégsem. Egyre sűrűbb volt a köd körülöttem. Én meg csak futottam. Egyre tovább, egyre gyorsabban. Futottam, futottam és futottam! S az egyik pillanatban egy hatalmas kőfalnak ütköztem. Nem is kőfal, betonfal lehetett . . . Megpróbáltam megkerülni, de akkor már minden irányban csak falat találtam. S már visszafordulni sem bírtam: mögöttem is fal tornyosult. Áttörhetetlen. És egyre zsugorodott a hely, egyre közelebb voltak egymáshoz a falak. Minden erőm elhagyott. Utolsó kísérletként ordítani kezdtem: bosszú, bosszú, bosszú!

HUSZONHÁROM Bó a termés, és van, aki mégis siratja? Testvérem, tízezres tömegek vonulnak a felhők garmadán. Szűrjében mindenki kincseket rejteget. Nem, nem és nem elég.

ÁRPÁD Valami azt súgta, hogy ne tedd ezt, de akkor már nem bírtam abbahagyni. Összelapultam . . . majd erőt vett rajtam a röhögés.

HUSZONHÁROM Testvérem, csókold meg a földet ott, ahol úgy érzed, hogy a legkevésbé sem érdemli meg.

ÁRPÁD Ez hát a válaszod?

HUSZONHÁROM Ez hát, és semmi más.

(Ismét felerősödik a tábortűz pattogása és ismét összerosódnak a különböző beszélgetések mondat- és szófoszlányai. Egy hatalmas erejű robbanás szakítja félbe mindezt, majd egy tompa huppanás.)

HÚSZ Jaaaj!

3. KISMISKA Vigyázz!

KÁ Ez közel volt.

(Zuhogó eső hangja, több lövés is dördül, különböző koppanások sorozata, görgő fémhordó robaja.)

3. KISMISKA *(mint ebben a jelenetben minden beszélgetés, most ő is fojtott hangon)* Bírsz jönni?

HÚSZ Bfrok, csak egy kicsit megrántottam a lábam.

(Villámbeccsapódás, süvítő szél hangja, fájdalmas segélykiáltások a háttérből.)

3. KISMISKA Vigyázzatok, itt most ezt át kell ugrani.

KÁ Ne maradj le!

(Néhány lépés koppanása az aszfalton, mentőautó szirénazúgása valahonnan nagyon messziről, újabb lövések.)

HÚSZ Az orrom hegyét sem látom!

KÁ Szorítsd jó erősen a kezem.

3. KISMISKA Fejeket behúzni!

(Hatalmas csapódás egy ház falán, üvegcsörömpölés, valaki kizuhant az ablakon, fájdalmas üvöltését halljuk, majd egy hatalmas puffanás, faágak repedése és egy újabb ütődés, ezúttal a földön.)

HÚSZ Messze vagyunk még?

3. KISMISKA Ezen a pocsolyán túl már egészen közel leszünk.

KÁ Ott valami fénylik!

3. KISMISKA A földre!

(Lassú evezés hangja és a zuhogó eső, egyre erősödő ideges szuszogás.)

1. KATONA *(a csónakból)* Van ott valaki? *(Szünet. Csak a szél süvít és az evezés hangja.)* Van ott valaki? Felemelt kezekkel másszon elő! *(Lövéssorozat.)*

(A távolból egy helikopter hangja közeledik.)

HÚSZ *(súgva)* Itt egy hullát visz a víz.

KÁ *(súgva)* Te is úgy fogsz úszni mindjárt, ha nem fogod be a szádat!

(A helikopter már felettük van.)

2. KATONA *(a helikopterből, hangja megafonon keresztül)* Találtatok valamit?

1. KATONA Az előbb még megvoltak. Nem kelhettek át a vízen.

2. KATONA Maradj itt, végigpásztázom a partot.

(Halljuk, hogy a helikopter elindul, a távolból pedig egy ismeretlen eredetű robbanás.)

3. KISMISKA Kússzatok utánam!

(Felzúg a csónakmotor, egyre fenyegetőbben közeledik a berregése.)

1. KATONA Van ott valaki? *(A berregés lassan távolodik, a Katona hangja is egyre távolabbról hallatszik.)* Van ott valaki? Van ott valaki? Van ott valaki?

3. KISMISKA Ezt alighanem megúsztuk.

HÚSZ A helyzet továbbra sem jogosít fel semmiféle optimizmusra.

3. KISMISKA Most lassan átúszunk a túlpartra. Lassan, nagyon lassan, hogy ne csobogjon a víz. Értem?

(A viharban és zuhogó esőben alig kivehető az úszás keltette vízcsobogás, a távolból ismét szirénahang, a part felől pedig lánctalpas járművek moraja.)

3. KISMISKA Ha meghalljátok a helikoptert, bukjatok le!

KÁ Mindjárt ott vagyunk, már közel a part.

(Fegyverropogás, valami hatalmas tárgy a vízbe zuhan, csobbanás, majd kivehetetlen kiáltások a parton, ahonnan elindultak.)

3. KISMISKA Mind itt vagyunk.

HÚSZ Igen.

KÁ Igen.

3. KISMISKA Ha sikerül felkapaszkodnunk erre a dombra, biztonságban leszünk.

JOLLANDA Van ott valaki?

3. KISMISKA Feküdj!

JOLLANDA Segítsenek, kérem, megsebesültem.

(A helikopter zúgása a távolban, de a hangja nem erősödik.)

JOLLANDA Nem vagyok katona, kérem . . . Meghalok itt . . . Nem bírom tovább . . .

3. KISMISKA Ki maga?

JOLLANDA Jollanda a nevem. És maguk? Katonák?

3. KISMISKA Nem.

JOLLANDA Akkor jó, csak attól félttem.

3. KISMISKA Mi baja?

JOLLANDA Meglőtték. Elvérzek, ha itt hagynak.

3. KISMISKA Hol sebesült meg?

JOLLANDA A lábam. A combom.

3. KISMISKA Rendben van, velünk jöhet.

(Carl Orff: Carmina Burana, Blaziflor et Helena, Ave formosissima. A zene egy idő után elhalkul, de a háttérben továbbra is hallható.)

2. KISMISKA Elvonult a vihar.

1. KISMISKA Rosszabbkor nem is jöhetett volna.

A NÉMET Das Gedenken an Auschwitz wachzuhalten, damit sich das Entsetzliche nicht wiederhole, ist eine Forderung an jedermann.

1. KISMISKA Igaza van.

2. KISMISKA Ha ez így folytatja, még német nyelvleckéket veszek a végén!

1. KISMISKA Állj! Ki vagy?

3. KISMISKA A testvéred.

1. KISMISKA Jelszót!

3. KISMISKA Vessétek ki a hálót, isteni lesz a fogás.

1. KISMISKA Egyedül vagy?

3. KISMISKA Négyen vagyunk.

1. KISMISKA Testvérek mind?

3. KISMISKA Igen, hárommal gyarapodott testvéreink száma.

(A Carmina Burana itt megszakad. Vad elektromos gitárhangok tépik szét a hangját. Rosszat sejtető gitárzene.)

HÚSZ Miért zárta körül a hadsereg egész Amergint?

HUSZONHÁROM Az volt régen a leggazdagabb negyed. Mindenhol neonreklámok, luxuskocsik és luxusvillák, medencék, szökőkutak. Oda húzódtott be az alvilág. A legdrágább mulatók, nightclubok, sztriptízbárok, nyilvánosházak . . . Számlálatlanul folyt a pénz, lucullusi lakomák . . .

(Vad gitárzene.)

JOLLANDA Otthagytál egyedül.

ÁRPÁD Én csak . . . Lementem, lementem, lementem . . . Lementem a pincébe!

JOLLANDA Meg is halhattam volna, ha nem bukkannak rám.

ÁRPÁD Mától te is egy vagy a testvéreim közül.

JOLLANDA Mit vétettem én? *(Sír.)*

(Vad gitárzene.)

HÚSZ Megsokallták a tiszt urak?

HUSZONHÁROM Oda került át a kábítószer-kereskedelem központja is, végül már mindennaposak voltak a lövöldözések . . . Az alvilág átvette előbb csak az egész negyed, aztán meg már az egész város irányítását.

Minden az ő kezükben volt. Még a polgármester is rettegett tőlük . . . Egy napon pedig arra ébredtünk, hogy tankok állnak a házak előtt.

HÚSZ Ez itt egy ellenállási mozgalom?

(Vad gitárzene.)

3. KISMISKA

Hideg éj, bolhák. Hólé csepereg
a lyukas háztetőről. Felülök,
s virrasztok önnön holttestem felett.

(Vad gitározene.)

HUSZONHÁROM Tegnap temettünk, ma pedig már fontos dolgunk van.
Útra kell kelniük. Minden testvérünk velünk tart. Átkelünk a sivatagon.
A TÖMEG *(skandál)* Lementem, lementem, lementem a pincébe!

(Vad gitározene.)

1. KISMISKA Csak a legfontosabbakat visszük magunkkal.
2. KISMISKA Hagymát és szalonnát.

A NÉMET Die Bilder der Vernichtungslager, die fast jeder gesehen, die
Berichte aus der Hölle, die fast jeder gelesen hat, lassen sich nicht
auslöschen . . .

2. KISMISKA Mit akar?

(Vad gitározene.)

NARRÁTOR *(mintha útközről közvetítene a rádióban)* Így történt, hogy ma
reggel, pirkadatkor mintegy kétszáz ember nekivágott a sivatagnak. Elszán-
tan és tántoríthatatlanul. Csak egy cél lebegett a szemük előtt: a sivatag
leküzdése. Ez a gondolat mindennél többet jelent a számukra, hiszen az
Amergin feletti dombokon nem sokáig bírták volna már tovább. Kétszáz
bátor ember . . . Nem harsonák kísérték ki őket.

(Harsonaszó.)

NARRÁTOR Trombiták sem szóltak.

(Trombitaszó.)

NARRÁTOR Vastaps sem bátorította őket.

(Vastaps.)

NARRÁTOR A kürtöket sem fújta meg senki.

(Kürtszó.)

NARRÁTOR Skót dudák sem szóltak.

(Skót dudák.)

NARRÁTOR Akárha minden hegedű üveghangon szólna . . .

(Üveghangok a hegedűn.)

NARRÁTOR Érzéketlen ütlegek érnék a zongorát . . .

(Zongora billentyűinek érzéketlen ütlegelése.)

NARRÁTOR S elmaradt az andalító hárfaszó . . .

(Andalító hárfaszó.)

NARRÁTOR Csak a foltos nádiposzáta nászrepülési éneke szólt.

(A foltos nádiposzáta nászrepülési éneke.)

ÁRPÁD Acrocephalus schoenobaenus.

NARRÁTOR Köszönöm.

(A foltos nádiposzáta nászrepülési éneke.)

NARRÁTOR A germán zarándok indulás előtt pedig kifejtette még, hogy szerinte „. . . wer sie verdrängt oder leugnet, der ist auch nicht zu erreichen is Mahnstunden, an Gen . . . Gen . . . Genden . . .

A NÉMET . . . Gedenktagen oder in Museen.”

NARRÁTOR Nos, igen. Museen. Köszönöm!

A NÉMET *(tört magyarsággal)* Szóra sem érdemes.

NARRÁTOR Így haladt ez a kétszáz bátor ember keresztül a vad sivatagon. Csak a süvítő szél társult hozzájuk az úton.

(Süvítő szél.)

NARRÁTOR Voltak, akik kifáradtak, és nem bírták tovább. Ők a teherbíróbb társaik nyakába kapaszkodva húzták, vonszolták magukat tovább. Mert ők mind a kétszázán egymás testvérei. Mind ott maradtak volna inkább, minthogy egy is ott maradjon közülük. Ennyi. Élő egyesben a sivatagból. Útjukról beszámolunk még. Zene a stúdióból.

(Iron Maiden: Alexander the Great. A zene egy idő után fokozatosan elhalkul, csak a süvítő szél hangja marad. A vonuló karávan hangjai: nyögések és néhány szófoszlány.)

2. KISMISKA Látom. Az ott a városi templomtorony.

1. KISMISKA Délibáb!

HUSZONHÁROM Nem délibáb az, testvérem, utunk vége már csak egy karnyújtásnyira van tőlünk. Megérkeztünk.

2. KISMISKA Megérkeztünk!

JOLLANDA Megérkeztünk!

HÚSZ Megérkeztünk!

KÁ Meg-ér-kez-tünk!

A TÖMEG Lementem, lementem, lementem a pincébe!

HUSZONHÁROM Testvéreim! Boldog vagyok! Megérkeztünk. Volt értelme mindennek. Mindennek megvolt a maga értelme, semmit sem csináltunk hiába. És jegyezték meg: most utoljára hangzott el ez a felkiáltás. Új jelszavak, új célok, új feladatok várnak!

A TÖMEG Megérkeztünk!

HUSZONHÁROM A városba érve előbb mindenki alaposan pihenje ki magát, s holnap reggel kezdődhet a sorban állás. Ki-ki belátása szerint oda megy és annyiszor áll sorba, ahányszor akar. Mindenből annyit gyűjt be, amennyire megítélése szerint szüksége lesz majd. Ja, igen, még valami: ne felejtétek el ellenőrizni a listákat a város főterén. Csak arra vigyázzatok, hogy időben meglegyen minden, ami szükséges, mert ha valaki későn kapcsol, az a következő kilencven évben olyan bunkó lesz, hogy magára sem ismer. Egyébként pedig öröm volt veletek végigcsinálni ezt a tortúrát. Menjetek békében és szeretetben!

A TÖMEG Hurrrráááá . . . ! *(Halljuk, hogy rohannak a város felé, egyre távolodik a hangjuk.)*

HUSZONHÁROM Csak te tartasz ki mellettem?

HÚSZ Azért a pár percért, amennyivel előbb érnek oda, nem érdemes rohanni . . .

(Mediterrán hangulatú zene. Vidám tengerparti nyüzsgés. Déli harangszó. Gregorián kórus. Békahangok. A tengervíz csobbanása. Játszadózó gyermekhangok. Madrigál. Az épp megszületett gyermek sírása. Kislánykacaj. Karvalyposzáta éneke.)

ÁRPÁD Karvalyposzáta, Sylvia nisoria.

KÁ Árpád, Árpád . . . !

ÁRPÁD Ó, te vagy az?

KÁ *(közeledik a hangja)* Mit csinálsz itt?

ÁRPÁD Tulajdonképpen semmit. Nézem a tengert, élvezem az életet. Rá-érősen, mint a nyugdíjasok . . .

KÁ Nem voltál sorban állni?

ÁRPÁD Ma még nem. Van időm, még a listán sem vagyok . . .

KÁ Akinek jól megy . . . Én már túl vagyok a fogantatáson, még négy hónapom maradt itt.

ÁRPÁD Akkor te már nagyban dolgozol.

KÁ Teljes gőzzel.

ÁRPÁD És rugdalódszol is?

KÁ Mójával. De micsoda véletlenek vannak. Épp most voltam észért sorban állni, és tudod kivel találkoztam?

ÁRPÁD No?

KÁ Hát Jollandával.

ÁRPÁD Mi van vele? Nem is találkoztunk, mióta ideértünk . . . Hát nem volt egy jó házasság az a miénk.

KÁ Jollanda, kérlek szépen, már ötször állt sorban szépségért, és azt mondja, eljött már egyszer észért is sorban állni.

ÁRPÁD Hanem, ugye, mondd már meg nekem, te hányszor álltál sorban észért?

KÁ Eddig összesen hétszer, de még legalább háromszor el szeretnék menni.

ÁRPÁD Istenem, hát mi akarsz te lenni? Einstein?!

KÁ No, hát ha nem is Einstein, de bunkó nem szeretnék.

ÁRPÁD És szépségért?

KÁ Azért még csak kétszer, de muszáj lesz még oda is elmennem, gnómként sem szeretnék megszületni.

ÁRPÁD Azt hallottam, hogy van valami kisebb ablak is, valahol a külvárosban, ahol tehetséget vagy mit osztogatnak. Te nem hallottál erről?

KÁ Dehogynem! Tehetségért is már háromszor sorban álltam.

ÁRPÁD Ki sem nézné belőled az ember.

KÁ Tulajdonképpen rengeteg ilyen kis ablak van városszerte, és nem is olyan nehéz megtalálni őket. Van ez, ahol tehetséget osztogatnak, van, ahol egészséget, ott is már négyszer voltam. Bátorságért csak egyszer álltam be a sorba, becsületért viszont már háromszor . . .

ÁRPÁD Olyan is van, hogy becsület?

KÁ Hogyne volna. Mondom, rengeteg ilyen kis apróságot osztogatnak. Kreativitásért is már háromszor sorba álltam.

ÁRPÁD Hülye egy stréber vagy te, hallod!

KÁ Nem stréberség kérdése ez. Találtam olyan ablakot is, ahol hiúságot osztogatnak. Ott is álltak már egy páran, de valahogy nem volt kedvem hozzá. Ízlésért voltam még kétszer . . .

ÁRPÁD Nincs véletlenül egy várostérképed, ahol mindezek az ablakok fel vannak tüntetve?

KÁ Nekem nincs, de azt hiszem, lehet olyat venni itt ezeknél a szuvenír-árusoknál.

ÁRPÁD Vettél valamilyen szuvenírt?

KÁ Nem akartam túlzásba vinni, csak egy kis anyajegyet a jobb térdemre.

ÁRPÁD Semmi mást?

KÁ Igazából még ezt is feleslegesnek tartom.

ÁRPÁD De azt a térképet muszáj lesz megnéznem!

KÁ Mintha láttam volna náluk.

ÁRPÁD Én azt hittem, hogy csak ez a kettő van, az ész meg a szépség.

KÁ Hát azok a legdivatosabbak, most mindenki a szépségért van besózva.

Állítólag ez az újfajta mellbőség nőknél különösen előnyös . . . Szóval, mondom, ez a kettő a leglátogatottabb, ezért is költöztették be ezeket az ablakokat ide, a városközpontba. Észért még csak-csak sorba lehet jutni, de szépségért estig rostokolhatsz ott a sorban.

(Carl Orff: Carmina Burana, Fortuna Imperatrix Mundi, O Fortuna.)

A NÉMET Von diesen wenigen Unerreichbaren abgesehen, ist Auschwitz dem Geschichtsbewusstsein der Deutschen wie ein Kainsmal eingebrannt.

1. KISMISKA Jól beszél!

2. KISMISKA Kár, hogy nem értek németül.

1. KISMISKA Te, láttam egy olyan ablakot itt a másik utcában, hogy nyelv-érzék. Arra neked többszörösen is szükséged lesz. Egy hónapig is nyugodtan sorban állhatsz érte!

(Vége)

A szövegben eredeti vagy torzított változatban idézeteket használtam fel két ismeretlen szerzőtől, a Delphi Jósda Athén Városának küldött üzenetét i. e. V. századból, továbbá Rhuphinosztól, Kobajasi Isszától és Konsztantinosz Kavafisztól.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A MONDAT STILISZTIKAI ÉRTÉKE

Mondattípusok Gozsdu Elek Ultima ratio című novellájában

L Á N C Z I R É N

I.

A stilisztikai elemzésnek, a stílus elemzésének többféle módja, lehetősége alakult ki. Én Szabó Zoltán módszeréből kiindulva közelítettem meg Gozsdu novelláját. Szabó Zoltán a *Szövegnyelvészet és stilisztika* (Tankönyvkiadó, Bp., 1988) című könyvében a szövegnyelvészet/szövegtan és a stilisztika kapcsolatát vizsgálja. A két tudomány közötti kapcsolat ugyanis kölcsönös, mindkettő egymásra van utalva, egyik segíti a másikat, olvashatjuk a szerző könyvéhez írt előszavában. A szövegről való tudásunk segít bennünket az irodalmi alkotás (és nemcsak a szépirodalmi mű) stílusának elemzésében.

A stilisztikai elemzés *alapja* a szöveg és a stílus kapcsolata, Szabó Zoltán ebből vezeti le az elemzés modelljét, az elemzés elveit és fázisait, mert úgy véli, ezzel eleget tehet a tudományelméleti szempontoknak: a fogalmak egyértelműen és egyben úgy határozhatók meg, hogy a vizsgálati mód ebből következzék.

A stilisztika két ágáról tesz említést, a minősítésről és a tipológiáról. Ha az elemzés tartalma világos, ezeket el tudjuk különíteni, s így e két ág szövegnyelvészeti megközelítése eredményesebb lehet, olvashatjuk az említett könyvben. Minket ezúttal a minősítés kérdése érdekel, mert ez a stilisztikai ág – tudománytípus – foglalkozik a stílusesszűközökkel, ennek tárgya a stílárís értéékű, funkciójú elemek (hang, szó, mondat) minősítése, stílárís értéékű megállapítása. A tanulmánytípusnak, mely ilyen kérdéssékekkel foglalkozik, többféle elnevezése van: pl. funkcionális stíluselemzés, formális stíluselemzés, stilisztikai jelenségtanulmány; vagy körülírással: a nyelvi kifejezőesszűközök felhasználásának tanulmányozása, a kifejezés stilisztikája stb.

Elemzésünk kiindulóponája tehát a szöveg. Ha a szöveget nyelvhasználati jelenségként értelmezzük (parole-jelenségnek, performanciatárgynak, üzenetnek), akkor a szöveget alkotó nyelvi elemek stílárís funkciói konkrét tények. Ha azonban langue-jelenségnek, kompetencijelenségnek fogjuk fel, vagy kód-

ként, akkor a stílárís alkotóelemek lehetőségek, amelyeket a stiliszttikák mint általánosított absztrakciókat leltároznak.

Szabó Zoltán a szövegnyelvészlet szerepét hangsúlyozza a stiliszttikai értékű alkotóelemek vizsgálátánál is. Ezeknek az elemeknek két nagy csoportját különíti el: 1. a mondatnál nagyobb, szövegszintű egységeket (bekezdés, közlésformák, szabad indirekt stílus) és 2. a mondatszintű és annál kisebb, tehát hangtani és szótani egységek csoportját (a hangtani és a szótani egységek természetesen a mondaton belül funkcionáló egységek). Mindkét csoport elemeinek minősítésében a stiliszttika jól hasznosítja a szövegnyelvészlet eredményeit. A szövegszintű stílusformákat is minősíteni kell: a szöveg belső szerkezeti egységeinek a szövegegészben működő mozgását, a szövegszerkezeti alapformák (bekezdés, tárgyalás, befejezés) stílusértékű változatait, a szövegkezdést, a szövegbefejezést. Mindennek ugyanis stílárís értéke van. Ahogy a sajátos stílusformáknak is: a szabad indirekt stílusnak, nominális stílusnak, az önmegszólító verstípus féldialógusainak, a kérdő szerkezeteknek. És ide tartozik – írja Szabó Zoltán – a kötőszós vagy kötőszó nélküli mondatfűzés, a velük alkotott mondat sorozatok, a halmazás, a fokozás sokféle fajtája. Mindez csak része a szövegnek, alárendelt egységei ezek a szövegnek, és nem folytonos egységet alkotnak, hanem inkább megszakításos szövegszerkezeti egységeket.

Az alsóbb szintű stíluszeszközök közé tartoznak a hangtani, szótani és mondattani eszközkök (pl. a hanghalmazás, a szóképzés, az egy vagy több szóból alakult képek és a mondatformák). „Ezek stiliszttikai minősítését sem lehet szövegnyelvészleti szempontok érvényesítése nélkül elvégezni, ami azt jelenti, hogy ma már nem elég, ha a kérdéses jelenség szintjének (tehát a hangtaninak, szótaninak, mondattaninak) megfelelő minősítésüket végezzük el, hanem emellett még az is szükséges, hogy stílárís lényegüket a magasabb szintű, tehát a valamennyiüket átfogó szövegegész szempontjából is megvilágítsuk. Ezt a különben természetes körülményt és a belőle fakadó igényt azzal magyarázhatjuk, hogy a szöveg mindegyik alkotóelemére ilyen vagy olyan mértékben hat a szövegegész jelentése vagy szerkezeti formája. Mindegyik stíluszeszköz vizsgálátában számolnunk kell tehát a szövegjelentés kiterjedésével és a szöveg grammatikai hatásával, a szövegszerkezet ’kiszugárzásával.’” Sajnos, írja az idézett szerző, a szövegjelentést el szokták hanyagolni a stiliszttikai minősítésben, pedig nagyon is érdemes és szükséges is vele foglalkozni.

Hogy a *stílus* és a *szöveg* nem választható el egymástól, bizonyítja, hogy a stílus fogalmának sok értelmezésében hangsúlyozzák, hogy jellegzetes szövegsajátság: a stílus a szöveg kísérő jelensége (Miko, František); a szövegalkotás módozata (Harweg, Roland); szövegvariáció (Andersson, Erik) stb. Tehát stílusról csak szövegszinten beszélhetünk (Sanders), stílusa csak a szövegnek van (Cassirer, Peter).

A szöveg *egységes egész*, ez fontos szövegsajátság. És a stílust is globális tényként minősíthetjük. A szöveg *szerves összetettség* is, hisz különböző alko-

tóelemekből tevődik össze, tehát rétegelhető struktúra. *Külső kontextusai* is vannak, és ez is a szöveg része, szerves része, nemcsak a *belső kontextus*, amelyre szemantikai elemek utalnak. Az összetettség azt jelenti, hogy a szövegnek több rétege van. Az egyik réteg a stílus. De a stílus önmagában is *szerves egység*: többféle alkotóelemből tevődik össze.

A fentiekből következnek az elemzés elvei, célja, jellege, fázisai. Szabó Zoltán fejtegetését követve abból indulunk ki, hogy a szöveg és stílusa egységes egész, globális struktúra. A globalitás *szövegszervező elv* segítségével valósítható meg. Az elemzésnek a *globalitást* kell megragadnia, az elemzőnek az egységes egészet jelentő globális struktúrával kell foglalkoznia. Az egészre kell összpontosítania, ezért ez a fajta elemzés *globális* elemzés. Ami persze nem jelenti azt, hogy elhanyagoljuk a részleteket. Az elemző mindig annyi részletet tár fel, amennyire szüksége van, hogy érzékeltethesse a globális struktúra sajátosságait. A részletek bizonyítékként szolgálnak, illusztrálnak, konkretizálnak.

Az elemzés globális célja a *szövegszervező elv* (a továbbiakban SzE) felfedezése, felfedése. A SzE olyan átfogó sajátosság (ellentét, fokozás, párhuzam), amely „az irodalmi mű egészére és valamennyi rétegeire, alkotóelemére, a legnagyobbra és a legkisebbre, köztük a stílusra is érvényes”. Az elemzéskor tehát először meg kell találnunk, ki kell derítenünk, mi a SzE. „Emiatt az elemzés deduktív jellegű vizsgálat.” A SzE segítségével a mű sok tényét és a tények közötti összefüggéseket lehet felfedni és jellegének megfelelően rendezni. Ha megtaláltuk, mi a SzE, akkor ahhoz végig ragaszkodnunk kell. Ezt az elvet a befogadó részéről szemléljük, „nem a szövegalkotás tanulmányozásának szempontja, hanem egy elemzési modell alaptényezője”.

Érdemes Kemény Gábort is idéznünk, mert az ő nézetei lényegében nem különböznek Szabó Zoltánétól, ő is beszél a *szövegszervező elvről*. Mivel kezdjük a stíluselemzést? – teszi fel a kérdést Kemény Gábor. „Akármilyen triviálisnak tűnjék is a válasz, csak azt felelhetjük, hogy o l v a s á s sal (még csak nem is a legendás »close reading«-gel, hanem egyszerűen azzal, hogy többször is figyelmesen végigolvassuk az elemzendő szöveget). Ennek során előbb-utóbb szemünkbe ötlük valamilyen szövegelem vagy -sajátosság” (*A szépirodalmi közlés specifikuma és a stíluselemzés módszere*, Az MTA Nyelvtudományi Intézete, Bp., 1986). Amit megfigyelünk, folytatja Kemény Gábor, az elemzés során vagy beigazolóódik, vagy sem. A lényeg az, hogy legyen munkahipotézisünk. E módszer elméleti előfeltevése – írja Kemény Gábor –, hogy „van valami, ami a nyelvi jelsort műalkotássá szervezi, és amitől az olyan összetéveszthetetlenül egyénivé, sajátossá válik, mint amilyen”. Azt, ami a szöveget műalkotássá szervezi, többféleképpen nevezik meg a stílus kutatásban: fókusz, domináns, strukturális alapelv, *szövegszervező* vagy *formateremtő elv*nek. Kemény Gábor arról is ír említett tanulmányában, hogy meg kell keresni „a művészi szöveg strukturálisan érzékeny pontjait, csomópont-

jait”, „azokat a pontokat és módokat, ahol és ahogyan a közlés »átkapcsol« a referenciális kódról a poetikai kódra”. Ő is úgy véli, hogy „egy szövegelméleti (...) megközelítés keretében oldódik majd fel stilisztika és poetika, »stilisztkai önérték« és »kontextuális beágyazottság«, »izoláló« és »globális« elemzés ellentmondása”.

A fentiekben már volt szó arról, hogy a szöveg szerves összetettség, melynek rétegei (szintjei, komponensei) vannak. Szabó Zoltán három réteget különít el:

1. a tartalom (eszme, gondolat, érzés, hangulat), a *megjelenített valóság*, a szövegnek a valóságra való vonatkozása;
2. az ezt kifejtő közlő 'közeg', a megjelenítés anyaga, vagyis a *megjelenítő valóság* (a valóság egy darabja vagy fikció);
3. a közlés nyelvi formája, azaz a *stílus*, a stilisztkai elemzés tárgya.

A szöveg elemzésekor ki kell térni mind a három rétegre. Ha a szöveg alapján állapítunk meg valamit, akkor a belső kontextust vesszük figyelembe; de a vizsgálatba be kell vonni a külső kontextust is (ezt más forrásokból tudjuk meg: pl. az író életrajzából, a történelemből). A teljes elemzés egyik kontextusszférát sem hanyagolja el a másik rovására.

A stílus elemzőjének a mű másik két rétegét is figyelembe kell vennie, és fel is tudja használni az eredményeket a stílus elemzésekor.

Végezetül megemlíthetjük még azt is, hogy a globális elemzésnek gyakorlati haszna is van: viszonylag rövid idő alatt elvégezhető, ezért jól alkalmazható az iskolai irodalomtanításban, az egyórás elemzésben; az eléggé elhanyagolt prózaelemzés számára is járható utat biztosít.

II.

1. Gozdsu Elek *Ultima ratio* című novellájának szövegszervező elve az ellentét. Az ellentét a szöveg mindhárom rétegében kimutatható. *A megjelenített valóság* szintjén ellentét van az elbeszélő és az öregember gondolatai, világlátása között, egészen pontosan a tartalom lényege az, hogy mi a jobb: elvonulni a világból, magányosan élni, békességben, nyugalomban, és nem tudni semmiről, vagy pedig tudni mindarról, ami a világban történik, emberek közé menni. „Neki vagy nekünk van-e igazunk?” – hangzik el az elbeszélő kérdése. *A megjelenítő valóság*, a tartalom megjelenítésének anyaga is ellentétekre épül. Ezt végigkövethetjük mind a nyolc szegmentumban, mind az egyes szegmentumokon belül. „... egy s z e g m e n t u m n a k tekinthetjük mindazokat a szövegrészeket, amelyekben az író nem változtatja meg a következő négy tényező legalább egyikét: a cselekvő személy (P), a cselekvés helyszíne (L), a cselekvés ideje (T), a cselekvés maga (A)” (Vö. Voigt Vilmos: *Szegmentumszekvencia-típusok a négy novellában és ezek ideológiai konvenciói*. In: *A novellaelemzés új módszerei*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971).

A szöveg szegmentumai:

1. Az elbeszélő egyedül van, szalonkára indul vadászni;
2. Találkozik egy öregemberrel, akivel együtt megy a temetőig, ott lakik ugyanis az öreg. Útközben beszélgetnek;

3. A temetőhöz érkeznek, az elbeszélő elmondja benyomásait a kétféle temetőtípusról: „Ilyennek, mint a k-i temető, képzeltem én mindig a szép temetőt.” Ezzel ellentétben másmilyenek azok »a glédába állított városi sírok, azok a kaszárnyázott halottak, amint táblánként számozva egymás mellett fekszenek« . . .”

4. Dialógus és leírás váltakozik: az elbeszélő jellemzi az öregot, többek között azt, hogy hogy eszik. És itt jelenik meg az ellentétek egész sora;

5. Az elbeszélő gondolatait tartalmazó rész;

6. Halottat hoznak a temetőbe;

7. Az öreg szobájának leírása;

8. A temetés után megjelenik az öregember.

Hogy milyen ellentétek vannak a tartalmat kifejező közegben, kiderül majd a stílus elemzéséből. A dolgozat címének megfelelően a továbbiakban a mondatfűtűpusok szerepéről lesz szó. Mielőtt azonban a részletes elemzés következne, néhány fontos tényt emelek ki, pontosabban: az elemzés eredményeit összegezem:

1. A novella szövegében szinte minden mondatfűtűpus jelen van.

2. Ezek meghatározott rendben követik egymást és

3. ellentétben állnak egymással:

- az egyszerű bővített mondat az összetettel
- a megszerkesztett teljes mondat a hiányossal, ill. a szaggatottal
- a mellérendelő mondat az alárendelttel
- a kapcsolatos mellérendelés az ellentétessel
- a kijelentő mondat a kérdő mondattal
- a felkiáltó a kijelentővel
- az állító a tagadóval
- a kijelentő mondatban a kijelentő módú és feltételes módú igealakok szintén ellentétben állanak, és ugyanezek az igealakok szemben állnak a ható igékkel.

4. A többszörösen összetett mondatokban a fő kapcsolat minőségére is figyelhetünk.

5. Az egymástól ilyen vagy olyan szempontból különböző mondatok változásából következik, hogy a statikus és dinamikusabb részek váltják egymást.

6. A különböző mondatfűtűpusok más-más stilisztikai értéket kapnak a szövegben, és stílushatásuk a tartalom kifejezésére használt szavak jelentésétől, érzelmi hatásától is függ.

7. Hangsúlyoznunk kell, hogy sohasem véletlen egy-egy mondatfűtűpusnak a megjelenése.

8. A stilisztikai hatást fokozza az azonos szerkezetű, felépítésű tagmondatok halmozása. Pl.: A kérdő mondatok egész sora abban a részben, amikor az elbeszélő elmélkedik, vagy az öregember válaszaiban a felkiáltó mondatok többszöri előfordulása.

2. Ha a mondattípusok előfordulási helyeit vizsgáljuk, akkor megfigyelhetjük, hogy egyes szövegrészek hasonlóan épülnek fel, és ez vonatkozik mind a szegmentumokra, mind a szegmentumokon belül az egyes bekezdésekre. Azokról a szövegrészekről van szó, amelyek egyszerű bővített mondattal vagy mondatokkal kezdődnek, és többszörösen összetettel folytatódnak. Pl. ilyen felépítésű az 1. szegmentum 2. bekezdése: „Háromra járt az idő. Egészen egyedül voltam a széles mocsáron. A mély, néma csendet nem zavarta meg semmi. Időnként föltrebbent előttem egy-egy csekkegő szalonka, amint a mocsárparton végigmentem; pár pillanatra hallottam fejem fölött azt a gyöngéden halk decrescendóba vesző, sivító hangot, amit a magasan járó csörgő kacsák repülése okoz; a beláthatatlan magasságban járó vadludak szakadozott, gúgygó hangjai mind távolabb és távolabb hallatszottak, aztán mély csendbe veszett minden hang.” Három bővített mondatot követ egy hat tagmondatból álló összetett mondat, melyet két pontosvessző tagol három részre. Ezt a bekezdést egy egymondatos bekezdés követ, és ez a mondat is, mint az előző bekezdés kezdeténél láthattuk, egy bővített mondat: „A messze síkságba nyúló legelők és ugarolt szántóföldekről sem hallatszott semmi.”

És hasonlóan épül fel a 6. bekezdés is: „Szomorú és mégis ilyenkor a legbarátságosabb a mocsár. A levegő átlátszóbb, nyugodtabb; nem csálnak sem az erős fénynek, sem a tikkasztó melegnek reszketeg hullámai. Minden való, igaz színében mutatkozik; és az a mély, szürkésbarna szín, mely minden egyes növényt, minden göröngyöt így ősszel jellemez, adja meg azt a fájdalmas, bánatos hangulatot, melynek olyan szívesen átengedjük magunkat.” És a szegmentumot lezáró rész is egy egy bekezdéses bővített mondat: „Csak lassan haladtam előre a parton.” Az 5. bekezdés csak annyiban tér el az idézett két szövegrésztől, hogy egy rövid – ez azt jelenti, nem sok tartalmas szóból álló – ellentétes mondattal kezdődik („Egy fűszál, egy nád sem ingott, de azért a mocsár mégsem látszott élettelennek.”), és egy hét tagmondatos összetett mondattal folytatódik.

A 2. szegmentum utolsó bekezdését is egy bővített mondat indítja („Elhallgattunk mind a ketten.”), és ezt követi egy nyolc tagmondatból álló összetett mondat.

A 3. szegmentum is bővített mondattal kezdődik: „Tíz perc múlva a temetőhöz értünk.” (Ez külön bekezdés.) A következő bekezdés két és több tagmondatos összetett mondatokból áll, az öt tagmondatból állót, mint más helyeken is láthatjuk, pontosvesszők tagolják kisebb egységekre.

A fenti megjegyzésekkel tulajdonképpen az egész novella leíró részeit jellemeztük. A példaként kiemelt mondatok – és a leíró részek mondatai is –

mind a bővítettek, mind az összetettek a nyugodt, szenvedélymentes, tárgyilagos közlést szolgálják: a természet jelenségeinek leírásakor, az öregember jellemzésekor, a temetőről szóló részben, az öreg szobájának bemutatásakor. A tényközlő összetett mondatok legtöbbször között kapcsolatos viszony van, ezek a mondatok kiválóan alkalmasak arra, hogy velük az elbeszélő érzékeltesse a hangokról, színekről és egyebekről szerzett benyomásait. Pl. „A sárguló nád, sás, káka mintegy aranyos visszfényt vert; a zöldek sötétebbek, mélyebbek lettek, és itt-ott a vizek derült, ezüst fényben csillámlottak ki a barna sártömegek közül.” „Hófehér bajusza rövidre volt nyírva, és fehér haja gyér fűtökben omlott le sovány, csontos vállaira.” „Magas fű borította az egészet, s az új sírok feketésbarna hantjaikkal éppenséggel nem ridegek.” Az egymáshoz kapcsolódó események leírására is szolgálhatnak a kapcsolatos mondatok: „Az öreg a korszó után nyúlt, és ivott belőle hosszan.” „... a vonat már csak mint parányi kicsi pont mozgott előre, s egy vékony hosszúkás füstvonal jelezte az irányát.”

Természetesen a kapcsolatos viszony mellett ellentétes viszonyt tartalmazó mellérendelő összetett mondatok is vannak a szövegben, ezek stilisztikai értéke, hogy kiemeljék a mondanivalót. Pl. „Egy fűszál, egy nád sem ingott, de azért a mocsár mégsem látszott élettelennek.” „Motyogott valamit, de heves zokogása miatt lehetetlen volt érteni egy szavát is.” „Többször elkezdett még beszélni, de hasztalan volt minden erőlködése . . .” A dialógusokban az ellentétek egész sora jelenik meg.

Az alárendelésekkel összetett gondolatok, benyomások fejezhetők ki, alárendelt összetett mondatokkal több oldalról világítható meg a mondanivaló. Az első szegmentumból idézett részekben is ezt látjuk. A stilisztikai hatást fokozza a párhuzamos mondatszerkesztés a következő szövegrészekben: „Csendesen lépkedtem a kocsi mellett, s elmélyedtem annak elgondolásában, hogy milyen boldog lehetett és lehet ez az ember, aki éveit nem tartja rováson, aki előtt az időnek értéke nincsen, akinek életében az események nem alkottak korszakokat . . .” „Hol pizsmogással a fák körül, hol gödörmunkával, hol szunditással töltöm az időt . . .”

Gozdu novellájában szemben állnak egymással az állító és a tagadó mondatok is. Íme néhány tagadó szerkezet az 5. szegmentumból: „vágyak sohasem zaklatták”, „még csak sejtelemmel sem bírt”, „nem ismeri”, „nem léteznek”, „hírét sem hallotta”, „nincs fogalma arról”, „nem is sejtí”, „nem tudna egyebet mondani”, „egyetlen parányi kis eszméről, gondolatról sem tudna számot adni”, „s mindig csak azt hajtogatná . . . Nem tudom!” Ezek a tagadó szerkezetek kijelentő mondatokban találhatók, melyek szerkezete bonyolultabb a természet, a környezet leírását szolgáló mondatokénál, mert ebben a részben az elbeszélő elmélkedik, s a bonyolultabb szerkezetű mondatokat a bonyolultabb mondanivaló, a bonyolult gondolatok teremtik meg. Ezért dominálnak ebben a részben az alárendelések. Ugyanebben a szegmentumban szemben

állnak egymással a kijelentő és kérdő mondatok is. A kérdő mondatok szerepe, hogy kifejezzék az elbeszélő töprengését, tépelődését: „Hátha neki van igazja? De hátha vétett a fajtája ellen? Miért nem szolgálta ő is a fejlődés hatalmas érdekeit? Vagy talán a civilizáció egyik irányának a csúcspontja, öntudatlan jelensége-e ő?” A kérdések áradata tovább folytatódik a szövegben. Ezek a kérdő mondatok – ahogy a stilisztikák is megállapítják, és mi is tapasztalhatjuk – hatásos stíluseszközei a gondolatok továbbfűzésének.

És ugyancsak ebben a szegmenumban szemben áll a kijelentő mód a feltételes móddal. Íme néhány olyan szerkezet, melyben feltételes módú igealak van: „s kérdeznék tőle, kérnék, mondaná el, hogy . . .”, „nem tudna egyebet mondani”, „egyetlenegy . . . gondolatról sem tudna számot adni, s midvégig csak azt hajtogatná . . .” A feltételes móddal az elbeszélő enyhíti az állítás élet, és finom értelmi különbségeket érzékeltet.

A dialógusokban a kérdő és felkiáltó mondatok váltakoznak. De ellentét nemcsak a mondatfajok között van, hanem legtöbbször az általuk közvetített tartalomban is. A kérdést és a rá adott választ együtt kell vizsgálni, és ezt a szemantikai szempontok mellett a pragmatikai szempontok is megkövetelik. Az öregember sokszor felkiáltó mondatral válaszol, s bár ez a mondatfajta az érzelmileg hangsúlyozott mondanivaló kifejezésére szolgál, itt a felkiáltó mondatok inkább a gondolati tartalom kifejezésére szolgálnak, de ez mégsem jelenti azt, hogy az öreg által kifejezett gondolatok nem hatnak az érzelmre is. De nem egy esetben a válaszban kérdés is van. Sőt az elbeszélő kérdéseiben is megtalálható mindkét mondatfajta.

A kérdés és a válasz szomszédsági pár. Ezek a szomszédsági párok sorozatokat alkotnak, és beépülnek az elbeszélő részekbe.

A hagyományos nyelvelírás kétféle kérdő mondatot különböztet meg: az eldöntendő és kiegészítendő kérdő mondatot. A modern nyelvelírás azonban nem tartja pontosnak ezt a felosztást, a modern nyelvelírás négyféle kérdő mondatot definiál. A novellában található kérdéseket és válaszokat az újabb szempontok figyelembevételével kísérlem meg megközelíteni. (Vö. Kiefer Ferenc: *A kérdő mondatok szemantikájáról és pragmatikájáról*. In: Rác–Szathmári: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, Bp., 1983.; Albertné Herbszt Mária: *A társalgás néhány jellemzője és szabálya*. In: *Szemiotikai szövegtan 5. Szövegtani kutatás: témák, eredmények, feladatok*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1992.)

Az elbeszélő kérdéseinek egy része eldöntendő kérdés, melyre a szituációtól függően a válasz igen vagy nem. Csakhogy bizonyos esetekben a nemleges válasz udvariatlan, vagyis nem adekvát. Ugyanis az eldöntendő kérdésben nemegyszer kiegészítendő is rejlik. Az öregember válaszaiból éppen ezt látjuk, nem igen-t vagy nem-et mond, vagy nemcsak azt, hanem indokol is, magyaráz is, felismerve a rejtett kiegészítendő kérdést. Példák:

K. „Bevisz-e, bátya, a faluba?”

V: „Nem megyek tovább, csak a temetőig. Odáig elviszem az urat!”

K: „A forradalom alatt, Kossuth Lajos idejében is itt lakott már?”

V: „No, hát kint laktam! Gondolom, akkor veszett el nagyobbik fiam, a Gyuri.”

K: „Van-e jó vize, bátya? Szomjas vagyok!”

V: „Van. A delelő kútról hozom, itt van mindjárt a vasúti töltés mellett.”

K: „Aztán ízlik-e, öreg?” – ez a kérdés is eldöntendő, de a válasz több annál, mint ami egy ilyen kérdésre adható:

V: „Van közte némelyik édes. A csípőseket is megszoktam már. Gyerekségtől egész nyáron ez az eledelem.”

K: „Nem kíváncszott még sehova?” – az öreg ezúttal is megindokolja, miért nem tette ki a lábát a határból:

V: „Én mindig ilyen voltam, amilyen vagyok. Hál’isten, sohasem kellett a helyemből megmozdulni. Mit is láthattam volna? Így is megöregedtem. Így volt jó, amint volt.”

K: „A templomba csak bejár néha?” – erre a kérdésre nemleges a válasz, de most is megtoldja az öreg a választ, ismét fűz hozzá indoklást:

V: „Nem én! Minek? Nem haragudtam én sohasem az Istenre, talán ő sem haragszik rám! Megvagyunk csendes békességben!”

Valódi kiegészítendő kérdés a következő kettő:

K: „Aztán mit csinál maga a temetőben, bátya?” – pragmatikai szempontból nézve ez a kérdés feltehetően csodálkozást fejez ki, a kérdező nem tud valamit, de meg szeretné tudni.

V: „Mit csinálok? Hát ott lakom. Őrzöm a halottakat.”

(Ezt a választ követi egy eldöntendőnek látszó kérdés, de ez is tulajdonképpen rejtett kiegészítendő. A válasz ennek megfelelő:

K: „Régen?”

V: „Az isten tudná, mióta! Lehet már vagy negyven esztendeje, ha nem több!”)

K: „Hát kelmed hány esztendő?” – a válasz most is határozatlan:

V: „Ki tudná? Aztán meg mirevaló azt tudni?”

Az újabb kérdésre, hogy „De mégis?”, szintén bizonytalan a válasz: „Vagy nyolcvan és egynéhány esztendőt tán leszolgáltam. Lehet vagy több, vagy kevesebb, mindegy.”

A *miért*, *mit* kérdőszókat, illetve a *mi történt* szerkezetet tartalmazó kérdéseket nem tekinthetjük kiegészítendő kérdéseknek, mert a kérdőszók nem szabják meg, mit tartalmazhat a válasz.

K: „Mi történt, Matyi bácsi?” – itt a *történt* határozza meg a választ.

A „Miért nem jár be néha a faluba?” kérdés esetében az okot kell elmondani, még hozzá úgy, hogy valóban okként szolgáljon.

A negyedik típusú kérdésben több lehetőség hangzik el, erre nem lehet *igennel* vagy *nemmel* válaszolni. Pl. „De hát, ha forradalom lenne újra, vagy

ha a muszka el akarná venni az országunkat, már csak megmozdulna még kegyelmed is?” A válasz most is, mint több helyütt, kérdés formájában hangzik el: „Hát a muszka nem ember?” És mint ahogy más válaszokban is láthatjuk, egy felkiáltó mondat következik: „Nem enne meg az sem!”

A válaszokban némegyszer megismétlődik a kérdés kérdőszava, vagy pedig a közömbösséget kifejező *minek, miért* kérdőszavak egyszavas mondatként: „Aztán meg hová is mentem volna? Minek?” „Nem én! Minek?” „... hát kire dolgozzam! Minek?”

A felkiáltó mondatos válaszok közül kettőt sajátos intonációval kell „hallanunk”. Arra a kérdésre, hogy nem szereti a hazáját, az öregember ezt válaszolja: „Hát az szeret engem!” s ezt „furfangos mosollyal mondta”, s itt bele kell hallanunk az íróniát. Amikor arról van szó, hogy már az unalom miatt is bemehetne a faluba, a válasz először egy egyszavas mondat, egy felkiáltó mondat: „Unalom!” – ezt nevetve mondja az öreg, de ez a mondat is jellegzetes hanglejtést feltételez.

Az eddig áttekintett szomszédsági párokban a válaszok olyanok, mintha mindegyik kérdés nyitott kérdés volna, holott csak a nem igazán kiegészítendő tekinthető annak. Szóval az öregembert akár bőbeszédűnek is mondhatnánk: a válaszaiban részletesen kifejti, hogy látja ő a világot és saját magát a világban. Az elbeszélő megjegyzései, érvelései nem változtatnak véleményén. Neki így jó, ahogy van. Egészen az utolsó szegmentumig. Az utolsó részben kapunk választ arra, hogy valóban elégedett-e az öregember az életével, sorsának alakulásával.

Az utolsó részben hiába hangzanak el a kérdések, hogy mi a baj, mi lelte, mi történt, talán beteg. Ezekre nem felel az öreg, int csak, hogy nem kér vizet. De aztán kérdés nélkül is mondja, hogy: „Már másodszor! Pukkadt!” E hiányos mondatokat szaggatott, meg nem szerkesztett mondatok követik, s a megszakítottság, a szavak közötti szünetek jelzik az öreg kétségbeesését, zaklatottságát: „A szegény embert . . . meztelen . . . mint a kutyát . . . be kell dobni . . . a gödribe! Ezt is bedobtuk. Aztán pukkad . . . mint a puskalövés! A hasa . . . a hasa . . .” Az utolsó mondatában a szó is befejezetlen marad: „Senkim sincs! Engem is . . . bele fognak dobni . . . mint a kutyát! Én is . . . pukk . . .” A szaggatottság is hatásos stilisztikai eszköz, és a lelki feszültséggel magyarázható.

A szegmentumot és egyúttal a novellát három rövid, tényközlő mondatokat tartalmazó bekezdés zárja.

3. Befejezőként, hogy igazoljuk Szabó Zoltán alaptételét, miszerint az ellentét a szöveg minden szintjén jelen van, ha ez a szövegszervező elv, és ez érvényes a stilisztikai eszközök mindegyikére, nemcsak a mondatra, következők néhány szó, szó szerkezet a novellából, melyben szintén kimutathatjuk az ellentétet:

- I.
mély, néma csend
aztán mély csendbe
veszett minden hang
nem hallatszott semmi
- <—> csekkenő szalonka
halk decrescendó
sivítő hang
gügyögő hangja (távolodtak)
- II.
(a nap) sugarai tompább
élűek
világos, kékbe játszó árnyék
sárguló nád
aranyos visszfény
ezüst fény
sárga nád
- <—> barna sártömeg
barnulásnak induló káka

piszkosbarna sástarlók
- III.
teljes elégedettség
halványkék szeméből a nyugalom
derűje sugárzott
édes nyugalom, szelíd tisztaság
- ↑
↓
- piszok és penész
rongyos darócköpeny
dohos volt bent a levegő
- <—> láttam, hogy . . . ingén
végig hogy peregnek le
a könnycseppek
mind keservesebben
zokogott, majdnem
fuldoklott
görcsös zokogás fogta
el ismét
a heves zokogás elnyomta
szavát
torkára forrt minden hang
- IV.
hatalmas tenyerei, erős,
nagy csontjai
könnyen mozgott, és élénk kék
szemei örökös derűjökkel . . .
- <—> arca egészen halovány volt,
szemei beestek
csontos, száraz kezei
reszkettek . . .

A FÜLELÉS POÉTIKÁJA*

Miloš Crnjanski: London regénye

C S Á N Y I E R Z S É B E T

3. LONDONI NYELVTANFOLYAM

a) Az explicit metanyelv

„Az elbeszélés poétikájának negyed évszázados kutatása után a poétika elbeszélésének kutatása válik aktuálissá a szerb irodalomban; ezért a *London regényének* elején nem a főhős mellé helyezett narrátor leírását kapjuk, hogy általuk az elbeszélés párbeszédés formában folytatódjon, amelyben a fiktív világ és a poétikai öntudat egymás mellett haladnának. Ellenkezőleg, a *London regényében* a poétika dialogikus elbeszélése fogantatik meg” (A. Jerkov, 1991).

Ez az észrevétel teljességgel összhangban van azzal a fenti megállapítással, miszerint a második fejezettől induló prózanyelvben az explicit metanarráció visszahúzódik, s helyenkénti felbukkanásai nem hivatottak ellensúlyozni a regényanyag egyéb dimenzióit.

A szövegszerű, explicit önreflektálás szólama a narrátor egyes szám első személyű megnyilatkozásaihoz kötődik (a „hallom” igealakhoz), és ahhoz a visszatérő elidegenítő fordulathoz, amely általában így hangzik: „a mi regényünk hőse”.

Erről a két mozzanatról a szövegszervező tudat nem feledkezik meg szinte egyik fejezetben sem. Ezek az eltávolító gesztusok mindig a meglepetés erejével hatnak, mert elütnek a diszkrétebb ábrázolási módoktól, magának az ábrázolásnak az önérvényű világszerűségétől. Az elbeszélői kiszólások a „mi regényünk” kifejezést nyomatékosítva az olvasóval kezdeményeznek közösségváltalást. Narrátor és olvasó kacsint itt össze az esendő hős háta mögött.

A valóságos és képzelt párbeszédék, monológok és félmonológok, különféle beszédék kisebb-nagyobb tömbjeiből állnak össze a fejezetek, s e beszédék között majdnem teljességgel fölöslegessé válik a narrátor szerepe. Közbeavatkozásai a belső nézőpontból kivetülő szövegben szinte az olvasóhoz intézett merev didaktikai intelemként hatnak: „Ezt mormogja az a hang, amely ezen a történeten keresztül beszél” (A fordítás tőlem. Cs. E.). A megfogalmazás

* Folytatás az előző számunkból

szándékos nehézkessége arra hívja fel a figyelmet, hogy a regényben maga a „történet” játssza a főszerepet, hogy a főhős hangja csak rajta keresztül tud megnyilatkozni, sőt, ennek a beszédnek az önértékű rajzolata, ívelése magának a „történetnek” a kiérlelését célozza.

A narrátor elidegenítő effektusként működő, ritkán, de következetesen alkalmazott fellépései minduntalan visszacsatolják a regénybeszédet az első fejezet poétikai intonációjához, felidéznek az ott fiktív alakként konkretizált elbeszélőt, és azt a paródiát, ami mögött egy tudatos metanarratív játék lappang. E játék sugarai az egész regénytestet átjárják, részben a narrátor fentebb jelzett, explicit metanyelvi intervenciói által.

b) Az implicit metanarráció tünetei

b/1. A többnyelvűség

A második fejezettől kezdődően a narrátorhoz kötődő, fikciót romboló explicit metanarráción túl a többnyelvűség visszhangeffektusa képezi azt a mennyiségileg is jelentősebb írói eljárást, minek nyomán a regény (a nyitó fejezet sugallataival összhangban) implicit önreflexiója kibontakozik.

Szavak, mondatok többnyelvű füzerei jönnek létre egy (ön)interpretációs inger, egy (ön)kifejezési elégtelenségérzet nyomán. Egy-egy szó, fordulat, mondatrész, mondat több (általában két) nyelven ismétlődik meg: eredetiben és fordításban. Az eredeti illusztratív közlése sokszor a kiejtési módot és az írásmódot is részletezi annak a magyarázási, felidézési hevületnek a jegyében, amely az egész művet átjárja.

Az angol mellett a nyelvek valóságos körforgása idéződik fel a *London regényében*: orosz, francia, latin, görög, olasz kifejezések, részletek jelennek meg fordításukkal párhuzamosan. Ez a különös nyelvtanfolyam olykor szövegtömböket tölt ki, motívummá nő az ismétlődések által. Szakszerű fejtegetések hívják fel a figyelmet a különböző nyelvek hangzásbeli, szemantikai, hangtani, alaktani sajátosságaira. Az idegen szavak, szólásmondások szétszórta, fordítással vagy anélkül beépülő idegenteste nyelvi elsősorban párhuzamosítja, duplázza a hangzást és a jelentést, ám az egyre gyarapodó benyomások végül polifonikussá hangszerelik a szöveget.

A párhuzamos elbeszélésmód dominánssá lesz.

Az idegen nyelvi beékelődések, betétek úgy is felfoghatók, mint idézetek egy másik nyelvtérületről. Funkciójuk egyrészt hitelesítő, szemléltető: erre az idézés módja is felhívja a figyelmet. Crnjanski formailag látványosan iktatja be az idegen nyelvi fragmentumot, szó szerint idéz, függő beszédet használ.

A kétnyelvűség szemantikai, szemiotikai, akusztikai párhuzamosítási effektusára mutat rá egy kétnyelvű fejezetcím is: *The Listener – a hallgatózó*. A cím

konkrétan egy rádióhallgatással egybekötött szimultán fordítási versenyre utal, ám kétségtelen, hogy a nyelvzseni főhős virtuozitása korántsem meríti ki a cím jelentéslehetőségeit. Fókuszpontról van szó, mert ez a cím jelentésstanilag és kétnyelvi megformáltságával is modellértékű: jelentésmezeje a szövegtérben előre és hátrafelé is szervező-tudatosító, értelmező-átrendező erővel bír. A jelenet során konkrétan a stílusárnyalatokra kényes főhős (Nüansz-herceg) nyelvcentrikussága kerül a figyelem középpontjába, de a hallgatásra/fülelésre mint egyetemes emberi szituációra és megfigyelői perspektívára való utalás is nyilvánvaló.

Nemcsak az elhangzott, hanem a csupán elgondolt beszédek is feltöltődnek idegen szavakkal. A főhős belső monológjának ő saját maga a hallgatója, ám gyakran a narrátor is, aki a dörmögve folytatott magánbeszédre külső rálátást biztosít. A hős és a narrátor síkjainak merev elhatárolása a regénynek mint *hangzó* anyagnak a megformálását segíti elő. A narrátor a kibocsátott hang-effektusok elnyelője, a visszhang, a rezonőr („hallom, ezt mormogja”) – a monológ felhevítésének eszköze.

A főhős sorsának fokozatos kiteljesedésével lesz egyre zaklatottabb a nyelvek faggatása is. A többnyelvi kontextus egy összemű megtapasztalás bejárását jelenti. Az angol, orosz, francia, olasz, latin megfogalmazásmód, hangalak és jelentésárnyalat a nyelv testét kínálja mint életismeretet, mint választ.

Az idegen nyelvi kontroll, a nyelvek gazdagsága az ismeretelméleti, szemléletbeli választékosság és igényesség tükré. Az élet *nyelven* keresztül való minél szélesebb spektrumú megismerése a cél. A soknyelvű illusztrációk a többletjelentés foglaltai.

A regény második kötete még aggályosabban terjeszti az idegen nyelvi tudnivalókat.

A szöveg nemcsak mellékeli az eredeti írásmódot, hanem körül is írja, a tipográfia ki is emeli.

A nyelvi párhuzamosítás szemantikailag nemcsak megerősíteni tudja a jelentést, hanem – az irónia eszközévé válva – vissza is vonni.

Az idegen szavak akkumulációs pontjai a fejezetek záróakkordjai. A hallucinációk által monológba oldott hangok paradox jelenvalóságát fokozza a csupán feltételezett, elképzelt idegen beszéd, s a jelentésirányok végkicsengését adja meg a fejezet lezárásakor.

Az idegen szavak hangulati értékötletével való gazdálkodás a regényműfaj egyébként is polifon természetét, sokhangúságát teljesíti ki. Ilyen funkciót tölt be pl. Tolsztojnál, Dosztojevskijnél, Thomas Mann-nál is, akiknél főleg az arisztokratikus francia nyelv betétei figyelhetők meg, de amennyiben a helyzet- és jellemrajz úgy kívánja, könnyedén applikálódnak más nyelvi fragmentumok is. A beékelődések fordításai azonban ezeknél a szerzőknél kötelezően a lábjegyzetbe kerülnek, és semmiképp sem törik meg a valószerű beszéd illü-

zióját. Érthető, hogy beiktatásukra éppen valóságfelidező, valóságleképező erejükénél fogva került sor.

A *London regényében* ezzel szemben valóság helyett a másik nyelv felidézése a cél. Crnjanski visszajára fordítja ezt a prózanyelvi konvenciót, s a valóság helyett közvetlenül a nyelvbe bonyolódik bele. A nyelvi magatartás lényegi megváltozása tűnik ki a tolakodó helyesírási, kiejtési nyelvi kalauzok eluralkodásában, avagy a néhai baráttal folytatott elképzelt beszélgetések, a hallucinációs figurákkal vívott szócsaták esetében. Ebben a helyzetben az idegen szavak használata semmiféleképp sem váltja ki a valószerűsítő hatást.

Crnjanski eljárása a nyelvi önreflexió eszköze, a nyelvre mutató szándékának demonstrálása, az önálló életre kelő szavak előtérbe nyomulása, a nyelvek világának evidenciája. Ezt a szándékot nyomatékosítja minduntalan az agyonmagyarázás gesztusa, amely a természetesség minden illúziójától megfosztja az ábrázolt világot.

„Mister Straw azt kiáltozta, hogy a legjobb lenne, ha Rjepnyin elmenne az ördögbe (így mondta: to hell), a többiek meg azt, hogy áruló gazember (azt mondták: blackguard).”

Ez a nehezkesítő, önmagára nehezekeket rakó beszédmód egyre dominánsabbá válik. A kétnyelvi/többynyelvi párhuzamosság idézetrendszerre uszályoként vontatja maga után a nyelvek jelentésterhelt visszhangjait.

Az idegen nyelvi betét nemcsak szintaktikailag „terheli” a szöveget, hanem (az *Örökös vándorlásban* alkalmazott archaizálás effektusához hasonlóan) szemantikailag is árnyékolja a nem vagy részben ismert nyelvi elemek révén a befogadást. A nyelvi expresszivitás azonban sokszorosan kárpótolja ezeket az esetleges hiányokat, s az árny-fény játékaival végül is fokozza a benyomás intenzitását.

Az idegen nyelvi betétnek szövegfolyamot széttördelő, megakasztó szerepe sem mellőzhető, minek következtében a fragmentum poétikai effektusával is számolni kell.

b/2. Vizuális dialógus

Külön, szintén implicit metanarratív vonulatot képez a regényben a vizuálisan megformált, már másodlagos, képzőművészeti jelrendszerként működő narratív szegmentumok motívumhálózata. Ezúttal nem artikulált, értékhangsúlyos nyelvi egységek beemeléséről van szó, hanem látványszerűségek idézetéről. Ez az intermediális kapcsolat a művészi önreflektálás jegyében olvad össze, mert a nyelvi szöveg a látványt műalkotásként értelmezi, esszészerű interpretációs betéteket képez ki.

A művészettörténeti tények regényfikciós világba emelése sokszor nemcsak azért hordozza a művészi önértelmezés jegyét, mert az egyik másodlagos jelrendszer értelmezőleg utal a másikra. A kiválasztott képzőművészeti alkotás

már önmagában az önreflexiók esztétikai megvalósulások közül való: az önarcképek magának a művészlétnek az ontológiáját faggatják. A művészet önmagával való szembesülési kényszerei így többszörös önutasítással tematizálódnak cselekményszintű mozzanatként a Rembrandt-sorozat, avagy később egy Breughel-kép interpretációjában.

A vizuális formák idézetei mind az esztétikai önértelmezés gesztusainak kutatását jelentik. Ebbe a vonulatba tartoznak a balett, a műkorcsolyázás, a fényképek, a plakátok és reklámok tematizálásai, és végső soron a térélmények is. Mindezek a látványszerűségük által szövegeképést gerjesztő mozzanatok a regény óriási dialógusába illeszkednek.

Ez az egyre egyetemesebb elidegenültséget sugárzó párbeszéd felveszi a kapcsolatot a várossal, amelyet ezáltal antropomorfizál. Házak, utcák, parkok, terek, majd múzeumok és képtárak válnak eltárgyiasodó kommunikációs partnerekké.

Könyvekből, újságokból kiragadott képek mint az egyre furcsább címmel ellátott dialógus pólusai olykor még képi üzenetük tárgyaként is a beszéd- és közléskényszerre irányítják a figyelmet: a halak „mintha mondani akarnának neki valamit. Folyton az volt az érzése, hogy mondani akarnak neki valamit”.

b/3. A teátrális

A vizuális jelidézetekhez közel álló vonulat a színházra és drámaírókra való utalások láncolata. A látványprodukciók szemantikai feltöltődésének egyik iránya a színpadon töltött élet ripacs és véges jellegét hangsúlyozza. Ez az implicit metanarratív vonulat sem hiányzik a nyitó fejezet ködsűrítmenyéből. A Shakespeare-parafrázis intonálja a későbbi utalások, közvetett idézetek, parafrázisok formai megoldásait is. Shakespeare, Molière, az *Othello*, a *Szent-ivánéji álom*, a színházi élmények mind a dialogikus tudatban folyó beszéd érvrendszerébe épülnek be.

A „regényünk hőse” elidegenítő fordulat visszatérő használata folytán a főhős konstans jelévé íródik egyfajta parodikus, ironikus elem. Ez a kifigurázó nézőpont nemcsak a narrátori megvilágítás sajátja, hanem magáé a hősé is. Önértékelése, önlátatása öntudatra vall. Az események, fejlemények hatására teljesen megzavarodó Rjepnyin a bohóc viselkedésformáihoz közelít.

Az életnek mint megrendezett, hamis játéknak a látványa, a „vidéki színpadként” észlelt környezet, a bohózat, a színházi távcsőn át nézett világ, az „új felvonásnak” nevezett események az életszínpad kulisszái közé szorult személyiség fokozatos identitásvesztését tükrözik. Magának a többnyelvi effektusnak is része van abban a lényegszóval, hogy az élet mint tragikomédia definiálódik a felgyülemelő tapasztalatok nyomán. Az idegen szavak

mesterkéltné ismétlései ugyanis produkciók: valami identikusnak az eredeti, méltó környezetéből kiragadott, töredékes, elgyengült utánpótlásai.

Az élet – csúf bohózat párhuzam érvényesítése a regény világszínpadán a hallucinatív hangoknak a szereplők sorába iktatásával teljesebb ki groteszk paródiává.

„Úgy végezte a dolgát, mint egy színész a színpadon.
Némán.”

A színész és a némaság logikátlan társítása hívja fel a figyelmet arra, hogy a beszéd és a hallgatás, a kimondható és a kimondhatatlan közötti küzdelemben Rjepnyin számára a drámai hallgatás kerekedik felül.

A teatralitás implicit metanarratív vonulata a halálmotívumig vezet. A szerepjátszás, a művészet jegye pejoratív, degradáló értelemben telepszik rá a világ- és önértelmezésre. A hősnek úgy tűnik, mintha „ezt csak színházban játszotta, egy darabban látta önmagát. Hogyan? Szépen. Mintha valaki más élte volna át mindezt”.

Az önmagát néző hős képzelet explicit önreflexióként sarkítja az implicit eljárások folytonosan érvényesített jelentésirányait. Ezek az irányok pedig mind az erőszakos halál felé mutatnak.

b/4. Hangok, nézőpontok

A Crnjanski-regény mint sajátos hangzó anyagból építkező szöveg a hangok összemosásától, a hangzavartól az irracionális hangokig jut el. Az emberi hangkibocsátás sokfélesége a nyelvek sokaságával párhuzamosan tárul fel: a hang megjelenési formái a suttogás, a nevetés, a morgás, a sűgés, a sepegés, a sikoltás, a sírás, az éneklés is. Sajátos metanarratív kategóriát képeznek Rjepnyin hallucinációi, amelyek a főhős szakadatlan, többszólamú monológját teljesítik ki. A kényszerképzetekben megkettőződött hang hatását és központi szerepét biztosítja az idegennyelvűség is: „Vot csudnij metamorfoz – hallom, hogy kiáltja valaki.”

Az elmosódott alany (valaki) a beszéd, a kiáltás, a közléskényszer kínzó mélységekből feltörő, általános érvényét húzza alá. A „visszhangozó” szavak „zuhataga” járja át a hős agyát, idegen nyelvek, hangok „csapnak össze”, „mosódnak egybe”: apja a sírból, Szókratész, könyvek bölcsességei. Ez a szövegmű változó alanyokkal, de minduntalan kiújuló vitává fajul. A „néma vita” legtöbbször gunyorosan kacagó, néhai barátjával, Barlovval, majd Napóleonnal, feleségével, végül Jim és John groteszk hangjaival alakul ki. A néma, hangtalan, avagy mormogás, dűnnyögés által kísért párbeszéd egyre kilátástalanabbá váló tudathasadás tünetei.

Az első kötet utolsó fejezete – a nyitó fejezethez hasonlóan – a metanarrációs mozzanatok göcöngtja.

Az elbeszélő hangja a mélyből tör fel, s a meghatározatlan alanyra irányítja a figyelmet.

A mormogás dimenziói mérhetetlenné tágulnak, jelentése univerzálissá. Az irracionális, pergő párbeszéd a személyiség felbomlását groteszk paródiába vonja: „Megmagyarázta, hogy itt, Londonban, az emigrációban, állandóan harcban áll egymással a két lény, akiket ő, tréfából, Jimnek és Johnnak szokott nevezni magában. Jim folyton azt harsogja a fülébe, hogy nyomorult koldus idegen országban, és az út menti árokban fogja végezni. Hogy az ember csak a saját hazájában lehet boldog . . . John viszont azt üvölti a másik fülébe, hogy egyáltalán nem kell szégyenkeznie amiatt, hogy orosz emigráns . . . Jim egyre azt sipítja a fülébe, hogy szégyellnie kell magát, mert az ő gyerekeik idegent fognak szolgálni. Még a nevüket is megváltoztatják. Franciákká, amerikaiakká, angolokká, németekké, olaszokká, félvéreké válnak. Úgy adják-veszik őket, mint régen a rabszolgákat. Trágyául szolgálnak, szétszórják őket a terméketlen területeken. Kinek van hát igaza: Jimnek vagy Johnnak?”

A befelé való fülelés parodikus kiélezése (a kényszerképzet hangjainak emberi nevekkel való felruházása) a hallgatózásnak immár azt a stádiumát tükrözi, amikor már nem a narrátor viseli a *London regényének* szövegtévesztéséhez nélkülözhetetlen fikatív fület, hanem maga a főhős. A külvilágból és a pszichikum belső tájairól érkező impulzusok közül is a hangok a legszuggesztívebbek.

A regényfolyam vége felé közeledve az eddig kiemelt metanarrációs eljárások egyre nagyobb gyakorisággal hálózják be a szöveget. A megfogalmazás egyre sarkítottabb, explicitébb lesz. A dűnnyögés, a suttogás minden formája fokozódik.

A fordulópontot, kifejeletet sürgető metanarratív eljárások közül a megszemélyesített hallucinatív hangok dialógusa bizonyul leghatásosabbnak. A megszólalások elmosódott alanyiségára, elvonatkoztatott, egyetemes jellegére van szükség ahhoz, hogy Rjepnyin minden oldalról körülzártnak érezze magát. Az önnön suttogását kihallgató főhős, a felkeresett fülorvos tanácsai, a viaszdugó, Odüsszeusz felemlítése a kirajzolódó groteszk paródiában a tragikus bohóc figuráját is felvillantja Rjepnyin lényében.

A fülorvosjelenet elemzésünk szempontjából kulcsfontosságú. A hangokhoz kötődő metanarráció ezúttal a felszíni cselekményrétegbe emelkedik fel. A parodisztikus tematizálás által a megszemélyesített hallucinációs hangok szereplőkké lépnek elő. A képzelet kísértethangjai benépesítik, uralják, terrorizálják a szöveget. Az önnön suttogását kihallgató hős végtelen, néma dialógusa egyre inkább valóságosává teszi azt, ami túlvilági.

A fikatív vita felgyorsítja a párbeszédet, egymás után peregnek a hangváltások. Az idéző félmondatok variálják a megszólalás alanyát: „hallotta a fülében Barlov suttogását”; „hallotta a megboldogult Barlov nevető hangját”; „harsogta a kép”; „visszhangzott a kongó hang a fejében”; „mormogta magában

ez az orosz”; „kiáltotta a fejében, ki tudja, hanyadszor, Barlov”; „mormogta Rjepnyin”; „hallotta most John nevetését”; „nevetett közbe Jim is”; „suttogta valami Rjepnyinben”; „kiáltotta megint Barlov, nevetve”; „mormogta a fülébe egy másik világból a halott Barlov”.

Ebben az *Aurora* című fejezetben a metanarrációs vonulat eléri csúcspontját, nagyban előkészíti a végkifejeletet.

Az utolsó fejezetek tényleges és fiktív párbeszédeiben a vita mintha elcsitulna, összefoglaló jellegű, erőtlen ismétlésekre kerül sor. A szokásos függő idézésformák között azonban végül egy minden hangot szintetizáló értelmezés jelenik meg: „mormogta Barlov, vagy John, vagy Jim a fülében”. A főhős agyában folyó szüntelen szóváltás témája is egyneműsödik: a halál kérdését explikálja.

b/5. Intertextualitás

A nyitó fejezet programjából a szövegek közötti jelölt és jelöletlen kapcsolatok aktualizálása sem hiányzik. Példáinkban már kiemeltük az idézetek legfrekvensebb megjelenési formáit.

A teljesség szempontjából azonban nem érdektelen az a katalógus sem, amely a Crnjanski-regényben explicite szereplő nevekből, címekből állítható össze. Ez a következő: Quintilianus, Dickens, Kirké, Shakespeare, Molière, Nyekraszov, Dosztojevszkij, Puskin, Szentivánéji álom, Tolsztoj, Verlaine, Othello, Szókratész, Rembrandt, Breughel, Byron, Swift, Blake, Goya, Manet, Napóleon, de Sade, Lermontov, Achilles, Seneca, Odüsszeusz.

E nem túl hosszú lista szerepe azáltal válik jelentős szövegszervező erővé, hogy a nevek, utalások többszörösen visszatérnek.

b/6. Nyelvi érzékenység

A regény tetemes részét képezik olyan eszmefuttatások, amelyek a nyelvek grammatikai, stilisztikai sajátosságaival, eltéréseivel, furcsaságaival. A kifinomult nyelvérzék nemcsak a nyelvek halk, zümmögő, lágy, susogó, avagy dalamos jellegére hívja fel a figyelmet, hanem cselekményszinti mozzanattá emeli a nyelvsajátosságok problémáját: „És nagyokat nevet egy-egy szón, amelyet, mondja, képtelen volna kiejteni, még ha öt fontot nyerne is vele. »Uvlekasztja. Predupregyity. Oszmotritelnosztj.« Többször is elismételte azokat a szavakat, amelyek már egészen hajmeresztőek voltak a számára: »rtut, rzsavscsina«. Sőt valóságos kis tudományos eszmecsere kerekedett abból a kérdéséből, hogy az r mássalhangzó miként állhat magánhangzóként is. Az őrnagy váltig erősítette, hogy ez csak a régi Egyiptomban fordult elő, hogy például az az orosz szó, hogy »szmerty«, bizonyára óegyiptomi eredetű . . . Viszont, ez a rövid kis szó,

hogy »szmerty«, amelyet azelőtt észre sem vett, most, ez után a vita után, egyszerre szép és kedves lett a számára. Szmerty? Milyen szépen hangzik, ha kimondják!”

A nyelvtani kalauzolásoknál is érdekesebb nyersanyagot képeznek a regényben a nevek listái, melyeket a hős szenvedélyesen gyűjt. A névkatalógusok kiterjedésüknél fogva is a térbeli kalandozás izgalmát jelentik, de különleges hangzásanyagként még fontosabbak, mert koncentrálják a nyelvi érzékenység számára becses hangminőségeket. A névismereti érdeklődés egy egész bekezdést tölt ki a női nevek „testével”.

Crnjanski számára a személynevek, akárcsak a helynevek, mitikus tömörségű rejtjelek: hangzás és jelentés különleges tömörségét fedezi fel bennük. A név hatalmát felismerő tudományos kutatások az onomasztika nyelvtudományi kereteit messze meghaladva a jelenség filozófiai, lélektani, filológiai, kulturális antropológiai és irodalomtudományi vetületeivel vetnek számot. A többnyelvi kontextust és a fülelés poétikáját kialakító *London regényében* a névszótárak egy olyan alkotói nyelvszemlélet tünetei, minek értelmében a név az idegen nyelvi betétekhez hasonlóan mikrovilágként működik egy nagyobb rendszerben.

4. VERBA DUPLEX

A többnyelvűség szóvisszhangjai, a nyelvek összevető vizsgálata, kisebb-nagyobb nyelvi egységek párhuzamos megjelenése, ez a különleges duplázó technika lazítja föl és teszi komplexszé a *London regényének* hagyományos mondattanát. Míg a *Vándorlások II.* szintaxisa regényarabeszköz hoz létre (vö. N. Milošević, 1970), az emigrációban íródó próza azt a vonulatot fejleszti tovább, amely korábban az archaikus beszédárnyalásban merült ki.

A dialogikus tudatban a regény mint hangzó anyag nem egy, hanem több nyelven szólal meg. Az előző művek zárt referenciális jellegét feladva az író elérkezik az implicit és explicit metanarráció kiérlelt formáihoz. A címtől kezdve az első fejezet poétikai programbeszédén át a megvalósításig következetesen érvényesíti ezt a koncepciót. A poétika elbeszélésének igénye ebben az írói világgépben az első fejezeten kívül nem ölt direkt formákat. A nyílt poétikai diszkurzusnak nincs helye Rjepnyin történetének kibontásában. A regény poétikájának megfogalmazása a hangok–fülelés cselekményszintjén relációja által kódolt.

A narrátorhoz kapcsolódó merev kitételek (a valóságillúziót romboló „regényünk hőse” kifejezés) képezik az explicit önreflexió tartóoszlopait.

A narrátor beavatkozásai is a fülelés poétikájába illeszkednek, s a mű implicit önreflexiója is ebből fakad. A *London regénye* egy szakadatlan mormogás terméke, hangok zuhataga, suttogó hangok kórusa abban a végtelen, néma dialógusban, fiktív vitában, amelyben a megszólalás alanya sokszor elmosódik.

Az alapanyagára: a hangra elenyire rámutató mű eleve „kitakarja” konstruált jellegét. A többnyelvi párhuzamosítási effektus tovább fokozza ennek a hangnak a rezonanciáját. Az egymásból kibomló hangok egymás leképzései. Ezek a több nyelven ismétlődő hangok és visszhangok hálózják be a regény medrét.

A párhuzamok és ismétlődések szabályos formáit Crnjanski az *Örökös vándorlás* első kötetében mutatta fel „a gyűrűs kompozíció csodálatosan szép példáján” (N. Petković, 1985).

Az ismétlődések legnagyobb koncentrációja általában a regény elején és végén jelentkezik, az egész szövegtestet szemlélve pedig a motívumok a szegmentumok mind nagyobb és nagyobb bekeretezésére szolgálnak.

A jelképhez kötődő ismétlődések burkolt asszociációs formák. A *London regényében* nem elhanyagolható az a cselekményszintű tényező, hogy a történet egy házba való bekopogtatással indul, s egy lakás végleges elhagyásával zárul. Ebben a lappangó, mitikus jelképben a szöveg világába való belépés és a belőle való kilépés aktusa is tükröződik.

Az ismétlődések művön belüli legterjedelmesebb hálóját az idegen nyelvű megnyilatkozások egész szövegteret befedő, következetes alkalmazása s ezeken belül a tartalmilag is összecsengő, avagy azonos mozzanatok sora hozza létre. Az idegen nyelvű motívumok a szöveg csomópontjai.

Az öngyilkosság gondolatát érlelő regényben a „szmerty” vonzáskörébe terelődik minden, ami az utolsó fejezetek jobbára késleltető szerepű dialógusaiban elhangzik.

Az idegen anyag hangzásilag és tipográfiaailag is elüt, ezért világítótestként sugározza be a kisebb és nagyobb szemantikai köröket, hosszabb ideig megőrződik az emlékezetben.

A *London regényében* az idegen szavak ismétlődő jelenléte gerjeszt egyfajta ritmust, amely szabálytalanul, de átjárja az egész zilált szövegteret. Az adott nyelvrendszerből való kilépés, a verba duplex a nyelvi anyag és eszköztár tágas térségeit nyitja meg, s ezeknek a nyelvi határoknak az átjárhatósága a zárt világok közötti érintkezés élményét nyújtja. Az átbillenés a másik nyelvbe átbillenés egy másik világba. A regény legtöbb hőse több világ birtokosa, és tetszés szerint választ, ingázik közöttük. Maga a választás is olyan gesztus, amely szemantikailag súlyt ad a választott nyelven kimondott szónak.

A többnyelvűség ugyanakkor az egyetemes emberi érvényét vetíti rá a hősökre: világpolgárokként tág horizont áll rendelkezésükre. Crnjanski bolyongásainak belső dimenziói (vö. Mirjana Popović Radović, 1993) ezek.

Mindeme bolyongások a nyelviség által mutatkoznak meg, a különleges nyelvi kiképzés kerül előtérbe, amiben a metanarráció tünetei ismerhetők fel. A soknyelvűség az összemberi történelemben és kultúrában, de főleg nyelvben gondolkodó regénykoncepciót hivatott megvalósítani.

Rjepnyin nemcsak származását illetően arisztokrata, hanem intellektuális értelemben is. A „szrednyij klassz” megalkuvásait, minden magasabb rendű

elhivatottság nélküli életvitelét hevesen elutasítja. A kultúra, a nyelvek gazdag és disztíngvált világának fényében az emberi nem nemességének elismerését várna el a történelmi sorslehetőségektől. Személyiségének emelkedettsége és elvárásainak magas foka képessé teszi őt arra, hogy pályájának tapasztalatai az emberiség vonatkozásában is mérvadók lehessenek. A regény és a hősök többnyelvűsége ennek az univerzalitásnak a függvénye.

Ebben a kontextusban azonban az anyanyelven kimondott szavaknak is megvan a sajátos aurájuk. Ezek mindig a legmegrendítőbb mélységeket forgatják fel, nosztalgiával átitatott identitásvágyat hordoznak. Meggyőzőek azok az értelmezések, amelyek szerint Crnjanski számára az anyanyelv úgymond térré változott. „A londoni emigráció huszonöt éve alatt Crnjanski számára az anyanyelv, amelyen a műveit továbbra is írta, szülőföldje belső hangjává változott.” (M. P. Radović, uo.) Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ez a belső hang más nyelvek szólamaival együtt teremti meg a maga kánonát. Nem babiloni zűrzavar ez, hanem egy sokféleség birtoklásának képessége.

Az idegen nyelvű betétek jelentősége a mitológémákká duzzadó helynevek szerepéhez hasonló, amelyekből kibontható a történet rejtőzködő lényege. Ezek a kiemelt és más nyelvű kontextusba ágyazott szavak is mitikus erővel sugározzák be a szöveget.

A Crnjanski tértapasztalásával kapcsolatos felismeréseket hasznosítva az író nyelvi szenzációkkal zsúfolt bolyongásáról, egyfajta álomnyelvtanról beszélhetünk, amely a *London regényének* architektonikáját meghatározta. Crnjanski szerb, angol, orosz, francia, olasz nyelválmodása, a más nyelvű visszhanggal ellátott szavak poétikája a hang és a csend egymást tükröző univerzumában, ebben a „néma kiáltásban” teljesedik ki. A regény mint fülelés egyre inkább egy túlvilági dialógus hangtalan zajlásait figyeli, egyre inkább önnön óriási testére tapasztja kozmikus fülét.

VONATKOZÓ IRODALOM

1. Petković, Novica: *Seobe*. Zavod za udžbenike, Beograd, 1985
2. Milošević, Nikola: *Roman Miloša Crnjanskog*. Srpska književna zadruga, Beograd, 1970
3. Subotički, Zoran: *Užas i lepota smeha*. Matica srpska, Novi Sad, 1988
4. Radović, Mirjana Popović: Miloš Crnjanski irodalmi műhelyének terei az emigrációbar (1940–1965). In: *Miloš Crnjanski és a szerb kultúra*. JATE, Szeged, 1993
5. Jerkov, Aleksandar: *Od modernizma do postmoderne*. Jedinstvo, 1991

IRODALMI MÚZEUM

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ AZ ÖNKÉPZŐKÖRBEN

A szabadkai közs. főgymnasium Önképzőkörének 1902. okt. 12-én tartott III. rendes ülése

A jegyzőkönyv felolvasása előtt Kálnai két indítvánnyal járul a kör elé. Indítványozza először, hogy az október 6.-i felolvasás és emlékbeszédet díszkönyvbe írják, amit a kör egyhangulag elfogad; másodsor, hogy az új alapszabályok tárgyalására a kör egy bizottságot küldjön ki. A kör ez indítványt is elfogadván, bizottsági tagokul Boroviczény Elemér, Schmaus Dezső és Szabó B. István VIII. Radvánszky István és Rex Sándor VII. osztályú tanulókat, azonkívül a kör képviselőjében Kosztolányi Dezső titkárt és Friedmann Ferenczet az alapszabályok készítőjét választotta meg. (Betoldás) Kosztolányi ekkor az előző ülésen általa indítványozott és a kör által elfogadott Kossuth óda, és Kossuthot méltató értekezés pályázat határidejének kitűzését kéri. A kör 1903. márczius 1.-ét tűzi ki határidőül.

*

Ezután következik a jegyzőkönyv felolvasása és hitelesítése, mely után elkezdődik a nűsor tárgyalása.

1. pont: Részletek Szeibenburger Károly főgymn. tanár „Bottyán generális” című történeti színművéből a szerző jelenlétében.

Személyek:

Bottyán János kurucz főgenerális: Kálnai Dezső

Boldogfai Kiss János apát, esztergomi kanonok: Turzay József

Grassalkovics János: Schmaus Dezső

Szabó Meyzes Friedmann Ferenc

Horváth István Bottyán unokái Kováts György

Ujváry Mihály zászlótartó a kurucoknál: Turzay József
Gróf Haiszter Hamubae csász. generális: Pollák Lajos.

Az előadás után szerző köszönetét nyilvánítja a körnek, hogy darabját műsorukra felvették.

Az előadáshoz hozzászólnak: Kosztolányi Dezső a ki az előadást egészében vizsgálja s elég jónak tartja, szerinte kitűnt különösen Schmausz és Turzay, akit jobban szeretett volna Bottyán szerepében látni, mert Kálnaiban inkább a színészt látta, mint a kuruc generálist, kifogásolja színészi előadását. Általában dicséretes az előadás.

Kertész Géza ellentétben Kosztolányival Kálnai előadását tartja a legjobbnak, eltekintve a hadarástól. Bottyán az összes szereplők közül éppen neki való volt. Ajánlja az előadást a dicséretesre.

Az előadás értéke dicséretes.

*

II. „Merengés” nevű költemény bírálata, írta és felolvasta Brenner József. Szerinte a versben vannak új dolgok is, de sok régi is, általában döcögős a versezete, rosszak a rímei és az egyes strophák közt nincs logikus kapcsolat. A munkát elfogadja.

Hozzászólnak: Pollár Lajos, akinek nem tetszik a bíráló bevezetése. Általában a bíráló nem foglalkozik eléggé a tárggyal, a mű jobb, mint a mire a főbíró ítéli. Értékét „figyelemreméltónak tartja.

Friedmann Ferenc a főbíró bírálata bírálja, különösen annak magyartalan kifejezéseit. A főbíró nem foglalkozik eléggé a tárggyal. Egy nagyszavú bevezetés után úgyszólván smmitmondó bíráló következik. Ajánlja, hogy a bírálót, mint munkát ne fogadják el. A költemény szerinte figyelemreméltó.

Scossa Gyula szerint a költemény erőltetett, hasonlít a holdvilágköltészet termékeihez. Figyelemreméltónak tartja.

Rex nem tartja a verselést éppen rossznak, sőt szerző majdnem a versnek áldozta fel a darabot. A mű értékét figyelemreméltónak tartja.

Kosztolányi Dezső a bírálót az önképzőkör rendes bírálatain felülemelkedőnek tartja, előrebocsájtván azt, hogy ő Brennerrel „izmos rokonsági kötelékben” lévén nem szándékozott a bírálathoz szólni, de miután annyian ütik, kénytelen védeni. Fejtegeti a vers rossz oldalait és a bíráló magas szellemét. A munkát elfogadhatónak tartja.

Kálnai Dezső a bíráló ellen emel kifogást, szerinte az egész bíráló üres, tartalmatlan, mely nem tekinti az önképzőkör bírálóinak célját, t. i. hogy a hibákat kimutatva javítson, ellenben ott, ahol nincs hibát keres, ahol van ott nem mutatja ki. Miután ezen állításait bizonyítja, a művet figyelemreméltónak találja.

A kör a „figyelemreméltó” fokot fogadja el.

Brenner válaszol az egyes bírálóknak s védeni igyekszik álláspontját. Szavainak befejezése után a teremből kivonul.

Szerző: Freund József megcáfolni igyekszik a főbíráló állításait s megköszöni a körnek az ítéletet.

*

III. Zalár: „Zizim”, költemény, szavalja: Krausz Sámuel.

Hozzászólóknak: Scossa, a kit a szavalat nagyon meghatott, bár Krausz a végén kifáradt. Dicséretre ajánlja.

Kugler szerint a szavaló ne válasszon többé ily darabot, mely nem az ő temperamentumához és hangjához való. A „jó” fokra tartja érdemesnek.

Kertész Géza nem tartja jónak a szavaló hangját és mimikáját. A szavalatot jónak tartja.

A vezető tanár úr csak jó fokot ajánl, mert voltak a szavalatnak hibái.

A kör szavazás útján, szótöbbséggel a dicséretes fokot fogadja el.

IV. A ruhákról, felolvasás (németből szabadon átdolgozva) felolvassa: Pollák Lajos.

Hozzászólóknak: Geiger Mátyás, aki Shakespeare „Hamlet”-jéből idézve a satirikus felolvasás állításait igyekszik czáfolni, a felolvasást jegyzőkönyvi dicséretre tartja érdemesnek.

Kertésznek tetszik a felolvasás, a mely satirikusan gúnyolja a szalonokban forgó piperéskedő ficsurakat, jegyzőkönyvi dicséretet ajánl érdemfokául.

Kosztolányi szerint a felolvasó kevés új dolgot adott az eredeti német szöveg fordításához, többet várt volna tőle. Szerinte a felolvasás csak figyelemreméltó.

Friedmann szerint az eddigi bírálók nem értették meg a felolvasás célját, mert nem az a célja, hogy gúnyolja azokat, a kik tisztán, rendesen, a kor ízlésének megfelelőleg öltözködnek, hanem az, hogy nevetségessé azokat a divatosan öltözködő, hencegő ficsurakat, a kik csak az öltözékre és születési aristokrátiájukra büszkék, míg a szellemet, a tudást fitymálják, megvetik. És ezt a célát a felolvasó jól el is találta, a miért dicséretesnek tartja.

Krausz és Matkovits dicséretet ajánlanak, míg Munk figyelemreméltót.

Szavazat útján szótöbbséggel figyelemreméltó lett.

V. Petőfi Sándor „Arab”, szavalja Weisz Áron VIII. o.

Hozzászólóknak: Fábián, aki azt állítja, hogy szavalónak lámpaláza volt s épen abból folytak egyéb kisebb hibái. A szavalatot jó középszerűnek tartja.

Kunetz Sándor szerint a szavalat nagyon monoton volt a mimikája rossz, a darabot sem tudta jól. Gyenge fokot ajánl.

Kugler szerint Kunetz bírálata drákói szigorral történt, mit egy kezdő szavalónál nem szabad megtenni. A szavalat igenis megérdemli a jó középszerű fokot.

Friedmann és Rex bírálják még a szavalatot, előbbi jónak, utóbbi jó közepszerűnek tartja.

A kör határozata szerint értéke: jó közepszerű.

Ezzel az ülés befejeződött.

Az ülésről hiányzottak: Brenner József, Kopilovits József, Licht József, Radvánszky István és Wilhelm Imre rendes, Balog József, Brcsich Miklós, Grünfeld Jenő, Kosztolányi Antal, Runyákovich Lukács, Schossberger Endre, Szokola Leo és Tóth Gyula rendkívüli tagok.

Kelt Szabadkán 1902. okt. 21.

Révfy Zoltán s. k.
vezető tanár

Kálnai Dezső s. k.
főjegyző

A szabadkai közs. főgymnásium önképzőkörének 1902. nov. 9-én tartott IV. rendes ülése

A jegyzőkönyv felolvasása és hitelesítése után Rex Sándor, mint az alapszabály rendezésére kiküldött bizottság jegyzője, felolvassa a bizottság okt. 13-án tartott ülésének jegyzőkönyvét a mit a kör tudomásul vesz. A vezető tanár bejelenti, hogy az alapszabályok közül csak azok lépnek életbe, melyek a régi szabályokkal maguk egészében nem ellenkeznek. Ezeket a kör volt vezetőivel való tárgyalás után fogja megállapítani.

*

A műsor I. pontja: Vörösmarty Mihály: Az „özvegy”, költemény, szavalja: Kovács György 7. oszt. tan.

Hozzászólnak: Scossa, a ki, mivel a szavaló a költeményt jól megtanulta, az érzelmeket kellőképp kifejezte, jó fokra ajánlja.

Munk Arthur szerint az érzelmeknek semmi árnyalata nem volt a szavalatban, a költemény különben sem a szavaló hangjához való, ezért közepszerűre minősíti.

Bauer Ernő, tekintve azt, hogy a szavalatban semmi jó nem volt, sem az érzelmeik kifejezése, sem az átmenet ezért gyengégre ajánlja.

Geiger Mátyas hasonló értelemben szól, megjegyezvén, hogy a szavaló sokszor és rosszul scändált.

A vezető tanár úr a szavalat értékét közepszerűben állapítja meg.

II. Csokonai „Dorottya”-jának fejtegetése cz. munka bírálata. Írta és felolvasta: Friedmann Ferenc, 8. o. t.

Kifogásolja a szerző egyes hibás állításait, néhány magyartalan kifejezését, jó oldalul hozza fel a szerkezet arányosságát, stílus egyszerű szépségét. A munkát figyelemreméltónak tartja.

Hozzászólnak: Scossa, ki a bírálóban csak tudomány fitogtatást lát és ezért azt csak elfogadja.

Weisz Áron szerint a bíráló mindenben kifogástalan és ezért a díszkönyvbe ajánlja, a munkát jegyzőkönyvi dícsérettel kéri jutalmazni.

A következő felszólaló Kosztolányi Dezső titkár, a kört és a vezető tanár urat megsértette. A tényállást a zárt ülés jegyzőkönyve tartalmazza.

Pollák figyelemreméltó fokot ajánl.

A vezető tanár úr bírálóinak komolyságáért megdícséri a főbírálót. A mű értéke: figyelemreméltó.

Szerző: Kunetz Sándor 7. o. t. Hosszabb beszédében igyekszik megcáfolni a főbíráló állításait. Friedmann védi álláspontját.

III. Hortobágyi József: „Riadó”. Szavalja Osztrogonatz Ferencz 8. o. t.

Hozzászólnak: Hegedűs Benjámín 8. o. t. Üdvözlí a szavalót, nemcsak jó szavalatáért, hanem azért is, mivel ezen vallásos tárgyú költeményt, mely át van hatva a haza és a vallásszeretet eszméitől ez eszmékhez méltóan előadta. A lelkesült hang megegyezik a költemény lelkes hangulatával. Dicsérendőnek tartja, hogy a szavaló ily vallásos szavalatot választott, aminőt az önképzőkörben három év alatt nem hallott. A szavalatot dicséretes fokra ajánlja.

Weisz Áron szerint felekezeti, nemzetiségi darabot szavalni a körben nem szabadna. A szavalat értéke közepszerű.

A kör a szavalat értékét dicséretes fokban állapítja meg.

IV. Petőfi Sándor. „Szüleim halálára”, szavalja Krausz Sámuel 7. o. t.

Hozzászól: Schmausz Dezső, aki tekintve azt, hogy a szavaló a darabot nem tanulta meg, bár a szavalatot más tekintetben hibátlannak tartja, jó fokot ajánl.

A szavalat értéke jó.

*

V. „A palota és kunyhó” cz. munka bírálata. Írta és felolvasta: Osztrogonatz Ferencz. Rámutat a darab fényoldalaira, de a jóval csekélyebb mennyiségű árnyoldalt sem hagyja figyelmen kívül. A művet jegyzőkönyvi dicséretre tartja érdemesnek.

Geiger szerint a munka nem magasztalendő annyira, mint a főbíráló magasztalja, figyelemreméltó fokozattal is eléggé meg van jutalmazva.

Matkovich úgy a bírálókat és a munkát hibátlannak tartja.

Rex szerint a munka stílusa még a kezdet kezdetén áll.

Figyelemreméltónak tartja.

Munk megegyezik Rexszel.

A mű értéke figyelemreméltó.

Szerző: Omerovits Tamás megnyugszik a kör ítéletében.

Vezető tanár úr erre berekeszti a rendes ülést és a zárt ülést elrendeli melyről ő távozik.

Szabadkán 1902. nov. 10.

Révfy Zoltán s. k.
vezető tanár

Kálnai Dezső s. k.
jegyző

A szabadkai közs. fő-gymnásium önképzőkörének 1902. nov. 9-én tartott zárt ülése

Az előző rendes ülésen Kosztolányi Dezső titkár a vezető tanár urat és a kört megsértette és az ülésről távozott. Vezető tanár úr rendeletére a kör 1/2 12 óra után zárt ülést tartott, hogy a tényállást megállapítsa. A zárt ülés vezetését Kálnai Dezső - jegyző, titkár helyettesre bízta, a vezető tanár úr, a ki a zárt ülésről eltávozott.

Kálnai Dezső az ülést megnyitván elfogulatlan határozatot kér a kör tagjaitól s figyelmezteti őket, hogy ne adjanak helyet a rokon, vagy ellenszenvnek, hanem a tiszta igazság vezérelje őket. A szót ezután Friedmann Ferencnek adja meg, ki indítványozza, hogy a kör mondja ki, hogy a titkár eljárását rosszalja s a vezető tanár iránt szeretettel és bizalommal viseltetik. Az indítványt a kör egyhangúlag elfogadja. Ezután a kör a tényállást a következőkben állapítja meg:

„Az önképzőkör előző rendes ülése műsorának második pontjánál (Csokonai »Dorotya« cz. eposza fejtegetésének bírálata) Scossa és Weisz felszólalók után Kosztolányi a főbíró, Friedmann Ferenc bírálatát bírálván ezeket mondja: »A Weisz által diszkönyvbe ajánlott bírálat nem egyéb mint az itt-ott felszedett tudakosság üres fitogtatása. Az, hogy Csokonai a nagy erdőre vitte tanítványait, tanártársaival összeveszett s ez egész életére kihatott helyesen nincs a bírált munkában említve, mert ezt mindenki tudja, Kazinczy, Révai említése is felesleges lenne.«” (Bár a munkában az irodalmi viszonyok jellemzésénél Gvadányi, Horváth Ádám, és Versegly Ferencz meg vannak említve). Majd gúnyos hangon így folytatja: „A bíráló gyakran használja a gúny kétélű fegyverét, pedig, aki ezzel él annak biztos talajon kell állnia mert másként kinevetik. A rómaiak is kifütyülték az ügyetlen gladiátorokat, mi is kinevetjük

Friedmannt, a ki a germanismus ellen szól; bár maga is germanisál. Hát »magyarul van mondva«, az magyarul van mondva? Ez a legrettentőbb germanismus.”

Szavai végeztével a vezető tanár úr kijelenti, hogy Friedmann bírálatának hangja nagyon is komoly és korrekt, árnyéka sincs benne a gúnynak; a titkár a germanismus ellen szól, bár maga is szokott germanismust használni.

Kosztolányi (helyéről indulatosan felugrik). „Soh sem használok germanismust, ha használtam, mutassa ki!”

A vezető tanár úr erre azt jegyzi meg, hogy majd alkalom adtán kimutatja.

Kosztolányi (az előtte levő könyvet felkapja és szenvedélyesen a padhoz csapja, majd a vezető tanár úrhoz közelebb ugorva így szól) Ez gyerekesség! Tudok annyit mind a tanár úr! Különben én itt nem maradok, az ülést itt hagyom! (Erre a tereméből, az ajtót becsapva, elrohan).

A vezető tanár úr kijelenti, hogy magát megsértve nem érzi, de a körnek a támadásért elégtételt fog szerezni. Beszéde közben újra a terembe jön Kosztolányi és a bírálói asztal előtt megállva felkiált: „Hol a kalapom! hol a kalapom!? Majd elégtételt szerezek én magamnak! Van annyi önérzetem és tudásom, hogy az iránt (vezető tanárra nézve) tiszteletet követeljek.” Szavaira a vezető tanár úr csak ennyit jegyez meg: „Önérzete az van, tán nagyon is sok.” (Kosztolányi a tereméből az előbbi módon távozik). Az ülés folyamán a következő levelet küldi be a jegyzőnek:

„Tisztelt jegyző úr! Friedmann Ferencz bírálatát, mit az általam megindítandó fegyelmi eljárásban érv gyanánt fogok használni, haladéktalanul juttassa kezeimhez. Tisztelettel Kosztolányi Dezső titkár.”

Még mielőtt erre vonatkozólag a kör határozhatott volna Kosztolányi harmadszor is a terembe jó és a jegyzőhöz fordulva kérdezi: „Egy levelet küldtem, hát megkapom a bírálatot, megkapom?”

Kérdésére a vezető tanár úr tudtára adja, hogy ezt csak akkor kapja meg, ha a kör szükségesnek látja.

A tényállás ilymódon való megállapítása után a zárt ülés befejeződött.

Kelt Szabadkán 1902. nov. 10-én

Kálnai Dezső s. k.
jegyző
titkár helyettes

A szabadkai közs. főgymnásium Önképzőkörének nov. 23. tartott feloszlató ülése

Az előző zárt ülés jegyzőkönyvét az Igazgatóság a kir. Főigazgatóság elé terjesztette, melynek alapján a Főigazgatóság elrendelte az önképzőkörnek ez évre való feloszlását. Kosztolányi Árpád igazgató, a kör elnöke egy beszéd és a Főigazgatóság leiratának felolvasása kíséretében az Önképzőkör működését jelen tanévre beszüntette.

A beszéd és a Főigazgatóság leirata szóról-szóra itt következik:

Szomorú hivatalos kötelességet jöttem ma teljesíteni az Önképzőkörbe: oly tisztet, minőt a tanintézet hosszú fennállása óta igazgatónak sohasem kellett végezni.

A jelen és a megelőző évek alakuló ülésein mondott elnöki megnyitó beszédeimben hangsúlyoztam az önképzés fontosságát, a körnek hosszú időre visszanyúló eredményes munkásságát, s egy ízben felemlítettem azon kedves emlékeket is, melyek engem e körhöz fűznek, melynek 30 év előtt magam is, mint e tanintézet tanulója, még régi szervezetében tagja és tisztviselője voltam.

De mindannyiszor s különösen a folyó tanév elején különösen kiemeltem azt is, hogy a régi hagyományos sikerű működésnek csakis úgy lehet méltó folytatása ha az ifjúsági körtől minden személyeskedés, az ellenszenvenk bármily alakban való megnyilvánulása távol marad. Ezen enuntiációimat a megvalósulásnak annál alaposabb reményével tehettem, mert a kör 1883 óta új, modern alapon fejlődött tovább s az akkor létesült alapszabályok erre bizonyos fokig garantiát is nyújtottak.

Fájdalom! a még f. é. szeptember havában e kör sikeres további működését illető reményeim a novemberi fagy ép úgy tönkre tette, mint a mezőnek későn nyíló, őszi virágait. A folyó tanévben e kör rövid két hónapi működése után oly szomorú jelenségekről kellett hivatalosan értesülnöm melyek lelkeket szomorúsággal s a további sikeres működésre nézve aggályal töltötték el. Nem lehet és nem is célom itt, ez alkalommal azt kutatni, hogy e jelenségek ephemer természetűek-e, vagy részben a multa vezethetők vissza, hogy azokat csak a fiatalos hévnek vagy talán egyéb körülményeknek is tudhatni-e be: nekem jelenleg csak az a szomorú, hivatalos kötelesség jutott osztályrészemül, hogy ezt a sajnos tényt constatáljam.

Kötelességemnek ismertem azt is, hogy az aggasztó jelenségekről a kir. Főigazgatóság is hivatalosan értesülést szerezzen. Ennek alapján a kir. Főigazgatóság a következőleg intézkedett:

„A szegedi tankerület kir. Főigazgatósága. 1946 szám. Nagyon fájdalmasan érintett, hogy a szabadkai főgymnásium Önképzőkörében oly szellem nyilvánult meg, a melyet nem lehet és nem szabad helyeselnem. A társi szeretettől áthatott és tanulói alárendeltséggel párosult hasznos önképzés menetét oly természetű villongások zavarták meg, a melyek nemcsak az ifjúság iskolai foglalkozására gyakorolnak kedvezőtlen befolyást, hanem esetleg kihatással

bírhatnak az egész életre is. Annak kifejezésére, hogy az önképzőkör ezen szellemét helytelenítem, de egyúttal okulásal a jövőre, a folyó iskolai évre az önképzőkör működését ezennel felfüggesztem. Felhívom a t. Igazgatóságot, hogy ezen intézkedésemet kellő intelmek kíséretében közölje az ifjúsággal. Szeged 1902. nov. 19. Dr. Platz s. k. tank. kir. főigazgató. A szabadkai közs. főgymnásium t. Igazgatóságának.”

Midőn ezen kir. Főigazgatósági végleges intézkedést az Önképzőkörnek hivatalosan tudomására hozom, annak záró szavaiban foglalt utasítás szerint én is reményemet fejezem ki, hogy ez a jövőben leendő üdvös okulásul fog szolgálni. A jelenlevők közül azok, kik a jövő tanévben is úgy ezen tanintézetnek, mint az Önképzőkörnek tagjai maradnak, beláthatják ebből, hogy ezen ifjúsági egyesületben csak sine ira et studio lehet munkálkodni, s hogy azt a csorbát, mely az új alapokra fektetett Önképzőkörön 19 évi fennállása óta a mai napon történt első felfüggesztésével történt, a jövőben csak úgy lehet kiköszörülni, ha a kör visszatér működésének régi medrébe, melynek partjain a siker virágai illatoznak.

*Adja Isten, hogy így legyen!
Az önképzőkör ezzel az
1902–1903.-iki tanévben meg
szűnt működni.*

Kelt Szabadkán 1903. ápr. 22.

Révfy Zoltán s. k.
vezető tanár

Kálnai Dezső s. k.
jegyző
titkár helyettes

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÁVOL SZABADKÁTÓL

Szathmári István: *Ünnepnapok*. Szabadegyetem, Szabadka, 1995

Háromkötetnyi prózaelőzmény – az *Andok felé* (kisprózák, 1988), az *Álmok és életek* (regény, 1992) és *A villamos és más történetek* (novellák, 1995) – jelenti azt az érlelődési alapot, melyre az *Ünnepnapok* című negyedik Szathmári-kötet épülhet. A három előző kötet anyaga műfaji és tematikai szinten is tükrözi a minőségi felfelé haladás irányát. Az első kötetében kisprózával jelentkező, ezekből regényt szervező író két utóbbi kötetében már a novella, illetve a vele sokban rokon, sok szempontból együtt ható rövidtörténet formájában jeleníti meg utazástörténeteit. Szathmári műveinek kulcsmotívuma, hőseinek létformája ugyanis az utazás. Történetből történetbe, kötetből kötetbe való „vándorlása”, áttevődése folyamán maga az utazásmotívum is módosult. Az *Andok felé* szövegei az utazás látványelemeit rögzítik s benne a lírai indíttatású mesélő a felfedezés és a megismerés élményét, ihletét szólatlatja meg. Az *Álmok és életek* lírával átszőtt történetegységei már határozottabban kötődnek egy konkrét valóságszelethez, nevezetesen Szabadkához. A Szabadka-élmény, a város szintű felfedezés jelensége, illetve a tőle való eltávolodás ténye a(z) (ön)személyiség feltárásának, felfedezésének lehetőségeit is megteremti. *A villamos és más történetek* szereplői is utasok, de ők inkább csak a várost utazzák be villamossal, később pedig képzeletben.

Az *Ünnepnapokban* az utazás iránya fordított (nem Szabadkától elfele, hanem a nagyvilágból visszafele tart iránya). Itt már nem a világba fordulás, az elutazás és az új világok megismerésének lehetősége, hanem a visszatérés ígérete, az egyszeri hazatérés ténye, a képzeleti felidezés sikeressége jelent ünnepet. Amíg az előző kötetekben az utazás fogalmához az átélés, a felfedezés és a megismerés jelensége tartozik, addig az *Ünnepnapok* rövidtörténeteikhez az otthontalanság képzelete. Az epikus tartalmakat szervező írói én különösen a középső ciklusban (*Majdnem riport*) lesz dominánssá, amikor távozásának, gyökértelesség, otthontalanná válásának, elmagányosodásának történeteit fogalmazza, jeleníti meg előttünk.

Az *Ünnepnapok* első fejezete, a Karolina-ciklus, ugyancsak egy világba vetődő, otthonától elszakadó, de helyét a városban, Budapesten hiába kereső lányról szól, az ő kálváriájának, téblábolásának és visszatérésének történetét vetíti elénk. Ahogy a lány, vágyainak engedve, bizakodással keres magának jobbat a másik országban, szinte ugyanazon helyszíneken és sikerrel (sikertelenséggel) mint az író, szinte női megfelelőjévé, előképvé válik annak.

Az írói én világban „kicsinységének” és tehetetlenségének képe furcsa módon nem Budapest VII. kerületének sivársága közepette a leghangsúlyosabb, hanem Szabadkán, távozás előtt vagy visszatérőben. A *Fölmondásom története* című szövegben szinte „madártávlatból” tekintünk le a „fölmondás útján” haladó íróra, akit „rossz világ” vesz körül, a „jobb” ígérete csábít odaát, s akit közöny fogad itt és amott is.

Az *Ünnepnapok* szövegei leromlástörténetek: az élet ellehetetlenüléséről szólnak az otthon világában (az átváltozott, rosszá lett ismeretben, a szülővárosban), majd később idegenben (a nem befogadóban és nem befogadhatóban, odafönt). Valamennyi történet a távozás–kiábrándulás–visszatérés viszonyrendszerében bontakozik ki. Mind Karolina, mind a *Majdnem riport* fejezet író hőse, eleinte csak vendégeskedik a városban, majd később (némileg az ideiglenesség érzetével) fel is cseréliik szülővárosukat Budapestre, keresik helyüket az életben és a szerelemben is, mindkettejüket elutasítás fogadja mindenütt, minden területen, kiábrándulnak, és a visszafelé vezető utat építik. Így lesznek a rövid hazlátogatások valóságos ünneppé, például, amikor az író, karácsonyra hazlátogatva, halat cipel a táskájában, abban, amelyben egykoron jegyzeteit hordta. A Karolina-ciklusban egy érdekházasság szerencsétlen alakulástörténete pereg le előttünk, míg a *Majdnem riport* a szerelem elmúlásáról, kihűléséről, a tragikus veszteség élményéről ad képet.

A hold, a sziget és a többiek című fejezet valamennyi szereplője téblábolója, csellengője, elveszettje, tehetetlen szemlélője a világnak. Hősei utaznak, látogatóba mennek, kirándulnak, szerelmeskednek, barátkoznak, unatkoznak, elkeserednek: történik velük az élet. Egyik legkomplexebb szövege e résznek *A lenti város* című, amelyben a mesélő szereplő először szakad el a meghittnek és kedvesnek hitt szülővárostól, s kerül a lenti városba, amelyet idegennek érez, amelyet nem fogad el, és ahol először találkozik az emberi kapcsolatok felszínességével, ürességével, az emberi lét leromlottságának képzetével.

A közvetlen környezetben zajló események, a velünk történtek hatására, amelyek negatív irányultságúak, az elmúlt egynéhány évben irodalmunk égisze alatt több ún. távozástörténet nyert prózaformát, több könyv jelent meg, melyben írója otthona elvesztésének, kényszerű távozásának történetét mondta el. Szathmári *Ünnepnapok*ja egy újabb ilyen sorsrajzzal gazdagította, gazdagította irodalmunkat.

BENCE Erika

ÚJ NÉPRAJZI ÖSSZEFOGLALÓ

Beszédes Valéria: *Örökség*. Kis magyar bácskai néprajz. Életjel, Szabadka, 1995

Beszédes Valéria *Örökség* című „kis magyar bácskai néprajza” immár a negyedik összefoglaló munkája a hazai magyar folklorsztikának. Pénovázt Antal, Jung Károly és Bosnyák István művei után Beszédes Valéria könyve újdonságszámba vehető. Újdonsága a témához való közeledése, előadásának közvetlensége, bensőségessége, személyessége („Volt a családjunkban egy idős, szent életű néni, aki voltaképpen nem is tartozott a rokonsághoz . . .” Vagy: „A nagymamára emlékezem, arra a szellemi örökségre, melyet ránk hagyott, gyerekeire és unokájára . . .” Vagy: „A néprajz ürügyén olvasóimmal már több alkalommal gyermekkori élményeim is megosztottam, mert minden bizonynal ezeknek is szerepük volt hivatásom megválasztásában . . .”), szemléletének tágassága és kutatókedvének frissessége. Nem szabályos néprajzi kiadvány készült tehát Beszédes

Valéria folklorista műhelyében. Azért sem szabályos, ne mondjuk, hogy rendhagyó, mert nem értekezik a néprajzi jelenségekről, hanem előad, népszerűsít, beavat, de nem tesz engedményeket sem. Érzékelhető, hogy leírása mögött egzakt ismeretek vannak, amelyek felölelik a magyar néprajz nagy területeit, de nem tapad a folklór hagyományos és kedvelt műnemeihez: a népdalhoz, a népballadához, a népmeséhez, hanem a népélet megnyilvánulásai felé fordult a figyelme, mintegy mozgásában és állandó változó állapotában látja a népéletet, illetve annak a könyvében felölelt szegmentumait. Csak néha-néha halljuk halk sóháját az eltűnő népélet „szépségeire” gondolva – az egykori lakóházról, vagy a nő viseletről való gondolkodásában. Már nem lát például hangosan kimondott tragédiát a kivetkőzésben, de örül, amikor azt látja, hogy „vannak azonban ünnepek, amikor a falu apraja-nagyja legszebb viseletét ölti magára”, hiszen „csakis így ünnep az ünnep”, ott, ahol még a népviselet szerves része a közösség életének.

Tudatos tehát, amikor figyelmét mindenekelőtt Bácskára, s Bácskának egyes területi egységeire (főképpen Szabadkára) összpontosítja. Ezt mértékkel és igen tudatosan tette meg írásai vezérfonalának, s mi több, a bácskai népélet (itt nemcsak a magyarra kell gondolnunk) eredeti vonásait hívja elő, valahogy olyan módon, ahogyan régi dagerrotípiákat rekonstruálni szoktak. Nem mulasztja el megjegyezni, hogy a középkorban a kaszát, a „későbbi korszakokban” ezen a vidéken kezdik alkalmazni először az aratógépet, illetve a cséplőgépet Szabadkán 1851-ben, 1852-ben pedig egy törökbecsei földbirtokos vásárolt ilyen masinát.

Nem nehéz felismerni, hogy Beszédes Valéria bátran és okosan használja a maga szerzte és a mások gyűjtötte adatokat. Ezeket gyakorlott könnyedséggel építi elbeszélésebe. Tudja, hogy Bél Mátyás feljegyezte, a kupuszinaiak már a XVIII. században is kertészkedtek; hogy a szegedi dohányosok már 1743-ban Ludason bérlők; Magyar Lászlóra hivatkozva írja, hogy a középkori Szabadkán kedden voltak a hetivásárok; hogy fennmaradt a csantavéri Dankó János kirablásával kapcsolatos leltár, amiből az asszony ruházkodására következtet; hogy az al-dunai székelyeket előbb Bácskába akarták telepíteni, majd megváltozott a terv, és a Telecskai dombok helyett a Dunához vitték őket; hogy Horgosra a rószkei menyecskék hozták be a paprikát éppen 1900-ban, vagy hogy a Palicsi-tavat boszorkányok varázsolták elő.

Nem szokványos néprajzi kalauz tehát Beszédes Valéria könyve, már azzal sem, hogy a népélet részleteit felvonultatva, az általa tárgyalt életjelenségek szintézissé állnak össze, mert a birtokában lévő mikrotények és élettapasztalatok mindig egymással kapcsolatban és egymást magyarázva-kiegészítve kerültek könyvébe. Így a teljesség benyomásával csukja be könyvét az olvasó, noha tudja, hogy nem a népélet teljességét kimerítő művet tartott a kezében.

Bevezetőjének első bekezdésében egyúttal előadja szándékát is, nevezetesen, hogy gyűjteményében a „jelennek egy-egy apró mozzanatával”, „hétköznapiaink és ünnepeink örökségével” akarja olvasóit megismertetni, de nyomban általános tapasztalatairól is vall, amikor azt mutatja meg, miért olyan sokszínű a vajdasági magyar népi kultúra.

Jó könyvet, értékeset és olvasmányosat méltathattam!

BORI Imre

EGY ELTŰNŐ FOLKLÓRMŰFAJ

Bartha Elek: *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórában I-II.* A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1995

Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokáshagyomány feltárásában kitűnő dolgozatai vannak a magyar folklórtudománynak. Vajdasági kutatásaink is jelesek e téren (Jung Károly, Kovács Endre). A hozzájuk fűződő népköltészeti anyag felgyűjtése is folyamatban van, csak itthoni összefoglaló vagy legalább egy község anyagát bemutató publikációknak nincs még.

A halál, a temetés körüli értékes, régi népköltészeti hagyományt, a siratóénekeket már csak elvétve hallhatjuk, ha egyáltalán rájuk bukkanunk. Ezek már nemigen gyűjthetők, századunk második felében szinte teljesen kihaltak.

A tradicionális falusi temetés szokásvilágába, hagyományrendszerébe azonban igencsak beletartozik-beletartozott a halotti búcsúztató, amikor is egy-két személy, de leginkább a kántor a halott nevében énekelve elbúcsúzik az élő hozzátartozóktól. A maga által írt szöveget adja elő. Tehát egyéni alkotás születik temetésenként. Épp ezért tették s teszik fel máig a folklórtudomány szakemberei a kérdést: népköltészeti műfaj-e a halotti búcsúztató? Bartha Elek új könyvében ezt írja: „Az írásbeliség és szóbeliség határán álló műfajjal állunk szemben, amely évszázadokon át bizonyítottan nagy hatékonysággal működött. A búcsúztató igazi folklór jelenség, folklór műfaj.” Korábban Kriza Ildikó publikálta, 1993-ban, egy kötetben egy község (Felsőnyék) ilyen hagyományát, s most Bartha Elek tesz közzé négy kántor által írt „egyenként mintegy félszáz darabos válogatást” a halottbúcsúztató énekekből a mai Dél-Szlovákia magyarok lakta vidékéről, a történeti Gömör megyéből, melynek néprajzi kutatását évek hosszú során át eredményesen végzi e publikációt kiadó tanszék Ujváry Zoltán vezetésével.

A bemutatott műfaj, Bartha Elek szerint, a magyarságnál felekezetre való tekintet nélkül általánosan elterjedt szokás volt. A múlt időt pedig azzal indokolja, hogy ez a műfaj napjainkban éli végórát, haldoklik, a szemünk láttára tűnik el. Jelenkori megfigyeléseink alapján igazoltnak mondhatjuk a szerző megállapítását a mi vidékünkön is. Pedig erre felé nem is annyira régi paraszti hagyomány ez a búcsúztatás, és valószínűleg csak a mi századunkban vált elterjedtté, szinte divatossá. Az egykoron a vallási vezetők által tiltott „előadások” ma lassan el-eltűnedeznek a falusi temetésekről, s helyettük valamely vallásos ének hangzik el.

Az udvarra kitett zárt koporsóban nyugvó halott búcsúzása a könyv szerint „a temetési szokáskörön belül fordulópontot jelent . . . A búcsúztató jelenti a közösségtől való elszakadást, a test és a lélek kiválását addigi minőségéből, az új környezetbe – a test a temetőbe, a lélek az örök üdvösség honába – való integrálódás kezdőpontjai”. Tehát kimondottan fontos szerepet tulajdonítottak neki a közösség tagjai. A kántorok szerepe: közösség-, család- és emberismerete rendkívül lényeges volt a szövegek összeállításánál, bár a búcsúztatót igénylő gyászoló család kívánságát kellett elsősorban szem előtt tartania, de a közösségnek az elhunytól alkotott véleményét sem hagyhatta figyelmen kívül. Vannak vidékek, ahol a hivatalosan működő kántor mellett egy ún. parasztkántor, helybéli énekszerző is búcsúztathat. „A plébániákon működő, tisztségüket hivatalosan viselő kántorok, a mellettük, velük párhuzamosan tevékenykedő parasztkántorok mind e közös hagyomány örököséiként, de énekeikben több-kevesebb egyéni vonással, személyes stí-

lusjegyekkel a jelen és a közelmúlt élő folklórájának aktív részesei, és tevékenységi körzetükben a kulturális és társadalmi kapcsolatrendszer fontos alakító tényezői.”

Ezért fontos összegyűjteni szövegeiket, a halottbúcsúztatókat, függetlenül attól, hogy a néprajzkutató sajnálja-e vagy sem a műfaj eltűnését. A falusi társadalom értékítéleteit hordozó szövegek, melyek jellemzője egy megszilárdult, sztereotippá vált szerkezet, „váz”, és erre építik a kántorok a mindenkori esetben az új változatot, az éppen aktuális szövegrézeket, sok hasznos információval szolgálnak még újabb, főleg társadalomnéprajzi és szakrális néprajzi vizsgálatokhoz.

SILLING István

S Z Í N H Á Z

KÉT BEMUTATÓ: AZ ESŐCSINÁLÓ – RONCSDERBY

PONT

Pont ennyi kell egy bosszankodás nélkül nézhető, gond nélkül élvezhető előadáshoz.

Egy *történet*, amely mivel kellően köznapi és felismerhetően emberi, érdeklődést vált(hat) ki, és e történet *harmonikus* – ahogy egykoron mondták: összevágó – *megjelenítése*, amin az előadás minden összetevőjének egésszé szerveződő képét kell érteni. Azt, hogy van megkomponált ritmusa, hogy a helyzetek kidolgozottak, hogy a színészek közötti kapcsolat működik, hogy a színészek legalább körvonalazzák s így felismerhető jegyekkel lássák el a rájuk osztott szerepeket.

Ha mindezzel rendelkezik egy előadás, akkor az sem különösebb baj, ha a darab nem éppen remekmű, csupán ügyesen szerkesztett sztori, ha a rendezés megelégszik a mindennapi életből ismert helyzetek, gondok, érzelmek felmutatásával, s nem akar filozófiai mélységekbe alámerülni, hogy mindenáron bölcsességtől csillogó gyöngyöt tegyen elénk, csupán a kagylót hozza felszínre, s ahelyett, hogy magvas gondolatokat közölne, nem állal életszerű, sőt éppen érzelmes maradni, illetve ha a színészi alakformálás magán viseli legalább a jellemzés alapszíneit, még ha az árnyalatokat nélkülözi is.

Lehet, sőt bizonyos, hogy hosszú távon csupán ennyivel nem szabad megelégedni, de ahol régóta szárazság van, ott néhány csepp eső is reményt keltő áldásként kell köszönteni.

Richard Nash színművének, *Az esőcsináló*nak, előadása ilyen reményt keltő est az Újvidéki Színházban. Azt a szakmai alapszintet példázza, ami alá sohasem szabad(na) sülyedni, illetve amelyről kívánt művészi magasságokba lehet(ne) emelkedni.

Gergely László rendező nem Bill Starbuck, aki varázsszóra vízőönt állít elő, ahogy Nash színművében a szerelemre vágyó vénlány, Lizzie véli s hiszi el a furcsa idegennek, ki magát esőcsinálónak nevezi, de nem is szélhámos, ahogy Lizzie idősebb fivére, Noah állítja. Inkább, ha továbbra is az esőcsinálás metaforáját alkalmazzuk, a darabbeli apa és Jim, a fiatalabb testvér reményeit elégíti ki: néhány csepp vízzel szenteli meg a száraz színpadi padlót. A rendező éppen úgy tud kemény, nyers, szikrázó konfliktusú jeleneteket szerkeszteni, néhány vonással felvázol(tat)ni, mint ahogy mer érzelmes is lenni, anélkül, hogy szemtörölgető érzelmességbe tévedne. Igaz, ebben a rendezőnek az író is ügyes irányítója. Nash kellő pillanatban vált nyersből érzelmesbe és vissza, s így megóvjá műve színpad állítóit mind a brutalitás, mind pedig a szentimentalizmus egyoldalúságától és vadjától. Az író és nyomában az újvidéki előadás is úgy szól a reményről, hogy nézőként

nem süllyedünk bele önmagunkat elvesztve, de nem is esünk kétségbe, amikor kiderül, merő képzelgés volt minden. Talán egy ellentmondásos, de tartalmában autentikus szöszerkezettel fejezhető ki legpontosabban az előadás nyújtotta élmény: *igaz mese*.

S ebben az igaznak érzett mesében igen határozott helye van a történet minden szereplőjének. Míg a Curry családban az idősebb fiú, Noah (Mezei Zoltán) a nyers valóság talaján áll, a számok és a tények kegyetlen realitásának híve (Lizzie igenis csúnya, nem szép, ahogy az apjuk hiszi és hiteti el a szerencsétlen lánnyal; a szárazság csakis szárazság, s semmiféle esőcsináló nem tudja megszüntetni), amit az is bizonyít, hogy amikor feladja elveit, nővére kedvéért megpróbál hinni az esőcsinálás csodájában, pórul jár, megrúgja az öszvér, addig Lizzie (Banka Lívია) és Jim (Csernik Árpád f. h.) a reményt – ami az ő esetükben a szerelemmel, illetve az ebből következő boldogsággal azonos – jelentő mesében hisz; ha valaki esőt ígér, hinni kell neki, hátha sikerül, s különben is rosszabb már úgysem lesz. Mindhárom színész pontos, kidolgozott szerepfarmálás dicséri. Azzal, hogy Banka Lívია játéka a legszínesebb, a leplezett szomorúság, a dacos elszántság, a gyanakvó, majd a teljes, önfeladt belefeledkezés színeit viszi Lizzie-jére, akit nemcsak szánandóan szerencsétlennel, hanem sugárzóan lelkesnek is láttat, miközben sem így, sem úgy nem modoros. Mezei Zoltán Noah-ja biztos ellenpont, nyersen szókimondó, ha kell, brutális, de kegyetlensége mélyen érezni a körülmények erejének kényszerítő hatását, amit a természeti adottságok éppen úgy indokol(hat)nak, mint az apa (Fischer Károly) határozatlansága. Erőteljes gesztusokkal rajzolt alakítás. Nála árnyaltabb feladat megoldását kapja Csernik Árpád. Jimet a dadogóssá félemlített öcskősből a testvérével szembeszállni merészülő férfivá fejleszt, ebben a szerelem vállalása segíti. Mindkét változatában pontosan körvonalazott, belülről hitelesített alakformálást nyújt. Mind a félelmében dadogásra vett, mind pedig ellenállásában dacossá formált változatban mértéktartó, még ha olykor csupán gondolatnyi választja is el a hitelességet veszélyeztető határvonal átlépésétől.

Ahogy az élet realitását képviselő Noah az egyik, úgy a lehetetlent hirdető Starbuck, az esőcsináló, a másik pólus a történeten belül. Közöttük feszül a dráma íve. Talán mondani sem kell, nehezebb színészi feladat Starbuckot hitelessé formálni, mint Noah-t. Arról nem is szólva, hogy a színésznek számolnia kell a néző emlékezetében felbukkanó filmbeli változattal, Burt Lancaster emlékezetes alakításával. Hogy legyen más, és mégis elfogadható, biztos pont az előadás szerkezetében? Versenyre keljen-e a filmbeli alakkal, aki láttán minden lány nyilván gondolkodás nélkül legszívesebben hanyatt vágta volna magát, vagy mutasson másféle erényeket, mert ahhoz nem férhet kétség, ez a történet akkor működik tökéletesen, ha az esőcsináló Lizzie-t is és a nő nézőket is fasciálja. Magyar Attila nem aplotanul afféle mai csavargóra veszi a figurát, gondolván, hogy számára ez lehet a sikerhez vezető út titka, a szerelmi vágy nemegyszer éppen a titokzatos idegenben véli felismerni a várua várt lehetőségét. Az elgondolás nem rossz, kár, hogy a színész nem tölti meg kellő alakformáló tartalommal. Olyasmire gondolok, hogy a körözött szélhámos, aki lépten-nyomon becsapja az embereket, Curryékhez is ezzel a szándékkal érkezik, mígnem látva Lizzie szerencsétlenségét, megszanja a lányt, s megpróbál olyan esőt permetezni rá, ami boldogságot jelenthet neki, megpróbálja felébrzteni benne a szerelmet, pontosabban elhitheti vele, hogy őt is szeretheti valaki. A színész csupán jelzi, de nem járja végig a csavargót jótét lélekké formáló átváltozás útját, amit felismerve nemcsak Jim és az apa, hanem Noah is hajlandó elfogadni, követve az esőcsináló felkínálta játékszabályokat. A szélhámos nem hisz, nem hihet saját esőcsináló képességében, az nyilvánvaló, de a másféle tét varázsa elől nem térhet ki. Mindez így nem érződik Magyar Attila alakításában. Talán azért, mert ha magában fel is rajzolta az

alakformálás jelzett ívét, ennek megfelelően nem dolgozta ki Starbuck alakját. Vagy még inkább, mert alakításából hiányzik az a szikra, amely nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szerep felragyogjon. Ezért marad Magyar Attila esőcsinálója csupán korrekt, s nem lesz emlékezetes színészi tett.

Az előadás többi színésze, Fischer Károly, Viser Iván és Giricz Attila ugyancsak korrekt teljesítménnyel járul hozzá az est említett összképéhez. Azzal, hogy Fischer korrektsége kiegyensúlyozottságon alapszik, a bemutató előtt beugró Viserét érthetően még bizonyos ellentmondás jellemzi, megpróbálja a filmek ismert zord, határozott, érzéketlen seriffjét élénk állítani, de olykor kiesik a magára vett szerepből. Giricz korrektségét pedig az est első felében olyan visszafogottság jellemzi, ami a színésznek általában nem erőnye. Az elhagyott férfi, File, ki magányosságának okát igyekszik eltitkolni, megformálása akkor is Giricz Attila talán legjobb színészi teljesítménye, ha az előadás második felében nem gazdagítja szerepalakítását új jegyekkel. Ebben társa, Banka Líviát kivéve, az előadás minden színésze.

Az eső, ha májusban esik, aranyat ér, ha októberben, bosszússá tesz, rosszkedvűek leszünk tőle. Az Újvidéki Színház októberi permete ellenben kellemesen – és ígéretesen – felüdítő volt.

TÚL

Túl sok van itt – szinte – mindenből.

Túlsordul a szöveg, túl sok a teatralitás.

Ám – éppen ezért? – túl kevés a hitelesség.

A *Roncsderby* szöveggönyvét jegyző Péreli Gabriella a leghálátlanabb megoldást választja, amit író színésznének nyújthat. A monodráma minden mondata, lett légyen az hangos beszéd vagy elképzelt telefondialógus, önálló poén, amit minden jobb családban illik kellően előkészíteni, felvezetni, hogy felfigyeljünk rá, hogy megjegyezzük. Itt ellenben minden mondat majd kicsattan a bölcsességtől és a szellemességtől, s amikor perceként át bombáznak bennünket velük, akkor ezek a mondatok már egyáltalán nem bölcsék és nem is szellemesek, hanem elviselhetetlenek. Ilyen nincs, hogy valaki, még ha kimondhatatlanul megkéséřített is az élete, lélegzetvétel nélkül okosságokat és poéneket gyártson és lődözzön szertesztét. Tudjuk, minden monológ magában foglalhatja elmondójának szinte egész életét, de egy sors hosszmetsete még nem dráma, bármennyire is életfű. A drámában, hogy a színész eldadhassa, és hogy a néző magáévá tehesse, követni tudja, vannak csúcok és vannak völgyek, melyekből a színész fel-feljut az ormokra, illetve ahonnan alázuhan a mélybe. Ez a monodráma azonban végig a csúcsokon akar járni, s ez fásasztó. Arról nem is szólva, hogy ezzel az író önmaga ellen dolgozik. Be akar mutatni egy nőt, akin a nagybetűs Élet úthengere kegyetlenül végiggázolt, de aki képes újra és újra talpra állni, szívós, mint egy rajzfilmfigura. A szándék nemes, de ellene dolgozik a megvalósítás. Nem hiszem, hogy van, lenne férfi, aki Viktóriát elviselné, aki Viktória mérhetetlen győzelmi igényének alávetné magát, mert Viktóriának az agya úgy jár, mint egy poéngyártó gép, mindenkit kioktat, megleckéztet, maga alá gyűr, amit egyetlen épeszű társ sem tűrhet sokáig. Ha pedig így van, s állítom, hogy így, aki kételkedik benne, próbálja ki, akkor a *Roncsderby* Viktóriája azért érezheti magát roncsnak, mert szüntelenül az általa erőltetett derbiket futja, vágatja, loholja végig, erőlteti azt, amit nem erőltetni kell, hanem ügyesen, bár józan önzéssel, de a társunkat becsülő megértéssel megszervezni kell – az életet. Nem csoda, hogy eleve kudarcSOROZATRA van ítélve. Ezt maga keresi. Ettől még a vallomástevő lehet szánnivaló, az is, lehet az élete drámai, az is, az ilyen

ember örök magányosságra van ítélve, s nem bizonyos, hogy a drámai élet egyszersmind megfelel a dráma műfaji követelményeinek is.

Mindebből következik, hogy a látszólag hálás színészi feladat lényegében hálátlan. Pontosabban nem mindenkinek alkalmas, testhezálló. Kevésbé, mint Psota Irénnek – neki íródott a mű –, kinek játéka, alkata valóban olyan, mint egy meggyújtott, szüntelenül szikrázó csillagszóró. Neki a percenként történő váltásokat is el tudnám hinni, úgy képelem, mert nem láttam ebben a szerepben, játékaival ő hitelesíteni képes ezt a tömény szöveget is. Rajta kívül magyar színpadon más (talán Udvaros Dorottyát kivéve) aligha. Sajnos Ábrahám Irén sem, bár nagy-nagy igyekezettel próbál megfelelni a feladatnak.

Ábrahám Irén vállalkozása minden elismerést megérdemel. Ennyi elszántság, ennyi akarat mifelénk egyetlen színésznőben sincs. A megmutatás vágya, láttuk már évekket ezelőtt Tolnai Ottó monodrámájában, a *Briliáns*ban is, valóban elvitathatatlan, tiszteletet parancsoló. Nem valószínű azonban, hogy a választott feladat – színész szerepet kap, monodrámát pedig választ – jelentette akadályok legyőzéséhez ez elegendő lenne, hogy az előadás tisztességes helyállásnál több lehetne. Mind az alkati adottságokban, mind pedig a színészi eszközökben (ének, tánc) megmutatkozó sajátosságok megkerülhetetlenek. Nem csoda, ha a hitelesség pillanatait a színészi technikázás percei váltják fel. A belülről hitelesített empátiából a sajátjává még nem vált, a magáévá még nem tett, csak a begyakorolt gesztusok és beszéd folyamatába vált. Idővel biztos kedvezőbbre változik ez az arány, amely a bemutatón még nem volt kielégítő. Akkor sem, ha Gergely László rendezése minden effektust bevetett. Ám túlteng a teatralitás (hanghatások, drapériatépés), amely mintha inkább a szöveg lélegzetvétel nélküli poénszáguldásával kívánna versenyt futni, mintsem a színész kínjain segíteni.

A *Roncsderby* előadása, hibái – ezek idővel biztos fogynak – ellenére, ha nem is jobb, de mindenképpen nagyobb érdeklődést fog kiváltani, inkább megértésre talál majd, mint ahogy e kritika alapján várható, a bíráló észrevételek mellett is, szép színészi gesztus, követendő példa.

A *Roncsderby* befejezése hasonlóképpen a reményt hirdeti, mint ahogy a reménynek az életben való fontosságáról, szerepéről szól *Az esőcsináló* is.

Mintha a remény vissza-visszatérő hangsúlyozása a drámák szereplői mellett az újjedéki színházcsinálók vágya is lenne. Élni sem, színházat csinálni sem lehet, érdemes remény nélkül.

Igazuk van.

GEROLD László

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Láncz Irén*: A mondat stilisztikai értéke (*tanulmány*) 922
Csányi Erzsébet: A fülelés poétikája (*II., befejező rész*) 933

IRODALMI MÚZEUM

- Kosztolányi Dezső az önképzőkörben 944

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Bence Erika*: Távol Szabadkától (Szathmári István: *Ünnepnapok*) 953
Bori Imre: Új néprajzi összefoglaló (Beszédes Valéria: *Örökség*) 954
Silling István: Egy eltűnő folklórműfaj (Bartha Elek: *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórában I-II.*) 956

S z í n h á z

- Gerold László*: Két bemutató: Az esőcsináló – Roncsderby 957

E számunk megjelenését a Nyílt Társadalomért Alap – Jugoszlávia, a Vajdasági Művelődési és Oktatási Titkárság, valamint a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma támogatta

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Pap József: *Kert(v)észének* (versek)
Danyi Magdolna: *Palicsi versek*
Stojan Berber: *Büszk* (versek)
Németh István: *Házioltár* (elbeszélések)
Gobby Fehér Gyula: *Tekergők* (novellák)
Hornyk György: *Morotva* (regény)
Brasnyó István: *Kész regény*
Bányai János: *Kisebbségi magyaróra* (tanulmányok, kritikák)
Várady Tibor: *Történelemtöredékek* (esszék)
Szelei István: *Egy tudományos világtkép gyökerei* (esszé Bárczi Géza ifjúkoráról,
Bárczi Géza ifjúkori versei)
Szerémi György emlékirataiból
Herceg János: *Medvecukor* (gyermek- és ifjúsági történetek)
Kontra Ferenc: *A halász fia* (meseregény)
Takács Ilona: *Fecskeringő* (gyermekversek)
Németh István: *Bühüm meg a Lotyogi* (novellák gyermekeknek)
Szabó Palócz Attila: *Fityisz* (gyermekversek)
Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1992. évi bibliográfiája*
Bela Duranci: *Nagybánya és a vajdaságiak – Nadbanja i Vojvodani* (kétnyelvű kiadvány)

Előkészületben:

- Böndör Pál: *Eleai tanítvány* (versek)
Torok Csaba: *Pontos idő* (versek)
Harkai Vass Éva: *Így éltünk* (próza)
Gerold László: *Legendák és konfliktusok* (tanulmányok)
Molnár Rózsa Mária: *A baniana árnyékában* (regényes útirajz)

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1996. november. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Elfizethető a 45700-601-3-14861-es szárazsámlára; előfizetésekor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50 dinár, fél évre 25 dinár. Egyes szám ára 5, kettős szám ára 10 dinár; külföldre egy évre 100 dinár, fél évre 50 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079